

Pienten asioiden sähköinen menettely

Mallin edut ja haitat suomalaisessa
siviiliprosessissa

Kaisa Rissanen
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2020
Prosessioikeus
Oikeustieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Ohjaaja Tuula Linna

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme	
Tekijä – Författare – Author Kaisa Rissanen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Pienten asioiden sähköinen menettely – Mallin edut ja haitat suomalaisessa siviiliprosessissa			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Prosessioikeus			
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages XXIII + 84	
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkielmani tarkoituksena on muodostaa pienten asioiden sähköisen menettelyn malli Kanadassa ja Yhdysvalloissa käyttöön otettujen sähköisten tuomioistuinmenettelyiden pohjalta sekä pohtia mallin sopivuutta suomalaiseen oikeusjärjestykseen. Tavoitteena on ensinnäkin selvittää, voisiko pienten asioiden sähköinen menettely olla siirrettävissä suomalaisiin tuomioistuimiin. Lisäksi tarkastellaan, mitä hyötyjä ja haittoja mallista olisi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiselle.</p> <p>Pienten asioiden sähköinen menettely on neliportainen kombinaatiomalli, jonka peräkkäiset vaiheet ovat arviointi, neuvottelu, sovittelu ja oikeudenkäynti. Kyseessä on verkkovälitteinen riidanratkaisumekanismi, jonka kaikki vaiheet ja niihin liittyvä kommunikaatio on keskitetty verkkoalustalle. Mallin merkittävin ero perinteiseen oikeudenkäyntiin on, että menettely alkaa jo ennen asian vireilletuloa tuomioistuimessa. Menettelyn ensimmäisessä portaassa yksinkertaista tekoälyä hyödyntävä arviointityökalu tarjoaa kansalaisille ilmaista oikeudellista neuvontaa. Tuomioistuimen tehtävät laajentuvat informointiin ja konfliktien ennaltaehkäisyyn.</p> <p>Tutkielmassa havaitaan, että tuomioistuimen uusien tehtävien hyväksyttävyyden puolesta puhuu useampi siviiliprosessille asetettu tavoite: markkinoiden vaatimuksiin sopeutuminen, ihmisten käyttäytymistä ohjaava vaikutus ja yhteiskuntarauhan ylläpitäminen. Lisäämällä ihmisten tietoa heidän oikeuksistaan riidat tuomioistuimissa eivät lisäänty, vaan ne vähenevät koko yhteiskunnan tasolla. Kääntämällä katseen oikeudellistuneista riidoista konflikteihin, tuomioistuimet voivat järjestää oikeudenhoidon tasapainoisemmalla tavalla siten, että voimavarat riittävät paitsi pienten asioiden myös laajojen ja monimutkaisten riitojen ratkaisemiseen.</p> <p>Lisäksi tutkielmassa havaitaan, että malli voisi edistää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista erityisesti parantamalla tuomioistuinten saavutettavuutta. Käyttäjälähtöisyyden ansiosta menettely voisi olla tarkoituksenmukainen paitsi tuomioistuimelle myös asianosaisille. Pienet riita-asiat eivät enää jäisi laajojen riitojen jalkoihin, vaan niitä voitaisiin ratkaista pienille asioille suunnitellussa menettelyssä. Menettelyn potentiaalinen heikkous on kuitenkin menettelyllisten oikeuksien heikentyminen. Tuomioistuimeen pääsy ei takaa välttämättä oikeuksiin pääsyä. Pienten asioiden sähköisen menettelyn vaarana on, että käyttäjäystävällisestä oikeudesta ja tuomioistuimen paremmasta saavutettavuudesta tehdään kulissi, jonka taakse kätetään oikeussuojakeiltaan heikkoa tukkukauppaoikeutta.</p>			
<p>Avainsanat – Nyckelord – Keywords verkkovälitteinen riidanratkaisu, online dispute resolution, small claims, prosessioikeus, vaihtoehtoinen riidanratkaisu, access to justice, access to court, oikeudenmukainen oikeudenkäynti</p>			
<p>Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Tuula Linna</p>			
<p>Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited</p>			
<p>Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information</p>			

Sisällysluettelo

Lähteet	V
Lyhenteet	XXII
1 Johdanto.....	1
1.1 Työn tausta ja lähtökohdat.....	1
1.2 Tutkimuskysymys ja tarkastelun rajaukset.....	4
1.2.1 Kysymyksenasettelu ja rakenne	4
1.2.2 Rajaukset	5
1.3 Tutkielman metodi.....	5
1.3.1 Oikeudellisen siirännäisen oikeuspoliittista tarkastelua.....	5
1.3.2 Aineisto ja yhteys aikaisempiin tutkimuksiin.....	6
2 Pienet riita-asiat suomalaisessa siviiliprosessissa	8
2.1 Korkea prosessikynnys	8
2.1.1 Korkean prosessikynnyksen syyt	8
2.1.2 Resurssien säästäminen ”oikeisiin” asioihin	9
2.1.3 Kaksinkertainen kuluriski.....	10
2.1.4 Kulujen korvaaminen ulkopuolisista järjestelmistä.....	13
2.2 Tuomioistuinten käsittelyvaihtoehdot	14
2.2.1 Kolme ”käsittelyputkea”	14
2.2.2 Kirjallinen menettely	15
2.2.3 Sovinnon edistäminen ja tuomioistuinsovittelu.....	17
2.3 Tarve pienten asioiden omalle menettelylle	20
2.3.1 Nopea ja helppo kevennetty menettely.....	20
2.3.2 Verkkovälitteinen riidanratkaisu ja pienet asiat	22
3 Pienten asioiden sähköinen menettely	23
3.1 Verkkovälitteinen riidanratkaisu	23
3.1.1 ODR-järjestelmät.....	23
3.1.2 Sähköiset tuomioistuimet	26
3.2 Menettelyn kulku.....	29
3.2.1 Soveltamisala.....	29
3.2.2 Arviointi ja vireilletulo	31
3.2.3 Neuvottelu	32
3.2.4 Sovittelu.....	33
3.2.5 Oikeudenkäynti.....	35
4 Menettelyn siirtäminen suomalaisiin tuomioistuihin	36
4.1 Ylimmän tason tavoitteet.....	36
4.1.1 Tuomioistuinten tehtävät yhteiskunnassa	36
4.1.2 Konfliktinratkaisusta konfliktinhallintaan?	39
4.2 Tuomioistuinmenettelylle asetetut laatukriteerit	42
4.2.1 Asiakaslähtöisyys ja koettu oikeudenmukaisuus.....	42
4.2.2 Menettelyn objektiiviset kriteerit	45
4.3 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti	46

4.3.1 EIS 6.1 artiklan elementit	46
4.3.2 Moniportaisen menettelyn oikeudenmukaisuus	48
4.3.3 Tehokas oikeussuoja ja oikeudenmukainen tasapaino	49
5 Sähköisen mallin keskeisimmät edut ja haitat	51
5.1 Tuomioistuimeen pääsy	51
5.1.1 Oikeus päästä tuomioistuimeen	51
5.1.2 Sähköinen asiointi	52
5.1.3 Pakollinen, ensisijainen vai vapaaehtoinen?	54
5.1.4 Pakollinen sovittelu	56
5.1.5 Edullisuus ja kulujen jakautuminen.....	57
5.2 Tosiasiallinen mahdollisuus osallistua menettelyyn.....	60
5.2.1 Kuulemisperiaate ja prosessuaalinen yhdenvertaisuus.....	60
5.2.2 Asynkroninen kirjallinen menettely	61
5.2.3 Nopeutettu menettely.....	64
5.2.4 Digitaalinen eriarvoisuus.....	66
5.3 Näyttääkö menettely oikeudenmukaiselta	69
5.3.1 Riippumattomuus, puolueettomuus ja läpinäkyvyys.....	69
5.3.2 Sähköisen menettelyn läpinäkyvyys.....	70
5.3.3 Tekoälyn puolueettomuus	72
5.3.4 Aktiivinen prosessinjohto	74
5.4 Kokoavia havaintoja	77
5.4.1 Käyttäjälähtöinen prosessi.....	77
5.4.2 Tuomioistuimen saavutettavuus parantuu	79
5.4.3 Toteutuuko oikeuksiin pääsy ja yhdenvertaisuus?	80
6 Lopuksi	82
6.1 Tutkielman johtopäätökset	82
6.2 Tulevaisuuden näkymiä	83

Lähteet

Oikeuskirjallisuus

Aarnio, Aulis, *Philosophical Perspectives in Jurisprudence*. Societas philosophica Fennica 1983.

Almkvist, Gustaf – Elofsson, Niklas, Rättegångskostnader i förenklade tvistemål. *Svensk Juristtidning* 2/2013 s. 150–168.

Anderson, Dorcas Quek, *Ethical Concerns in Court-Connected Online Dispute Resolution*. *International Journal on Online Dispute Resolution*, 2018 (5) 1-2, s. 20–38.

Cappelletti, Mauro – Garth, Bryant, *Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective*. *Buffalo Law Review*, 2 (27) 1978, s. 181–292.

Cappelletti, Mauro – Garth, Bryant, *Access to Justice and the Welfare State: An Introduction*, s. 1–24 teoksessa Cappelletti, Mauro (toim.), *Access to Justice and the Welfare State*. European University Institute 1981.

Del Duca, Louis F. – Rule, Colin – Rimpfel, Kathryn, *eBay 's De Facto Low Value High Volume Resolution Process: Lessons and Best Practices for ODR Systems Designers*. *Arbitration Law Review*, 10 (6) 2014, s. 204–219.

Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik, *Rättegång*. Första häftet. 8. p. Norstedts juridik 2002.

Ervasti, Kaijus, *Riitaprosessi uudistuksen arviointi*. Lakimiesten ja tuomioistuimen kansliahenkilökunnan käsityksiä ja kokemuksia uudesta riita-asioiden menettelystä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 1998.

Ervasti, Kaijus, *Lainkäytön funktiot*. *Lakimies* 1/2002 s. 47–72.

Ervasti, Kaijus, *Käräjäoikeuksien sovintomenettely*. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2004.

Ervasti, Kaijus, Riidat käräjäoikeuksissa. Empiirinen tutkimus riita-asioista ja oikeudenkäyntikuluista. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2005. (Ervasti 2005a)

Ervasti, Kaijus, Tuomioistuinkulttuurin kehityslinjoja. Oikeus 34/2005 s. 352–375. (Ervasti 2005b)

Ervasti, Kaijus, Oikeussosiologia tutkimusalana, s. 19 – 38 teoksessa Ahonen, Timo (toim.), Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa. Turun yliopisto 2006.

Ervasti, Kaijus, Oikeuspoliittinen tutkimus ja oikeuspolitiikka. Oikeus 4/2007, s. 382–388.

Ervasti, Kaijus, Kohti sovintoratkaisuja ja pragmaattisia kompromisseja. Lakimies 7–8/2009 s. 1071–1093. (Ervasti 2009a)

Ervasti, Kaijus, Käräjäoikeuksien riita-asiat 2008. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2009. (Ervasti 2009b)

Ervasti, Kaijus, Riita-asiat tuomioistuimissa, s. 43–64 teoksessa Lasola, Marjukka (toim.), Oikeusolot 2009. Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2009. (Ervasti 2009c)

Ervasti, Kaijus, Oikeussosiologia ja oikeuspoliittinen tutkimus osana oikeustiedettä, s. 61–132 teoksessa Oikeustiede – Jurisprudentia XLIV 2011. (Ervasti 2011a)

Ervasti, Kaijus, Tuomioistuinsovittelu Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 256. Helsinki 2011. (Ervasti 2011b)

Ervasti, Kaijus, Laki, konflikti, tuomio. Oikeus yhteiskunnallisena ilmiönä. Edita 2012.

Ervasti, Kaijus, Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Talentum 2013.

Ervasti, Kaijus – Aaltonen, Mikko, Osapuolten kokemuksia siviilioikeudenkäynneistä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2013.

Ervasti, Kaijus – de Godzinsky, Virve-Maria. Lakimies 2/2014 s. 175–195.

Ervo, Laura, Ylimmät prosessiperiaatteet. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijät. Lakimiesliiton kustannus 1996.

- Ervo, Laura, Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. WSOY 2005. (Ervo 2005a)
- Ervo, Laura, Oikeudenmukainen oikeudenkäynti keskusteluna. Lakimies 3/2005 s. 452–455. (Ervo 2005b)
- Galanter, Marc, Explaining Litigation. Law & Society Review, 2 (9) 1975, s. 347–368.
- Godzinsky, Virve de – Aaltonen, Mikko, Koettu oikeudenmukaisuus hallintoprosesseissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2013.
- Greenleaf, Graham, Legal Expert Systems – Robot Lawyers? An introduction to knowledge-based applications to law. Proc. Australian Legal Convention, Sydney, 1989. Saatavilla: <<http://ssrn.com/abstract=2263868>>.
- Haavisto, Vaula, Sovinnot – ikkuna tuomioistuintyön muutokseen, s. 83–119 teoksessa Pohjonen, Soile (toim.), Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Werner Söderström Lakitieto Oy 2001.
- Haavisto, Vaula, Court Work in Transition: An Activity-theoretical Study of Changing Work Practices in a Finnish District Court. Helsingin yliopisto 2002.
- Haavisto, Vaula, Asiakkaana oikeudenkäynnissä: Raportti Joensuun käräjäoikeuden tutkimus- ja kehittämishankkeesta. Itä-Suomen hovioikeuspiiri 2007.
- Hietanen-Kunwald, Petra, Mediation and the Legal System: Extracting the Legal Principles of Civil and Commercial Mediation. Helsingin yliopisto 2018.
- Hietanen-Kunwald, Petra, Sovitteluoikeutta vai sovittelua ja oikeutta? Defensor Legis 3/2019 s. 309–323.
- Himonas, Deno, Utah’s Online Dispute Resolution Program. Dickinson Law Review, 3 (122) 2018, s. 875–898.
- Husa, Jaakko, Rajat ylittävä oikeuskulttuurinen johtajuus – jäähyväiset impivaaralaisuudelle? Lakimies 7–8/2014 s. 922–936.
- Hydén, Håkan, Vad är rättssociologi? Om rättssociologins forskningsuppgifter nu och i framtiden, s. 105–135 teoksessa Hydén, Håkan (toim.), Rättssociologi – då och nu. En

jubileumsskrift med anledning av rättssociologins 25 år som självständigt ämne i Sverige. Lund universitet 1997.

Hörnle, Julia, Online Dispute Resolution. The Emperor's New Clothes. International Review of Law, Computers & Technology, 1 (7) 2003, s. 27–38.

Hörnle, Julia, Encouraging Online Dispute Resolution in the EU and Beyond – Keeping Costs Low or Standards High? Queen Mary University of London, School of Law. Legal Studies Research Paper No. 122/2012.

Jokela, Antti, Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin uudet haasteet, s. 295–310 teoksessa Hyttinen, Tatu – Weckström, Katja (toim.), Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto 2011.

Jokela, Antti, Oikeudenkäynti III. Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Toinen, uudistettu painos. Talentum 2015.

Jokela, Antti, Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu. Toinen, uudistettu painos. Alma Talent Oy 2019.

Kallioinen, Hertta, Muutoksenhakijoiden kokemuksia siviiliprosessista. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2004.

Katsh, Ethan – Rifkin, Janet, Online Dispute Resolution: Resolving Conflicts in Cyberspace. CA: Jossey-Bass 2001.

Katsh, Ethan: ODR: A Look at History – A Few Thoughts About the Present and Some Speculation About the Future, s. 9–21 teoksessa Wahab, Mohamed S. Abdel – Katsh, Ethan – Rainey, Daniel (toim.), Online Dispute Resolution: Theory and Practice. A Treatise on Technology and Dispute Resolution. Eleven International Publishing 2012.

Kiesiläinen, Kari, Jutun hallinnointi - menetelmä käsittelyaikojen lyhentämiseksi tuomioistuimissa. Lakimies 7–8/2000 s. 1325–1335.

Klami, Hannu Tapani, Johdatus oikeustieteen metodologiaan. Eri oikeudenalojen keskeisiä tutkimusongelmia. Turun yliopisto 1980.

Knuts, Gisela, Tuomioistuinsovittelu – Vaihtoehtoinen riidanratkaisu osaksi riidanratkaisun virallijärjestelmää Suomessa? Defensor Legis 5/2003 s. 747 – 760.

Knuts, Gisela, Förfarandegarantier vid domstolsanknuten medling. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006.

Koulu, Riikka, Videoneuvottelu rajat ylittävässä oikeudenkäynnissä – Sähköisen oikeudenkäynnin nousu. COMI 2010.

Koulu, Riikka, Virtuaaliläsnäoloa istuntosalissa – oikeudenkäynnin tulevaisuus vai teknologiauskoisten utopia? Defensor Legis 1/2011 s. 73–86.

Koulu, Riikka, Dispute Resolution and Technology – Revisiting the Justification of Conflict Management. COMI 2016.

Koulu, Riikka, Law, Technology and Dispute Resolution: The Privatisation of Coercion. Routledge 2018.

Koulu, Riikka – Hakkarainen, Jenni, Konfliktinhallinta alustataloudessa, s. 441–480 teoksessa Päläs, Jenna – Määttä, Kalle (toim.), Jakamistalousjuridiikan käsikirja. Alma Talent Oy 2019.

Koulu, Riikka – Mäihäniemi, Beata – Kyyrönen, Vesa – Hakkarainen, Jenni – Markkanen, Kalle, Algoritmi päätöksentekijänä? Tekoälyn hyödyntämisen mahdollisuudet ja haasteet kansallisessa sääntely-ympäristössä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 44/2019.

Koulu, Risto, Vaihtoehtoisen riidanratkaisun teoriaa ja tutkimusta, s. 19–64 teoksessa Turunen, Santtu (toim.), Conflict Management – Riidanratkaisun uusi maailma. Edita Publishing 2005.

Koulu, Risto, Kaupallisten riitojen sovittelu. COMI 2006.

Koulu, Risto, Eurooppalaistuuko vai kansainvälistyykö prosessioikeuden tutkimus? Defensor Legis 4/2012 s. 482 – 497.

Koulu, Risto, Sosiaaliturvan muutoksenhakulautakunta lainkäyttäjänä. COMI 2014.

Krause, Jason, Settling It on the Web. ABA Journal, 10 (93) 2007, s. 42–47.

Kuuliala, Matti, Sovinto tuomioistuimessa – oikotie riidan ratkaisuun? *Lakimies* 7–8/2012 s. 1105–1123.

Kurkela, Matti S., Conflict management – (uutta) palveluteollisuutta vai kansallinen missio? s. 67–84 teoksessa Turunen, Santtu (toim.), *Conflict Management – Riidanratkaisun uusi maailma*. Edita Publishing 2005.

Lappalainen, Juha, *Siviiliprosessioikeus: 1*. Lakimiesliiton kustannus 1995.

Lasola, Marjukka – Rissanen, Antti, *Oikeusturvavakuutus ja julkinen oikeusapu*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2013.

Laukkanen, Sakari, *Tuomarin rooli: Prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1995.

Letto-Vanamo, Pia, Access to Justice: A Conceptual and Practical Analysis with Implications for Justice Reforms. *Voices of Development Jurists*, 1 (2) 2005, s. 3–55.

Lind, E. Allan – Tyler, Tom R, *The Social Psychology of Procedural Justice*. Plenum Press 1988.

Lindell, Bengt, *Alternativ tvistlösning – Särskilt medling och skiljeförfarande*. Iustus 2000.

Linna, Tuula, *Ulosottorealisoinnista de lege ferenda*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987.

Linna, Tuula, *Transplanti – metafora, mutta mistä?* *Lakimies* 5/2010 s. 835–848.

Linna, Tuula, *Prosessien design: välimiesmenettelyn ja sovittelun koordinaatio*. Defensor Legis 4/2017 s. 483–500.

Linna, Tuula, *Sustainability ja prosessit – kestävä siviiliprosessioikeutta?* *Lakimies* 6/2018 s. 651–676.

Loebl, Zbyněk, *Designing Online Courts: The Future of Justice is Open to All*. Kluwer Law International 2019.

Loisa, Marko, Syyttäjälaitoksen ja yleisten tuomioistuinten lainkäyttöön digitalisaatio aineistopankkihankkeessa. Lakimies 7–8/2018 s. 1079–1083.

Mikkola, Tuulikki, Oikeudellisten siirrännäisten perusteista: esimerkkinä fidusiaarivastuu. Lakimies 5/2010 s. 816–834.

Niemi, Johanna, Tehokkuus ja oikeusturva oikeudenkäynnin uudistuksissa, s. 43–64 teoksessa Lasola, Marjukka (toim.), Oikeusolot 2009. Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2009.

Pakaslahti, Hanna, Costs of Resolving Conflicts Online. University of Helsinki Legal Tech Lab 2018. Saatavilla: <<https://www.helsinki.fi/en/networks/legal-tech-lab/research/publications>>.

Pellonpää, Matti - Gullans, Monica –Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, Euroopan Ihmisoikeussopimus. Kuudes, uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.

Prescott, J.J., Improving Access to Justice in State Courts with Platform Technology. Vanderbilt Law Review, (70) 2017, s. 1993–2050.

Puurunen, Tapio, Dispute resolution in international electronic commerce. Helsingin yliopisto 2005.

Rabinovich-Einy, Orna – Katsh, Ethan, The New New Courts. American University Law Review, 1 (67) 2017, s. 165–216.

Reiling, Dory, Technology for Justice. How Information Technology can support Judicial Reform. Leiden University Press 2009.

Rule, Colin, Online Dispute Resolution for Business. B2B, E-commerce, Consumer, Employment, Insurance, and Other Commercial Conflicts. Jossey-Bass 2002.

Saarensola, Satu, Oikeudenkäyntikulut ja kohtuullisuus – Tutkimus kulujen jakautumisesta taloudellisesti tai muutoin eriarvoisten asianosaisten kesken. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2017.

Salter, Shannon, Online Dispute Resolution and Justice System Integration: British Columbia's Civil Resolution Tribunal. Windsor Yearbook of Access to Justice, (34) 2017, s. 112–129.

Salter, Shannon – Thompson, Darin, Public-Centred Civil Justice Redesign: A Case Study of the British Columbia Civil Resolution Tribunal. McGill Journal of Dispute Resolution, (3) 2016–2017, s. 113–136.

Sander, Frank, Alternative Methods of Dispute Resolution: An Overview. University of Florida Law Review, 1 (37) 1985, s. 1–18.

Schiavetta, Susan, The Relationship Between e-ADR and Article 6 of the European Convention of Human Rights Pursuant to the Case Law of the European Court of Human Rights. Journal of Information, Law & Technology, (1) 2004. Saatavilla: <https://warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/2004_1/schiavetta/#_edn65>.

Schmitz, Amy J. – Rule, Colin, The New Handshake: Where We Are Now. International Journal on Online Dispute Resolution, 2 (3) 2016, s. 84–101.

Sela, Ayelet, Streamlining Justice: How Online Courts Can Resolve the Challenges of Pro Se Litigation, Cornell Journal of Law and Public Policy, (26) 2016, s. 331–388.

Sela, Ayelet, The Effect of Online Technologies on Dispute Resolution System Design: Antecedents, Current Trends and Future Directions. Lewis & Clark Law Review, 3 (21) 2017, s. 635–683.

Sela, Ayelet, Can Computers Be Fair? How Automated and Human-Powered Online Dispute Resolution Affect Procedural Justice in Mediation and Arbitration. Ohio State Journal on Dispute Resolution, 1 (33) 2018, s. 91–148.

Settem, Ola Johan, Applications of the 'fair Hearing' Norm in ECHR Article 6(1) to Civil Proceedings: With Special Emphasis On the Balance between Procedural Safeguards and Efficiency. Springer International Publishing Switzerland 2016.

Sinkko, Anne, Riita-asioiden sovinnot käräjäoikeuksissa. Defensor Legis 1/2000 s. 36–50.

Siro, Jukka – Aaltonen, Mikko, Riita-asiat tuomioistuimissa 2000-luvulla. Lakimies 6/2019 s. 758–782.

Tapanila, Antti, “...Muutoinkin selvästi tarpeetonta...” EIS 6 artikla ja suullinen käsittely hovioikeudessa muutoin kuin näytön vastaanottamiseksi. Defensor Legis 6/2010 s. 725 – 746.

Toy-Cronin, Bridgette – Irvine, Bridget – Nichols, David M. – Cunningham, Sally Jo – Tkacukova, Tatiana, Testing the Promise of Access to Justice through Online Courts. International Journal on Online Dispute Resolution, 1-2 (5) 2018, s. 39–48.

Turunen, Santtu: Ehdolliset palkkiot – keino madaltaa prosessikynnystä? Defensor Legis 4/2000 s. 605 – 624.

Turunen, Santtu: Asianajajien palkkiotaksa – kielletty kilpailurajoitus vai keino madaltaa prosessikynnystä? Defensor Legis 5/2002 s. 762–776.

Tyler, Tom R, Why People Obey the Law. Yale University Press 1990.

Viitanen, Klaus, Lautakuntamenettely kuluttajariitojen ratkaisukeinona. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.

Viitanen, Klaus, Oikeudenkäyntikulut ja oikeuksien saatavuus. Defensor Legis 4/2006 s. 614–632.

Viitanen, Klaus, Asianajaja palkkiot – kilpailu vai sääntely? Edita Publishing 2011.

Virolainen, Jyrki, Lainkäyttö – Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa. Lakimiesliiton kustannus 1995.

Virolainen, Jyrki, Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. Defensor Legis 4/2006 s. 567–587.

Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Periaatteet prosessioikeudessa, teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeus. Alma Talent Oy 2016.

Voutilainen, Tomi, ICT-oikeus sähköisessä hallinnossa – ICT-oikeudelliset periaatteet ja sähköinen hallintomenettely. Edita Publishing 2009.

Wahab, Mohamed S. Abdel – Katsh, Ethan – Rainey, Daniel (toim.): Online Dispute Resolution: Theory and Practice. A Treatise on Technology and Dispute Resolution, Introduction. Eleven International Publishing 2012.

Watson, Alan, Legal Transplants, An Approach to Comparative Law. 2nd edition. University of Georgia Press 1993.

Whelan, Cristopher J., Small Claims Courts: Heritage and Adjustment, s. 207–234 teoksessa Whelan, Cristopher J. (toim.), Small Claims Courts. A Comparative Study. Clarendon Press 1990.

Virallislouentoiset lähteet

Suomi

Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi 15/1990 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamisesta 191/1993 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta 32/2001 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeusapulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 82/2001 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi 114/2004 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle ryhmäkannelaiksi ja laiksi Kuluttajavirastosta annetun lain muuttamisesta 154/2006 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetun lain muuttamisesta 143/2010 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle tuomioistuinmaksulaiksi sekä laeiksi hallinto-oikeuslain 12 a §:n ja riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 28 §:n muuttamisesta 29/2015 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tuomioistuinlain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta 270/2016 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta 190/2017 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi HE 200/2017 vp.

Muutoksenhakulupatoimikunnan mietintö 2008:3: Jatkokäsittelylupa hovioikeudessa. (KM 2008:3)

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 12/2017: Summaaristen riita-asioiden keskittäminen. (OMML 12/2017)

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 21/2016: Arviomuistio oikeusprosessien keventämisestä, Lausuntotiivistelmä. (OMML 21/2016)

Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 54/2018: Selvitys tuomioistuinten asiakaspalvelun ja etäpalvelun vaihtoehtoista. (OMSO 54/2018)

PeVM 25/1994 - HE 309/1993 vp Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. (PeVM 25/1994 vp)

Rovaniemen hovioikeuspiiri: Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeen työryhmäraportteja III 2002. (Rovaniemen hovioikeuspiiri 2002)

Rovaniemen hovioikeuspiiri: Lainkäytön laadun arviointi tuomioistuimessa. Arvioinnin lähtökohdat ja laatumittaristo. (Rovaniemen hovioikeuspiiri 2006)

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2018. Tilastoraportti 24/2019. (THL 24/2019)

Tilastokeskus: Käräjäoikeuksien siviiliasioden ratkaisut 1999–2013. Suomen virallinen tilasto.

Tilastokeskus: Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö. Suomalaisten internetin käyttö 2019. Suomen virallinen tilasto.

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3. (KM 2003:3)

Tuomioistuinvirasto: Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä. Opas 15.4.2020. (Tuomioistuinvirasto 15.4.2020)

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 23/2019: Edelläkävijänä tekoälyaikaan. Tekoälyohjelman loppuraportti 2019. (TEM 23/2019)

Valtiovarainministeriön julkaisu 22/2018: Sähköinen asiointi: Selvitys sääntelyn nykytilasta sekä kehittämistarpeista ja -vaihtoehtoista. (VM 22/2018)

Valtiovarainministeriön julkaisu 23/2019: Digitaalinen Suomi – Yhdenvertainen kaikille. Digi arkeen -neuvottelukunnan toimintakertomus. (VM 23/2019)

Euroopan neuvosto

Committee on Legal Affairs and Human Rights: Access to justice and the Internet: potential and challenges. Report, Strasbourg 10.11.2015. (CLAHR 2015)

Consultative Council of European Judges: Justice and information technologies (IT). Opinion, Strasbourg 9.11.2011. (CCJE 2011)

European Commission for the Efficiency of Justice: European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Strasbourg 3–4.12.2018. (CEPEJ 2018)

European Committee on Legal Co-operation: Technical Study on Online Dispute Resolution Mechanisms. Online Dispute Resolution and Compliance with the Right to a Fair Trial and the Right to an Effective Remedy (Article 6 and 13 of the European Convention of Human Right). Strasbourg 1.8.2018. (CDCJ 2018)

European Court of Human Rights: Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (civil limb). Case-law guide, 31.8.2019. (EIT 2019)

Euroopan unioni

Euroopan komissio: Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan keskuspankille, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. EU:n oikeusalan tulostaulu 2019. COM(2019) 198 lopullinen, Bryssel 26.4.2019. (EU:n oikeusalan tulostaulu 2019)

European Commission: Special Eurobarometer 395. European Small Claims Procedure. Report, April 2013. (Eurobarometri 395)

European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe: Handbook on European law relating access to justice. Luxembourg 16.6.2016. (FRA 2016)

Alankomaat

The Hague Institute for Innovation of Law: Trend Report IV – ODR and the courts: The promise of 100% access to justice? Online Dispute Resolution 2016. (HiiL 2016)

Iso-Britannia

Civil Justice Council: Online Dispute Resolution for Low Value Civil Claims. Report of the Online Dispute Resolution Advisory Group. February 2015. (CJC 2015)

Lord Woolf: Access to Justice. Final Report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales. London 1996. (Lord Woolf 1996)

Kansainväliset

Organization of Economic Co-Operation and Development: Judicial performance and its determinants: a cross-country perspective. A Going for Growth Report. OECD Economic Policy Paper no. 5, June 2013. (OECD 2013)

The United Nations Commission on International Trade Law: Technical Notes on Online Dispute Resolution. United Nations. New York 2017. (UNCITRAL 2017)

World Bank Group: Fast-Tracking the Resolution of Minor Disputes: Experience from EU Member States. Working Paper 2017, Washington D.C. 1.1.2017. (WBG 2017)

World Justice Project: The World Justice Project (WJP) Rule of Law Index 2020. Washington D.C. 11.3.2020. Saatavilla: <<https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>> (WJP 2020)

Kanada

Civil Resolution Tribunal: Annual Report 2018/2019. (CRT 2018/2019)

Civil Resolution Tribunal Act, 31.5.2012. (CRTA)

Civil Resolution Tribunal Rules, 1.5.2020. (CRTR)

Ruotsi

Statistikmyndigheten SCB: Prisbasbelopp. Sveriges officiella statistik. (SCB Prisbasbelopp)

Yhdysvallat

Joint Technology Committee: JTC Resource Bulletin. Case Studies in ODR for Courts. Version 2.0, 28.1.2020. (JTC 2020)

Utah Online Dispute Resolution Steering Committee: Utah Online Dispute Resolution Pilot Project: Final Report. National Center for State Courts. December 2017. (ODR Steering Committee 2017)

Verkkolähteet

BarTalk: What is the Solution Explorer? April 2018. (Bar Talk 2018)
<<https://www.cbabc.org/BarTalk/Articles/2018/April/Features/What-is-the-Solution-Explorer>>. Vierailupäivä 17.5.2020.

Civil Resolution Tribunal. (CRT)
< <https://civilresolutionbc.ca/>>. Vierailupäivä 18.5.2020.

eBay Resolution Center.

<<https://resolutioncenter.ebay.com/>>. Vierailupäivä 16.5.2020.

Money Claims Online. (MCOL)

<<https://www.gov.uk/make-money-claim>> Vierailupäivä 22.4.2020.

Provincial Court of British Columbia. Small Claims Cases. (BC Provincial Court)

<<https://www.provincialcourt.bc.ca/types-of-cases/small-claims-matters>> Vierailupäivä 18.5.2020.

Rechtwijzer.

<<https://rechtwijzer.nl/over-rechtwijzer/rechtwijzer-ehbo>> Vierailupäivä 10.4.2020.

Suomen Lakimiesliitto ry: Oikeusturvavakuutuksen tunnettuus. Taloustutkimus Oy 2019. (Lakimiesliitto 2019)

<https://www.lakimiesliitto.fi/site/assets/files/22270/suomen_lakimiesliitto_oikeusturva_vakuutuksen_tunnettuus_telebus_vko_6_raportti.pdf>. Vierailupäivä 12.5.2020.

Sähköisen oikeudenkäynnin manuaali.

<<https://oikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/sahkoisenoikeudenkaynninmanuaali.html>>. Vierailupäivä 12.5.2020.

Tilastokeskus: Tilastokeskuksen rahanarvon muunnin.

<<https://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html>>. Vierailupäivä 29.3.2020.

Traffic Penalty Tribunal.

<<https://www.trafficpenaltytribunal.gov.uk/>>. Vierailupäivä 22.4.2020.

Muut lähteet

Helsingin Sanomat 28.3.2020: Professori Tuula Linna kaipaa lisää jämäkkyyttä rikosprosesseihin: ”Esitutkinta ei ole Suomessa kauhean tehokas”.

Helsingin Sanomat 19.8.2019: Kohtuuttomat oikeudenkäyntikulut nakertavat suomalaisten oikeus-turvaa, sanoo KKO:n uusi presidentti Tatu Leppänen.

Suomen Asianajajaliitto: Asianajajatutkimus 2017.

Yle 17.1.2020: Asianajajaliitto: Suomen surkean hidas oikeusjärjestelmä on häpeäpilkku – riitä oikeudessa voi kestää vuosia.

Yle 25.4.2017: Mies haki tuhansien eurojen vahingonkorvauksia – huonosti kävi.

Oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Airey v. Irlanti (9.10.1979)

Al-Dulimi ja Montana Management Inc. v. Sveitsi (21.6.2016)

Allan Jacobsson v. Ruotsi (No. 2) (19.2.1998)

Ankerl v. Sveitsi (23.10.1996)

Ashingdane v. Iso-Britannia (28.5.1985)

Bellizzi v. Malta (21.6.2011)

Bramelid ja Malmström v. Ruotsi (12.12.1983)

Burdov v. Venäjä (4.9.2002)

Collectif national v. Ranska (12.6.2007)

De Haes ja Gijssels v. Belgia (24.2.1997)

Dombo Beheer B.V. v. Alankomaat (27.10.1993)

Donadze v. Georgia (7.3.2006)

Fazliyski v. Bulgaria (16.7.2013)

Fischer v. Itävalta (24.3.1995)

Fredin v. Ruotsi (No. 2) (23.2.1994)

Golder v. Iso-Britannia (21.2.1975)

Göç v. Turkki (11.7.2002)

H. v. Ranska (24.10.1989)

Harrison McKee v. Unkari (3.6.2014)

Helle v. Suomi (19.12.1997)

Hornsby v. Kreikka (19.3.1997)

Kolegovy v. Venäjä (1.3.2012)

Kreuz v. Puola (19.6.2001)

Lupeni Greek Catholic Parish ja muut v. Romania (29.11.2016)

Micallef v. Malta (15.10.2009)

Miller v. Ruotsi (8.2.2005)

Momčilović v. Kroatia (26.6.2015)

Naït-Liman v. Sveitsi (28.3.2018)

Nideröst-Huber v. Sveitsi (18.2.1997)

Nuutinen v. Suomi (27.6.2000)

Parlov-Tkalcic v. Kroatia (22.12.2009)

Pretto ja muut v. Italia (8.12.1983)

Pönkä v. Viro (8.11.2016)

Satakunnan Markkinapörssi ja Satamedia Oy v. Suomi (27.6.2017)

Stankiewicz v. Puola (6.4.2006)

Steel ja Morris v. Iso-Britannia (15.2.2005)

Suovaniemi ja muut v. Suomi (23.2.1999)

Wettstein v. Sveitsi (21.3.2001)

Euroopan unionin tuomioistuim

Yhdistetyt asiat C-317/08–C320/08 *Rosalba Alassini v. Telecom Italia SpA, Filomena Califano v. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono v. Telecom Italia SpA and Multiservice Srl v. Telecom Italia SpA* (18.3.2010)

Korkein oikeus

KKO 1996:131

Lyhenteet

ADR	alternative dispute resolution
CDCJ	European Committee on Legal Co-operation
CEPEJ	Council of Europe European Commission for the efficiency of justice
CJC	Civil Justice Council
CLAHR	Committee on Legal Affairs and Human Rights
CRT	Civil Resolution Tribunal
Digipalvelulaki	laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta (15.3.2019/306)
EIS	Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi ("Euroopan ihmisoikeussopimus") (SopS 18–19/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuim
EU	Euroopan unioni
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe
HE	hallituksen esitys eduskunnalle
HiiL	The Hague Institute for Innovation of Law
JTC	Joint Technology Committee
HS	Helsingin Sanomat
KKO	korkein oikeus
KM	komiteamietintö
ODR	online dispute resolution
ODR-asetus	Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 524/2013, annettu 21 päivänä toukokuuta 2013, kuluttajariitojen verkkovälitteisestä riidanratkaisusta sekä asetuksen (EY) N:o 2006/2004 ja direktiivin 2009/22/EY muuttamisesta
OECD	Organization of Economic Co-Operation and Development

Oikeudenkäynnin julkisuuslaki	laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (30.3.2007/370)
OK	oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
OMML	oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
OMSO	oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita
RB	rättegångsbalken (1942:740)
TEM	Työ- ja elinkeinoministeriö
THL	Terveyden ja hyvinvoinninlaitos
Tuomioistuinsovittelulaki	laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394)
UNCITRAL	The United Nations Commission on International Trade Law
VM	valtiovarainministeriö
WGP	World Bank Group
WJP	World Justice Project

1 Johdanto

1.1 Työn tausta ja lähtökohdat

Riita-asioihin lukeutuu paljon tavallisten ihmisten arkipäiväisiä tilanteita. Siviiliprosessissa ratkaistaan yksityisten ihmisten tai yritysten välisiä erimielisyyksiä, kuten ongelmia vuokrasuhteessa, työsuhteessa taikka jonkin muun sopimuksen suorittamisessa. Tästä huolimatta riita-asian oikeudenkäynnin osuminen omalle kohdalle on yhä harvinaisempaa. Suomessa riitaisten siviiliasioden väkilukuun suhteutettu määrä on paitsi EU-maiden matalin,¹ alhainen myös maailmanlaajuisessa vertailussa.² Kyse ei ole siitä, etteikö yhteiskunnassa olisi kysyntää tuomioistuinten riidanratkaisulle. Väkiluku kasvaa ja yritysten sekä oikeuspalvelujen määrä lisääntyy, mutta oikeudelliset ongelmat jäävät tuomioistuinten ulkopuolelle.³ Jos ongelma ei ole kysynnässä, sen täytyy olla tarjonnassa.

Viime aikoina on keskusteltu paljon oikeudenkäynnin kohtuuttoman korkeista oikeudenkäyntikuluista ja pitkistä käsittelyajoista.⁴ Oikeudenkäynnin kustannukset ovat alioikeusuudistuksen jälkeen kasvaneet voimakkaasti ja käsittelyajat ovat pidentyneet.⁵ Kaikilla ei ole enää varaa saattaa asiaansa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Oikeudenkäyntikulut voivat nousta riidan intressiin nähden moninkertaisiksi. Esimerkiksi Yle uutisoi vuonna 2017 rovaniemeläismiehestä, joka oli vaatinut kaupungilta reilun 10 000 euron vahingonkorvauksia kaupungin kaivaustöiden aiheuttamista vaurioista hänen talollensa, mutta päätynyt maksamaan omia ja kaupungin oikeudenkäyntikuluja yhteensä yli 55 000 euroa.⁶ Jos oikeudenkäynti maksaa riidan intressiin nähden yli viisinkertaisen summan, oikeudenkäynnin aloittaminen ei ole kannattava vaihtoehto konfliktin ratkaisemiseksi.

Nykytilanne on huolestuttava. Korkea prosessikynnys vaikuttaa erityisesti taloudelliselta intressiltään vähäisiin riita-asioihin eli niin sanottuihin pieniin asioihin.⁷ Vaikka riideltävä pääoma olisikin pieni, riita ei välttämättä itsessään ole yksinkertainen, merkityksetön tai

¹ EU:n oikeusalan tulostaulu 2019, kaavio 3.

² OECD 2013, kuvio 13.

³ Siro – Aaltonen 2019, s. 781.

⁴ Esim. HS 28.3.2020, Yle 17.1.2020 ja HS 19.8.2019.

⁵ Ervasti – Kallioinen 2003, s. 11; Ervasti 2005a, s. 17 – 20; Ervasti 2009a, s. 6; Ervasti 2009c, s. 47 ja Siro – Aaltonen 2019, s. 770–773.

⁶ Yle 25.4.2017.

⁷ Cappelletti – Garth 1978, s. 195; Saarensola 2017, s. 4 ja KM 2003:3, s. 88.

kanne automaattisesti perusteeton.⁸ Riidoissa on usein kyse muustakin kuin rahasta. Ne voivat koskea esimerkiksi omien arvojen puolustamista tai periaatteellista asiaa.⁹ Riidan matala taloudellinen intressi ei myöskään tarkoita, että asianosaiset eivät haluaisi viedä niitä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Ihmiset ovat usein valmiita saattamaan myös pienen intressin riita-asiat tuomioistuimeen, jos heillä vain on siihen mahdollisuus. Esimerkiksi vuonna 2012 kerätyssä kuluttaja-asioita koskevassa Eurobarometri-mielipidetutkimuksessa yli puolet vastaajista olivat halukkaita viemään tuomioistuimeen ratkaistavaksi riita-asian, jonka taloudellinen intressi oli alle 1 200 euroa.¹⁰ Kysyntää myös pienempien asioiden tuomioistuinpalveluille olisi, mutta tämänhetkinen tarjonta ei kykene vastaamaan siihen.

Siviiliasioden määrällinen lasku yhdistetään tyypillisesti vuoden 1993 alioikeusuudistukseen, jonka yhteydessä uudistettiin sekä siviiliprosessin kulkua että oikeudenkäyntikuluja koskevia säännöksiä.¹¹ Oikeudenkäyntimenettely pohjattiin suullisuuden, välittömyyden ja keskityksen ihanteille. Keskeisiä periaatteita olivat oikeusvarmuus ja aineellisesti oikean ratkaisun tavoittelu.¹² Alioikeusuudistus onnistui monelta osin, mutta sillä oli kielteisiä vaikutuksia erityisesti suomalaisten oikeuksiin pääsyyn (*access to justice*): oikeudenkäyntikulujen rahamäärä kasvoi, yksityishenkilöiden mahdollisuudet ajaa riitaa oikeudessa vähenivät ja käsittelyajat pitenevät.¹³ Pian uudistuksen jälkeen osoittautui, että jo kustannussyyt ja aikatekijät sanelivat sen, ettei oikeusvarmuutta ja aineellista oikeutta voida maksimoida loputtomiin. Vuonna 2003 alioikeusuudistuksen jälkeisiin ongelmiin puututtiin muun muassa mahdollistamalla riitaisten siviiliasioden ratkaiseminen kirjallisessa valmistelussa ilman suullista, välitöntä tai keskitettyä pääkäsittelyä.¹⁴ Laatu ja oikeusvarmuus eivät olleet enää prosessin ainoita päämääriä, vaan sen tuli olla myös tehokas ja halpa. Oikeusturvan ei tule toteutua hinnalla millä hyvänsä, vaan mahdollisimman nopeasti, tehokkaasti ja edullisesti.¹⁵ Uudistukset eivät ole kuitenkaan olleet riittäviä. Riita-asioiden määrät ovat

⁸ Cappelletti – Garth 1978, s. 243 ja Saarensola 2017, s. 9–11.

⁹ Viitanen on jaotellut riitoja niiden taustalla olevien intressien perusteella rahariitoihin, periaatteellisiin riitoihin ja ihmissuhderiitoihin. Viitanen 2003, s. 287–290.

¹⁰ Eurobarometri 395, s. 44.

¹¹ Ks. esim. Ervasti 2009b, s. 30; Niemi 2009, s. 75 ja Siro – Aaltonen 2019, s. 780.

¹² HE 15/1990 vp, s. 1 ja 10.

¹³ Alioikeusuudistuksen vaikutuksista ks. Ervasti 2012, s. 88.

¹⁴ HE 32/2001, vp s. 56–58.

¹⁵ HE 32/2001, vp s. 1 ja 8. Tehokkuusvaatimukset näkyvät myös muissa alioikeusuudistuksen jälkeisissä oikeudenkäyntiuudistuksissa. Esim. ryhmäkannellailla (13.4.2007/444) pyrittiin parempaan prosessitalouteen. HE 154/2006, s. 5.

edelleen käräjäoikeuksissa alhaiset, mikä tarkoittaa sitä, että myös prosessikynnys on edelleen korkea.

Korkea prosessikynnys on ongelma perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. EIS 6.1 artiklan ja PL 21 § pitävät sisällään vaatimuksen tosiasiallisesta pääsystä tuomioistuimeen (*access to court*).¹⁶ Suomella on positiivinen velvoite järjestää oikeusjärjestys siten, että kansalaisilla on tosiasiallinen mahdollisuus saattaa asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi.¹⁷ Jos kynnys asian saattamiseen tuomioistuimen käsiteltäväksi on liian korkealla, oikeuksiin pääsy ei toteudu. Vaikka kyseessä ei olekaan absoluuttinen oikeus, rajoitukset edellyttävät sitä, etteivät ne loukkaa oikeuksiin pääsyn ydinsisältöä. Oikeudenkäynnin ei tarvitse olla ilmaista, mutta asianosaisen maksettavaksi tulevien kulujen tulisi olla kohtuullisia, eivätkä ne saisi muodosta tosiasiallista estettä oikeudenkäyntiin ryhtymiselle.¹⁸ Pienissä asioissa oikeudenkäynnin kustannukset nousevat suhteessa riideltävään intressiin usein kohtuuttomiksi. Tällöin myös oikeuksiin pääsy voi yksittäistapauksissa käytännössä estyä kokonaan.

Tuomioistuinten vaikeimpia tehtäviä nykypäivänä on löytää oikeudenkäynnin laadulle ja saatavuudelle asetettujen vaatimusten sekä prosessin kustannustehokkuuden välinen optimaalinen tasapaino.¹⁹ Miten voidaan samaan aikaan turvata mahdollisimman monen pääsy laadukkaaseen oikeudenkäyntiin ja toisaalta se, etteivät tuomioistuimet ruuhkaudu, menettelyajat pitene ja koko prosessi muodostu liian kalliiksi niin riidan osapuolille kuin tuomioistuimellekin. Verkkoalustojen, kuten eBayn ja Amazonin, sähköisissä riidanratkaisumekanismeissa käsitellään vuosittain miljoonia konflikteja, joiden rahallinen intressi on tyypillisesti matala.²⁰ Kustannustehokas tapa ratkaista volyymiltaan suuria riitoja on herättänyt kansainvälistä kiinnostusta myös tuomioistuimissa, mikä on viime vuosina johtanut ensimmäisiin täysin sähköisiin tuomioistuinmenettelyihin. Esimerkiksi Kanadan Brittiläisessä Kolumbiassa otettiin vuonna 2016 käyttöön *Civil Resolution Tribunal* (CRT), joka ratkaisee muun muassa pienen intressin riita-asioita täysin sähköisesti.²¹ Myös Yhdysvaltojen Utahissa aloitettiin syksyllä 2018 ODR-pilotti,

¹⁶ Ilman tuomioistuimeen pääsyä, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin muilla vaatimuksilla ei olisi merkitystä. *Golder v. Iso-Britannia* (1975), kohdat 28–36.

¹⁷ Settem 2016, s. 21.

¹⁸ *Kreuz v. Puola* (2001), kohta 60.

¹⁹ Ks. esim. Risto Koulu 2014, s. 24–25 ja HE 32/2001 vp, s. 7.

²⁰ Krause 2007, s. 44 ja Del Duca – Rule – Rimpfel 2014, s. 205.

²¹ Salter 2017, s. 122.

jolla on pyritty parantamaan pienten asioiden käsittelyä luomalla niille täysin sähköinen menettely.²²

Verkkovälitteinen riidanratkaisu on kiinnittänyt huomiota myös Euroopassa. Vuonna 2015 Euroopan neuvoston *Committee on Legal Affairs and Human Rights* (CLAHR) julkaisi raportin, jossa jäsenvaltioita kannustettiin edistämään ja kehittämään ODR-mekanismeja.²³ Suomessa AIPA-hankkeen myötä on kehitetty sähköisen oikeudenkäynnin konsepti, jonka tavoitteena on lainkäytön digitalisoiminen.²⁴ Kehitys johtaa kohti yhä sähköisempää tuomioistuinta. Voisiko verkkovälitteinen riidanratkaisu olla vastaus myös pienten asioiden uhkaavan korkeaan prosessikynnykseen?

1.2 Tutkimuskysymys ja tarkastelun rajaukset

1.2.1 Kysymyksenasettelu ja rakenne

Tutkielman tarkoituksena on tarkastella Kanadassa ja Yhdysvalloissa käyttöönotettuja sähköisiä tuomioistuinmenettelyitä, muodostaa niiden pohjalta malli pienten asioiden sähköisestä menettelystä ja arvioida tätä mallia ratkaisuna pienten asioiden korkeaan prosessikynnykseen Suomessa. Tutkimuskysymys voidaan jäsentää seuraavasti:

- a) Voisiko pienten asioiden sähköinen menettely olla siirrettävissä suomalaisiin tuomioistuimiin?
- b) Mitä hyötyjä ja haittoja mallista olisi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiselle suomalaisessa siviiliprosessissa?

Varsinaista tutkimuskysymystä tarkastellaan kappaleissa 4 ja 5. Ennen kysymykseen vastaamista on kuitenkin selvitettävä, mitkä tekijät muodostavat tällä hetkellä korkean prosessikynnyksen juuri pienten asioiden kohdalla ja miksi tämänhetkiset tuomioistuinten käsittelyvaihtoehdot eivät ole riittäviä ratkaisemaan oikeuksiin pääsyn epäkohtaa. Kappale 2 käsittelee näitä pienten riita-asioiden nykytilaa koskevia kysymyksiä. Ennen varsinaiseen tutkimuskysymykseen pääsemistä on lisäksi muodostettava pienten asioiden sähköisen menettelyn malli. Kappaleessa 3 abstrahoidaan CRT:n ja Utahin ODR-pilotin ominaispiirteiden pohjalta kuvaileva malli pienten asioiden sähköisestä menettelystä. Kappaleessa 4 siirrytään pohtimaan, olisiko mallin mukainen

²² JTC 2020, s. 2–3.

²³ CLAHR 2015.

²⁴ Sähköisen oikeudenkäynnin manuaali ja Loisa 2018, s. 1079.

oikeudellinen prosessi siirrettävissä suomalaisiin tuomioistuimiin: mitä argumentteja mallin puolesta ja vastaan voidaan esittää siviiliprosessin ylimmän tason arvojen ja periaatteiden sekä tuomioistuinmenettelylle asetettujen laatukriteereiden valossa? Kappaleessa 5 punnitaan pienten asioiden sähköisen menettelyn hyviä ja huonoja puolia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten avulla: mitkä ominaispiirteet potentiaalisesti heikentävät tai parantavat mallin oikeudenmukaisuutta?

1.2.2 Rajaukset

Tutkielman kohteena ovat pienet asiat eli taloudelliselta intressiltään vähäiset dispositiiviset riita-asiat. Keskityn siis siviiliprosessiin ja muut prosessilajit, kuten rikosprosessi tai hallintoprosessi, jäävät tutkielmani ulkopuolelle. Summaarisille eli OK 5:3:n mukaisille riidattomille siviiliasioille on jo olemassa oma kevyempi kirjallinen oikeudenkäyntimenettely. Tämän takia tutkielmassa käytetyt käsitteet pieni asia tai pieni riita-asia tarkoittavat sellaisia vähäisen intressin riita-asioita, joihin liittyy osapuolten erimielisyys esimerkiksi tapauksen tosiseikoista, toisin sanoen *riitaisia* asioita.

Olen myös rajannut tarkastelun nimenomaan tuomioistuimiin ja tuomioistuinten tarjoamiin riidanratkaisuvaihtoehtoihin. Tällä hetkellä pieniä asioita ratkaistaan tuomioistuinten ulkopuolella muun muassa kuluttajariitalautakunnassa, jonka toimivaltaan kuuluu pääasiassa yksityishenkilön ja elinkeinonharjoittajan välisiä kuluttajariitoja. Kyseessä on vaihtoehtoinen menettelymuoto, jonka lopputuloksena on suositusluonteinen päätös, jolla ei ole tuomion vaikutuksia.²⁵ Yhdenvertaista pääsyä oikeuteen on kuitenkin usein haastavaa taata ilman pääsyä tuomioistuimeen.²⁶ Tämän vuoksi kiinnostuksen kohteenani on nimenomaan tuomioistuinten käytettävissä olevat keinot oikeuksiin pääsyn parantamiseksi.

1.3 Tutkielman metodi

1.3.1 Oikeudellisen siirrännäisen oikeuspoliittista tarkastelua

Tutkielma on oikeuspoliittinen järjestelmätutkimus, joka keskittyy tulevaan oikeuskehitykseen *de lege ferenda*.²⁷ Koska tarkastelen ulkomaisia järjestelmiä vain

²⁵ Kuluttajariitalautakunnan menettelystä ks. Viitanen 2003.

²⁶ Letto-Vanamo 2005, s. 9.

²⁷ Oikeuspoliittisesta tutkimuksesta ks. Aarnio 1983, s. 233–234; Ervasti 2006, s. 31; Ervasti 2007, s. 382 ja Ervasti 2011a, s. 86. De lege ferenda-tutkimuksesta ks. Linna 1987, s. 9.

mallintaakseni niistä abstraktin pienten asioiden sähköisen menettelyn mallin, niihin tutustuminen on puhtaasti välinearvoista. Tavoitteenani ei ole ymmärtää menettelyiden syvällisempiä kontekstuaalisia yhteyksiä niiden omissa oikeusjärjestyksissään, vaan testata niistä abstrahoitua mallia ratkaisuvaihtoehtona tutkimukseni taustalla oleviin ongelmiin. Kyse ei näin ollen ole oikeusvertailevasta tutkimuksesta.²⁸ Sen sijaan voidaan puhua *oikeudellisen siirrännäisen* tutkimisesta. Oikeudellisella siirrännäisellä tarkoitetaan tietyn säännön tai järjestelmän siirtämistä toisesta oikeusjärjestyksestä toiseen.²⁹

Riidanratkaisujärjestelmät tai muut siirrännäiset ovat harvoin suoraan kopioitavissa toisesta oikeusjärjestyksestä toiseen. Uuteen oikeudelliseen kulttuuriin ”istuttaminen” saattaa olla hankalaa ja aiheuttaa erilaisia hylkimisreaktioita.³⁰ Tämän takia näkökulmani siirrännäisen tutkimiseen on oikeuspoliittinen.³¹ Arvioin *pro et contra*, mitä etuja ja haittoja menettelyn siirtämisestä suomalaiseen oikeusjärjestykseen voisi olla. Tässä arvioinnissa rajaan kuitenkin tarkasteluni siihen, kuinka hyvin menettely istuu tuomioistuimen tehtäviin yhteiskunnassa ja toisaalta niihin laatukriteereihin, joita tuomioistuinten menettelylle on asetettu. Erityisesti kiinnostuksen kohteena on se, mitä objektiivisia laatukriteereitä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset asettavat tuomioistuinmenettelyille. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet toimivatkin *pro et contra* -harkinnassa tutkielman tärkeimpänä metodologisena työkaluna.

1.3.2 Aineisto ja yhteys aikaisempiin tutkimuksiin

Tutkielmassa on pyritty hahmottamaan pienten asioiden nykytilaa sitä koskevan normatiivisen aineiston ja valmiiden empiiristen aineistojen avulla. Tärkeitä lähteitä ovat muun muassa siviiliprosessiuudistusten esityöt ja niiden seurantaan liittyvä empiirinen tutkimus, jota on toteutettu erityisesti oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa.³² Sähköistä tuomioistuinmenettelyä tarkasteltaessa aineistona ovat toimineet kyseisten menettelyiden valmisteluaineisto sekä internetsivuilla oleva tieto menettelyn toiminnasta käytännössä. Verkkovälitteistä riidanratkaisua koskeva oikeuskirjallisuus on antanut normatiivista

²⁸ Oikeusvertailevasta tutkimuksesta ks. Klami 1980, s. 17. Ulkomaiseen oikeuteen tutustumisesta *de lege ferenda* -tutkimuksessa ks. Linna 1987, s. 183.

²⁹ Oikeudellisen siirrännäisen (*legal transplant*) käsitteestä ks. Watson 1993, s. 21. Suomessa oikeudellisista siirrännäisistä ks. Husa 2014, Mikkola 2010 ja Linna 2010.

³⁰ Cappelletti – Garth 1981, s. 6.

³¹ Oikeudellisen siirrännäisen tutkimista koskevista eri näkökulmista ks. Linna 2010, s. 846.

³² Esim. Ervasti 1998, Ervasti 2005a, Ervasti 2009b, Ervasti 2011b ja Lasola – Rissanen 2013.

pohjaa mallin yleisten piirteiden hahmottamisessa. Tutkielman jälkimmäisessä osassa mallin sopivuutta suomalaiseen oikeusjärjestykseen on pohdittu erityisesti tuomioistuinten tehtäviä ja tuomioistuinmenettelyn laatukriteereitä koskevan suomalaisen prosessioikeudellisen oikeuskirjallisuuden ja EIT:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan oikeuskäytännön perusteella.

Oikeudenalajaottelussa tutkielma kuuluu prosessioikeuden piiriin. Tämän lisäksi se kiinnittyy kahteen laajempaan tutkimussuuntaukseen. Koska tutkielma tarkastelee tuomioistuinmenettelyn ja verkkovälitteisen riidanratkaisun yhteensopivuutta, voidaan ensinnäkin viitata *law and technology* -nimikkeellä kulkevaan suuntaukseen, joka pyrkii hahmottamaan oikeuden, teknologian ja yhteiskunnan suhteita.³³ Riikka Koulu on katsonut teknologian ja konfliktinratkaisun rajapinnoille muodostuneen myös uuden tutkimusalan, *dispute resolution and technology*, joka keskittyy nimenomaan konfliktinratkaisun ja teknologian väliseen suhteeseen. Yksi rajapinta, jossa nämä kohtaavat, on verkkovälitteinen riidanratkaisu.³⁴ Toisaalta tutkimuskohteena ovat pienet asiat ja niiden oikeuksiin pääsyn tarkastelu, minkä takia tutkielmassa on *access to justice* -tutkimukselle tyypillisiä piirteitä.³⁵ Tutkielma analysoi oikeuksiin pääsyn esteenä olevia tekijöitä sekä keinoja niiden poistamiseksi.

Yllä mainitut tutkimussuuntaukset linkittyvät toisiinsa. Oikeuksiin pääsyä koskeva tutkimuksen kolmanneksi aalloksi lasketaan tyypillisesti perinteiselle tuomioistuinmenettelylle vaihtoehtoisten riidanratkaisumenetelmien (*alternative dispute resolution*) kehittäminen ja innovointi.³⁶ Yhteiskunnan digitalisoituessa näitä vaihtoehtoja on etsitty myös viestintä- ja informaatioteknologian tuomista mahdollisuuksista. Tähän liittyy verkkovälitteistä riidanratkaisua koskeva tutkimus, joka on suhteellisen tuore ala kansainväliselläkin tasolla. Suomessa tutkimusta verkkovälitteisestä riidanratkaisusta, kuten muutenkin oikeuden ja digitalisaation suhteesta, on tehnyt erityisesti Riikka Koulu.³⁷ Tämän lisäksi Tapio Puurunen on vuonna 2005 väitellyt kansainvälisen sähköisen kaupankäynnin riidanratkaisusta³⁸ ja yksittäisiä

³³ Ks. esim. Riikka Koulu 2011, s. 74.

³⁴ Riikka Koulu 2016, s. 36 ja Riikka Koulu 2018, s. 5–8.

³⁵ Access to justice -tutkimuksen piirteistä kootusti esim. Ervasti 2004, s. 27–30. Ks. myös Cappelletti – Garth 1981, s. 1–24.

³⁶ Cappelletti – Garth 1978, s. 222–227 ja Cappelletti – Garth 1981, s. 14–20.

³⁷ Verkkovälitteiseen riidanratkaisuun liittyen esim. Riikka Koulu – Hakkarainen 2019, Riikka Koulu 2016 ja Riikka Koulu 2018.

³⁸ Puurunen 2005.

verkkovälitteistä riidanratkaisua koskevia artikkeleja on julkaistu muun muassa Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan Legal Tech Labin alla.³⁹ Verkkovälitteistä riidanratkaisua koskeva tutkimus on tyypillisesti keskittynyt nimenomaan tuomioistuinten ulkopuoliseen vaihtoehtoiseen riidanratkaisuun.⁴⁰ Viime vuosina myös tuomioistuinten ja verkkovälitteisen riidanratkaisun välinen suhde on saanut tieteellistä huomiota.⁴¹ Sen sijaan verkkovälitteisen riidanratkaisumenetelmän implementointia suomalaisiin tuomioistuimiin ei ole tutkittu. On selvää, että tuomioistuimet omaksuvat tulevaisuudessa yhä uudenlaisia sähköisiä työkaluja. Koska kehitys johtaa vääjäämättä kohti digitaalisempaa tuomioistuinta, on yksittäisten sähköisten työkalujen lisäksi tarpeellista tutkia myös mahdollisuuksia ja rajoituksia kokonaan sähköisten tuomioistuinmenettelyiden käyttöön.

2 Pienet riita-asiat suomalaisessa siviiliprosessissa

2.1 Korkea prosessikynnys

2.1.1 Korkean prosessikynnyksen syyt

Jotta voidaan pohtia keinoja oikeuksiin pääsyn parantamiseksi, tulee ensin tunnistaa sen toteutumisen esteenä olevat tekijät. Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa oikeuksiin pääsyn yhteydessä on usein puhuttu termistä *prosessikynnys*.⁴² Termi pitää sisällään tekijät, joiden yhteisvaikutuksen perusteella henkilön tosiasialliset mahdollisuudet saattaa riita-asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi määräytyvät.⁴³ Prosessikynnys on siis erilaisten oikeuksiin pääsyn esteiden summa, mikä selittää, miksi esimerkiksi pienen intressin riita-asiat eivät tällä hetkellä päädy viranomaiskoneiston ratkaistavaksi. Kuten prosessikynnyksen määritelmästä käy ilmi, kyse on erilaisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Yhden esteen poistaminen tai madaltaminen ei välttämättä suoraan madalla prosessikynnystä ja paranna oikeuksiin pääsyä, vaan erilaiset oikeuden pääsyn esteet ovat vuorovaikutuksessa keskenään.⁴⁴ Kun yksi este poistetaan, on otettava huomioon, miten se käytännössä vaikuttaa muihin prosessikynnyksen osatekijöihin.

³⁹ Esim. Pakaslahti 2018.

⁴⁰ Rabinovich-Einy – Katsh 2017, s. 187.

⁴¹ Esim. Rabinovich-Einy – Katsh 2017, Reiling 2009 ja Loebl 2019. Suomessa Riikka Koulu on tutkinut oikeudenkäyntiteknologiaa Ks. Riikka Koulu 2010.

⁴² Termiä käytetty esim. Ervasti 2012 s. 88; Turunen 2000; Turunen 2002 ja Saarensola 2017, s. 3–4.

⁴³ Viitanen 2011, s. 3.

⁴⁴ Cappelletti – Garth 1978, s. 196.

Korkean prosessikynnyksen on tunnistettu vaikuttavan erityisesti pienen intressin riita-asioihin.⁴⁵ Pienissä asioissa osapuolet ovat tavallisesti yksityishenkilöitä tai pienyrityksiä, joiden tiedollisten tai taloudellisten resurssien puutteellisuus asettaa heidät helposti heikkoon asemaan riitatilanteessa.⁴⁶ Oikeudellisen prosessin ollessa kallis, hidas tai monimutkainen pienet riita-asiat jäävät tyypillisesti ensimmäisenä sen ulkopuolelle.

Seuraavaksi analysoin tekijöitä, jotka tällä hetkellä muodostavat pienten asioiden korkean prosessikynnyksen suomalaisessa siviiliprosessissa. Pyrkimyksenä on osoittaa, ettei pienten asioiden oikeuksiin pääsyä voida turvata riittävästi poistamalla tiettyä yksittäistä estettä, vaan prosessikynnyksen madaltaminen vaatisi kokonaisvaltaisempaa ratkaisua. Siviiliprosessi on tällä hetkellä liian kallis ja hidas, eikä se johdu yksittäisestä esteestä vaan monen tekijän summasta.

2.1.2 Resurssien säästäminen ”oikeisiin” asioihin

Viime vuosikymmeninä oikeusprosessien pitkään keston on kiinnitetty paljon huomiota. Suomi on saanut EIT:ltä useita langettavia tuomioita EIS 6.1 artiklan joutuisuusvaatimuksen rikkomisesta.⁴⁷ Tästä huolimatta siviiliprosessi on edelleen hidas. Tämä ilmenee esimerkiksi tuoreimmasta WJP:n oikeusvaltioindeksistä. Vaikka Suomi on kokonaistulosten kolmas, siviiliasioiden joutuisuuden kohdalla sijoitus on vasta 24.⁴⁸ Siviiliprosessin hitauden taustalla vaikuttaa moni tekijä. Yhtenä selityksenä on pidetty sitä, että tuomioistuimessa käsiteltävät asiat ovat yhä laajempia ja työläämpiä. Riita-asioiden mediaanikäsitteleyaika on 2000-luvulla noussut 5,1 kuukaudesta 5,8 kuukauteen. Pääkäsitteleyssä ratkaistujen asioiden kohdalla kehitys on ollut huomattava. Niiden riita-asioiden, joissa toimitetaan pääkäsitteley, mediaanikäsitteleyaika on pidentynyt samassa ajassa 7,6 kuukaudesta 12,8 kuukauteen.⁴⁹ Vaikuttaa siltä, että monimutkaiset ja laajat asiat ovat nykyään yhä laajempia ja monimutkaisempia.

Pienten asioiden kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että käräjäoikeuksissa on yhä vähemmän resursseja yksinkertaisten asioiden käsitteleyyn. Tämä on näkynyt viime vuosien oikeuspoliittisissa päätöksissä. Vuoden 2016 alusta voimaan tulleella tuomioistuinmaksulailla (11.12.2015/1455) korotettiin käräjäoikeuksien riita-asian

⁴⁵ Esim. Cappelletti – Garth 1978, s. 195.

⁴⁶ WBG 2017, s. 27.

⁴⁷ Esim. *Nuutinen v. Suomi* (2000) ja *Satakunnan Markkinapörssi ja Satamedia Oy v. Suomi* (2017).

⁴⁸ WJP 2020 > Country Insights > Civil Justice for Finland.

⁴⁹ Siro – Aaltonen 2019, s. 770.

oikeudenkäyntimaksu 86–196 eurosta 500 euroon.⁵⁰ Esitöiden mukaan korotuksen tavoitteena oli tehostaa maksujen ohjausvaikutusta siten, että oikeusturvaintressiltään pienet asiat vähenisivät tuomioistuimissa.⁵¹ Samalla lainsäätäjät myönsi, että riidan intressin ollessa vähäinen myös oikeudenkäyntimaksun tulisi olla matalampi. Tällä perusteella riitautuneen summaarisen asian oikeudenkäyntimaksuksi säädettiin 250 euroa.⁵² Lainsäätäjät tiedosti korkeamman oikeudenkäyntimaksun rajaavan tuomioistuinten ulkopuolelle nimenomaan vähäisen intressin riita-asioita. Vaikka riidan taloudellinen intressi ei saisi olla synonyymi oikeusturvaintressille, perusteluista on luettavissa, että resurssit on haluttu säästää ”oikeisiin” asioihin eli sellaisiin laajoihin riita-asioihin, joissa myös riideltävän intressin pääoma on suurempi.⁵³ Tämä osoittaa, etteivät käräjäoikeudet ole riitojen monimutkaistuessa ja pitkittyessä löytäneet riittäviä keinoja toimintansa tehostamiseen, vaan ovat päätyneet purkamaan painetta nostamalla siviiliasioden kohdalla jo korkealla olevaa prosessikynnystä yhä korkeammalle. Kun asia on riitainen, oikeudenkäyntimaksu on kiinteästi sama 500 euroa, oli riidan intressi sitten muutamia tuhansia tai muutamia kymmeniä tuhansia euroja.

2.1.3 Kaksinkertainen kuluriski

Vaikka oikeudenkäyntimaksua korotettiin vuonna 2016, se muodostaa edelleen vain murto-osan riita-asioden keskimääräisistä oikeudenkäyntikuluista. Oikeudenkäyntikulut koostuvat valtiolle suoritettavista oikeudenkäyntimaksuista ja varsinaisista asianosaiskuluista, joihin kuuluvat muun muassa asiamiehelle tai avustajalle, todistajille sekä asiantuntijoille suoritettavat korvaukset, matkakulut ja oikeudenkäynnistä aiheutunut työ ja ajanhukka.⁵⁴ Oikeudenkäyntikuluista selvästi suurimman osan muodostavat asiamiesten ja avustajien palkkiot.⁵⁵ Koska palkkiot perustuvat tuntiveloitukseen, asianajajien palkkioissa tapahtuva kehitys vaikuttaa suoraan asianosaisten oikeudenkäyntikuluihin. Viime vuosina asianajajien keskimääräinen tuntihinta on noussut samalla, kun juttukohtainen työtuntimäärä on kasvanut. Vuonna 2008 asianajajien tuntiveloitus oli keskimäärin 160 euroa, kun se vuonna 2017 oli keskimäärin

⁵⁰ Siro – Aaltonen 2019, s. 765.

⁵¹ HE 29/2015 vp, s. 19.

⁵² HE 29/2015 vp, s. 44.

⁵³ Samoin Saarensola 2017, s. 9.

⁵⁴ Jokela 2019, s. 4–5 ja HE 191/1993 vp, s. 3.

⁵⁵ Jokela 2019, s. 4–5 ja Virolainen 2006, s. 582–583.

jo 200 euroa.⁵⁶ Inflaatiosta huolimatta tuntihinta on noussut hieman yli 30 euroa.⁵⁷ Tämän lisäksi asianajajat laskuttavat yhä useammista ja aiempaa enemmän yksittäisistä toimenpiteistä, minkä takia yhden oikeudenkäyntimenettelyn hoitamiseen käytetty keskimääräinen työtuntimäärä on kasvanut.⁵⁸ Koska oikeudenkäynnit pitkittyvät ja tuntipalkkiot kasvavat, myös yksittäisen riita-asian kokonaiskulut muodostuvat jatkuvasti korkeammaksi.

Korkeat oikeudenkäyntikulut vaikuttavat oikeudenkäynnin kuluriskiin eli siihen taloudelliseen riskiin, jonka asianosaiset ottavat ryhtyessään oikeudenkäyntiin. Kun henkilö harkitsee nostaako hän kannetta käräjäoikeudessa, jättääkö asian sikseen vai yrittääkö esimerkiksi sopia asian vastapuolen kanssa, tähän harkintaan vaikuttaa eri vaihtoehtojen taloudellinen kannattavuus.⁵⁹ Lakimiesliiton toimeksiannosta vuonna 2019 tehdyssä tutkimuksessa ilmeni, että lähes joka toista suomalaista (45 %) pelottaisi lähteä puolustamaan oikeuksiaan oikeudenkäynnissä siitä aiheutuvan kuluriskin takia.⁶⁰ Taloudelliseen riskiin ei vaikuta pelkästään se, kuinka paljon henkilö arvioi riita-asian hoitamisen ja esimerkiksi asianajajan palkkaamisen hänelle itselleen maksavan. Lisäksi huomioon tulee ottaa kulujen jakautuminen riidan osapuolten kesken.

Alioikeusuudistuksen yhteydessä oikeudenkäyntikulujen jakautumista koskevat säännökset muutettiin.⁶¹ Ennen alioikeusuudistusta omista oikeudenkäyntikuluista vastaaminen eli niin sanottu kulujen kuittaus oli tavallista.⁶² Riippumatta asian lopputuloksesta sekä voittaja että häviöjä vastasivat omista oikeudenkäyntikuluistaan. Alioikeusuudistuksen yhteydessä pääsäännöksi vahvistettiin täyden korvauksen periaate, joka tarkoittaa sitä, että hävinnyt osapuoli veloitetaan lähtökohtaisesti korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti.⁶³ Voidaan puhua niin sanotusta ”voittaja vie kaiken” -järjestelmästä. Jos riidan häviää, joutuu omien kulujen

⁵⁶ Asianajajatutkimus 2017. Asianajopalveluiden keskimääräisessä tuntihinnassa on otettava huomioon, että pääkaupunkiseudun liikejuridiikkaan erikoistuneiden toimistojen tuntilaskutus on keskimäärin korkeampaa kuin esimerkiksi pienempien toimistojen. Rissanen – Rantala 2014, s. 401.

⁵⁷ Vuoden 2008 rahamäärää 160 euroa vastaava rahamäärä vuonna 2017 oli 178,25 euroa.

Tilastokeskuksen rahanarvon muunnin.

⁵⁸ Ervasti 2009b, s. 27 ja Virolainen 2006, s. 582–583.

⁵⁹ Kuluriski voi vaikuttaa ihmisten päätöksentekoon myös asian jo ollessa vireillä. Esimerkiksi pääkäsitteilyn kuluriski saattaa olla sovintoon verrattuna niin korkea, että asia päädytään sopimaan valmistelun aikana. Ks. Sinkko, 2000 s. 43.

⁶⁰ Lakimiesliitto 2019.

⁶¹ HE 191/1993 vp.

⁶² HE 191/1993 vp, s. 3.

⁶³ HE 191/1993 vp, s. 3.

lisäksi korvaamaan voittajan kulut.⁶⁴ Tämä tarkoittaa sitä, että myös kuluriski on kaksinkertainen. Jos oikeudenkäyntiä harkitseva ei ole varma voitostaan ja riskinä on molempien osapuolten kustannusten maksaminen, prosessikynnys nousee herkästi korkealle. Oikeudenkäynnin lopputuloksen arviointi etukäteen on vaikeaa. Vaikka asianosaisella olisi objektiivisesti arvioiden hyvät perusteet vaatimukselleen, on aina olemassa riski häviämisestä esimerkiksi näytöllisten ongelmien vuoksi.

Korkeat oikeudenkäyntikulut tekevät täyden korvauksen pääsäännöstä kalliin – erityisesti riidan taloudellisen intressin ollessa pieni. Esimerkiksi vuonna 2008 pääkäsitteilyyn edenneistä riita-asioista yhteensä 43 prosentissa riideltävän intressin suuruus oli alle 10 000 euroa samalla, kun asianosaisten keskimääräiset yhteenlasketut kulut olivat 12 097 euroa. Riidan ratkaiseminen maksoi siis lähes puolissa tapauksista enemmän kuin itse riideltävä pääoma. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa vastaaja häviää riidan. Vuonna 2008 vastaajan keskimääräiset oikeudenkäyntikulut olivat 5 554 euroa ja tuomitut kulukorvaukset 5 277 euroa.⁶⁵ Hävitessään asian hänen maksettavakseen voisi tulla keskimäärin 10 831 euroa. Riidan intressin ollessa alle 10 000 euroa, on todennäköistä, että oikeudenkäynnissä häviää enemmän kuin siinä olisi ollut edes mahdollista voittaa. Oikeudenkäyntikulut nousevat helposti riideltävän intressin tasolle ja voivat jopa ylittää sen.

Kun riskinä on, että asian hävitessä joutuu maksamaan myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut, prosessiin ryhtyminen ilman asianajajaa on harvoin kannattavaa. Oikeus on monimutkaistunut, mikä tarkoittaa sitä, että omia oikeuksia on yhä vaikeampi puolustaa ilman oikeudellista neuvontaa. Lisäksi täyden korvauksen periaate saattaa ohjata riidan osapuolia tavoittelemaan voittoa ”hinnalla millä hyvänsä”.⁶⁶ Kun tiedossa on, että häviäjän kannettavaksi jää suurempi kuluvastuu, on kannattavaa panostaa oman asian puolustamiseen. Kanteen nostaminen käräjäoikeudessa ilman oikeudellista apua tarkoittaa riskiä siitä, että vastapuoli puolustautuu asianajajan avulla ja voittaa riidan, vaikka kantajalla olisi oikeutettu vaatimus. Sen lisäksi, että täyden korvauksen periaate tekee oikeudenkäynnin kuluriskistä kaksinkertaisen, se saattaa myös ohjata asianosaisten

⁶⁴ Cappelletti – Garth 1978, s. 187.

⁶⁵ Ervasti 2009b, s. 21 ja liitetaulukko 12.

⁶⁶ Jokela 2019, s. 38.

käytöstä kierteeseen, jossa omia oikeudenkäyntikuluja ollaan valmiita maksamaan enemmän, jotta niitä ei lopulta jouduttaisi itse häviäjänä maksamaan täysimääräisesti.

2.1.4 Kulujen korvaaminen ulkopuolisista järjestelmistä

Myöskään kuluja korvaavat ulkopuoliset järjestelmät eivät ole onnistuneet poistamaan korkeaa kuluriskiä. Suomessa oikeudenkäynnin kustannuksiin voi saada helpotusta kahdesta järjestelmästä: valtion varoista maksettavasta julkisesta oikeusavusta tai yksityisistä oikeusturvavakuutuksista. Julkista oikeusapua myönnetään vain tietyillä edellytyksillä hakijan käyttövaran ja varallisuuden perusteella.⁶⁷ Vaikka vuonna 2002 säädetyllä uudella oikeusapulailla pyrittiin laajentamaan julkiseen oikeusapuun oikeutettuja kansalaispiirejä,⁶⁸ uudistus ei onnistunut lisäämään siviiliasioiden määrää käräjäoikeuksissa. Suurimpana syynä on pidetty sitä, että uudessa oikeusapulaissa määriteltiin oikeusturvavakuutusten ja julkisen oikeusavun välinen suhde siten, että oikeusapua ei pääsääntöisesti anneta, jos hakijalla on oikeusturvavakuutus. Julkisen oikeusavun merkitys asianosaisten oikeudenkäyntikulujen rahoittajana onkin ollut riitasioissa vähäinen.⁶⁹ Suurimmalla osalla kotitalouksista on kotivakuutus, jonka osaksi oikeusturvavakuutus usein kuuluu.⁷⁰ Tällöin oikeusturvavakuutus on ensisijainen väline oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen.

Oikeusturvavakuutuksista saa kuitenkin vain harvoin katettua kaikki oikeudenkäyntikulut. Ne eivät kata kaikenlaisia juttutyyppejä; esimerkiksi vähäiset asiat on tavallisesti rajattu vakuutuksen ulkopuolelle. Rajaus voi tarkoittaa sitä, että kuluja korvataan suhteessa riidanalaisen asian intressiin. Jos riita koskee 1 000 euron saatavaan, niin kuluja korvataan enintään 2 000 euroa, vaikka vakuutuksen enimmäismäärä olisi 8 500 euroa.⁷¹ Lisäksi vakuutusjärjestelmä on jäänyt jälkeen asianajoalan normaalilaskutuksesta: esimerkiksi vuoden 2014 alusta alkaen korvaus on ollut 110 euroa tunnilta, eli vain hieman yli puolet asianajajien keskimääräisestä tuntipalkkiosta.⁷² Oikeusturvavakuutusten onkin katsottu olevan tosiasiassa ehdoiltaan vielä

⁶⁷ Oikeusavun myöntämisen tarkemmista perusteista ks. valtioneuvoston asetus oikeusavusta (23.5.2002/388).

⁶⁸ HE 82/2001 vp, s. 1.

⁶⁹ Lasola – Rissanen 2013, s. 56.

⁷⁰ Lasola – Rissanen 2013, s. 4 ja Rissanen – Rantala 2014, s. 401.

⁷¹ Lasola – Rissanen 2013, s. 16.

⁷² Rissanen – Rantala 2014, s. 400–401.

rajoittuneempia kuin mitä oikeusapu on.⁷³ Oikeusapu on suunnattu vain vähävaraisille ja osalle keskituloisista, mutta se kattaa periaatteessa minkä tahansa oikeudellisen ongelman hoitamisen ilman korvauskattoa.⁷⁴ Oikeusavun laajuista turvaa ei ole mahdollista ostaa yksityisellä oikeusturvavakuutuksella.

Toisaalta niin oikeusturvavakuutukset kuin julkinen oikeusapukaan eivät lähtökohtaisesti korvaa kuin asianosaisten omat kulut. Jos asianosainen häviää riidan, hän joutuu maksamaan vastapuolen kulut itse.⁷⁵ Ulkopuoliset järjestelmät eivät onnistu tuomaan kovinkaan suurta helpotusta korkeisiin oikeudenkäyntikuluihin. Täyden korvauksen periaatteen ollessa pääsääntö jopa puolet yhteenlasketuista kuluista voi jäädä häviävän osapuolen maksettavaksi. Kuten yllä on käynyt ilmi, tämä voi tarkoittaa usein jopa tuhansia euroja. Vaikka OK 21:8b mahdollistaa oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisen asianosaisten ollessa taloudellisesti tai muuten eriarvoisessa asemassa, säännöksen soveltamisen edellytyksenä on myös oikeudenkäyntiin johtaneet seikat ja asian merkitys. Käytännössä säännös on osoittautunut tulkinnanvaraiseksi, minkä takia taloudellisesti heikommassa asemassa oleva asianosainen ei pysty ennakoimaan soveltaako tuomioistuin sitä juuri hänen kohdallaan.⁷⁶ Korkeat oikeudenkäyntikulut, täyden korvauksen periaate ja soveltamisalaltaan rajoitetut ulkopuoliset järjestelmät voivat johtaa siihen, että joillakin ihmisillä ei ole lainkaan varaa oikeudenkäyntiin.

2.2 Tuomioistuinten käsittelyvaihtoehdot

2.2.1 Kolme ”käsittelyputkea”

Tuomioistuimissa on tunnistettu pieniin asioihin kohdistuva korkeiden oikeudenkäyntikulujen uhka. Jo vuosituhaten alussa tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea katsoi, että tähän ongelmaan tulisi puuttua kiireellisesti. Komitea katsoi tuolloin, ettei tarvetta yksinkertaistetulle riita-asian oikeudenkäyntimenettelylle ole ja ehdotti ratkaisuksi vähäisissä riita-asioissa käyttöönotettavaa oikeudenkäyntikulutaulukkoa tai -kulukattoa, jossa määriteltäisiin oikeudenkäynnin voittaneelle osapuolelle tuomittavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärä.⁷⁷

⁷³ Vastaavasti myös Saarensola 2017, s. 7.

⁷⁴ Rissanen – Rantala 2014, s. 401.

⁷⁵ Jokela 2019, s. 37–38 ja Niemi 2009, s. 75. Poikkeuksena laajemmat oikeusturvavakuutukset Lasola – Rissanen, 2013 s. 8.

⁷⁶ Saarensola 2017, s. 292–294.

⁷⁷ KM 2003:3, s. 209–210. Ehdotus ei johtanut kuitenkaan konkreettisiin toimiin. Ehdotukseen liittyvää keskustelusta ks. Jokela 2015, s. 402 ja 445; Jokela 2019, s. 92 ja Viitanen 2011, s. 170–171.

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mukaan pienten asioiden omalle menettelylle ei ollut tarvetta, koska prosessisäännökset mahdollistavat jo asioiden jakamisen erilaisiin ”käsittelyputkiin” tuomioistuimessa. Jos asia on yksinkertaisempi, se voidaan ratkaista yksinkertaisemmassa menettelyssä ilman täysimittaista oikeudenkäyntiä.⁷⁸ Täysimittainen riita-asian kulku käräjäoikeudessa alkaa haastehakemuksen tutkimisesta ja pitää sisällään haasteen tiedoksiannon, kirjallisen valmistelun, suullisen valmisteluistunnon ja joko erillisen tai valmistelun yhteydessä pidettävän välittömän pääkäsittelyn.⁷⁹ Asian ollessa riitainen täysimittaiselle menettelylle vaihtoehtoiset käsittelyputket ovat ratkaiseminen kirjallisen valmistelun perusteella, sopiminen niin sanotussa tuomioistuinten sovintomenettelyssä ja tuomioistuinsovittelu.

Nämä kaikki vaihtoehdot ovat olleet tuomioistuinten käytössä jo usean vuoden ajan. Tuomioistuinten sovintomenettely, eli tuomioistuimen velvollisuus selvittää sovinnon edellytykset (OK 5:19), edistää asianosaisten välistä sovinnollista ratkaisua (OK 5:26) sekä mahdollisuus esittää asiassa sovintoehdotus (OK 5:26) ja vahvistaa sovinto (OK 5:27)⁸⁰, lisättiin lakiin alioikeusuudistuksen yhteydessä.⁸¹ Riitaisen asian ratkaisemisesta OK 5:27a:n perusteella säädettiin alioikeusuudistuksen tarkistuskierroksella vuoden 2003 siviiliprosessiuudistuksessa.⁸² Vain muutama vuosi tämän jälkeen, vuonna 2006, otettiin käräjäoikeuksissa käyttöön tuomioistuinsovittelu, joka oli kokonaan uusi vaihtoehtoinen konfliktinratkaisujärjestelmä käräjäoikeuden tavallisen siviiliprosessin rinnalle.⁸³ Näistä yksinkertaisemmista ja kevyemmistä menettelymuodoista huolimatta pienten riita-asioiden prosessikynnys on säilynyt korkeana ja siviiliasioiden määrä käräjäoikeuksissa jatkanut laskuaan. Pienet riita-asiat jäävät edelleen tuomioistuinten ulkopuolelle. Miksi nämä menettelyvaihtoehdot eivät ole olleet riittäviä vastaamaan kysyntään pienten riita-asioiden kohdalla?

2.2.2 Kirjallinen menettely

Kun riita-asia tulee vireille käräjäoikeudessa, käytännössä ensimmäinen vaihtoehto nopeammalle ratkaisemiselle on OK 5:27a:n mukainen asian ratkaiseminen kirjallisessa valmistelussa. Riitainen asia voidaan ratkaista kirjallisen valmistelun perusteella, jos asia

⁷⁸ KM 2003:3, s. 208.

⁷⁹ Siviiliprosessin kulusta ks. esim. Virolainen 1995, s. 258.

⁸⁰ Tuomioistuinten sovintomenettelyn määritelmästä ks. Ervasti 2004, s. 230.

⁸¹ HE 15/1990 vp, s. 29.

⁸² HE 32/2001 vp, s. 56–58.

⁸³ HE 114/2004 vp.

on laadultaan sellainen, ettei sen ratkaiseminen edellytä pääkäsitteilyn toimittamista eikä kukaan asianosaisista vastusta asian ratkaisemista kirjallisesti. Pian vuoden 2003 siviiliprosessiuudistuksen jälkeen tehdyssä tutkimuksessa tarkasteltiin, minkälaisia asioita uudessa kirjallisessa menettelymuodossa tavallisesti ratkaistiin. Tutkimusta varten kerätyistä 359 tapauksesta kaikkiaan vain 27 oli sellaisia, joissa tapaus oli ratkaistu OK 5:27a:n perusteella kirjallisessa valmistelussa.⁸⁴ Tuloksista on siis mahdollista tehdä korkeintaan suuntaa antavia johtopäätöksiä asiasta.

Tutkimuksesta ilmeni, että kirjallisessa menettelyssä ratkaistujen riitojen intressi oli keskimäärin matalampi kuin pääkäsitteilyyn edenneissä asioissa. Kirjallisessa valmistelussa päättyneissä jutuissa riideltävä intressi oli keskimäärin 1 536 euroa, mikä oli noin kymmenesosan pääkäsitteilyyn edenneiden juttujen keskimääräisestä 14 813 euron intressistä. Lisäksi kirjalliselle menettelylle oli tyypillistä, että asianosaiset edustivat itseään. Kantajista 18 prosenttia ja vastaajista jopa 53 prosenttia esitti itse vaatimuksensa. Itseään edustavan vastaajan oli kuitenkin hankalaa puolustaa itseään onnistuneesti. Kantaja voitti kirjallisessa menettelyssä jutun jopa 59 prosentissa tapauksista, mikä oli lähes kaksi kertaa useammin kuin pääkäsitteilyyn edenneissä jutuissa. Tämä saattaa kuitenkin selittyä myös sillä, että kirjallisessa käsittelyssä ratkaistut asiat olivat pääsääntöisesti riitautuneita summaarisia asioita.⁸⁵ Summaarisissa asioissa on tavallista, että vastaajana on velkaantunut yksityishenkilö ja kantajana summaariseen menettelyyn usein osallistuva perintätoimisto tai muu institutionaalinen velkoja.⁸⁶ Yksityishenkilö on helposti menettelyssä alilyöntiasemassa.

Vaikka kirjallisesta menettelystä ei ole saatavilla tuoreempaa tai kattavampaa tutkimustietoa, voidaan katsoa, ettei kirjallinen valmistelu tarjoa itseään edustavalle henkilölle kovin hyviä edellytyksiä oman asiansa hoitamiseen. Kirjallinen valmistelu rakentuu käytännössä oikeudellisesta kirjeenvaihdosta, jossa asianosaisen tulee kyetä ilmaisemaan vaatimukset ja niiden perusteet, vastata vastapuolen esittämiin väitteisiin, nimetä todisteet ja niiden todistusteemat. Tämän takia esimerkiksi OK 5:27a:ta koskevassa hallituksen esityksessä katsottiin, että menettelyn suullisuus voi olla erityisen tärkeää silloin, kun asianosaisella ei ole avustajaa. Itseään edustavat osapuolet

⁸⁴ Ervasti 2005a, s. 25–31.

⁸⁵ Ervasti 2005a, s. 27–28.

⁸⁶ Ks. esim. HE 190/2017 vp, s. 6 ja OMML 12/2017, s. 16–18.

kykenisivät esittämään asiansa paremmin suullisesti kuin kirjallisesti.⁸⁷ Myös käräjäoikeuksissa on havaittu, että itseään edustavat asianosaiset osaavat harvoin antaa esimerkiksi haastehakemuksessa riittäviä tietoja.⁸⁸ Vaikka asian ratkaiseminen kirjallisessa valmistelussa voi olla nopea ja pääkäsittelyyn verrattuna edullinen tapa ratkaista pienen intressin riita-asia, omaa asiaansa hoitava asianosainen ei tosiasiassa kykene tehokkaasti osallistumaan menettelyyn.

Kirjallisessa menettelyssä menestyminen edellyttää siis käytännössä asianajajaa, mikä taas tarkoittaa oikeudenkäyntikulujen kasvua. Asianajajien laskutuksessa haastehakemuksen tai vastineen laatiminen on tavallisesti pääkäsittelyssä esiintymisen jälkeen seuraavaksi kallein yksittäinen toimenpide.⁸⁹ Kirjalliseen menettelyyn sovelletaan samoja kulujen jakautumista koskevia sääntöjä kuin täysimittaiseenkin oikeudenkäyntiin. Kuluriski on siis kaksinkertainen. Vaikka asian ratkaiseminen kirjallisessa valmistelussa on edullisempaa kuin pääkäsittelyyn eteneminen, ei sekään ole asianosaiselle varsinaisesti halpaa. Jos asia on tullut vireille riitaisena, oikeudenkäyntimaksu on 500 euroa. Esimerkiksi vuonna 2008 asianajajat laskuttivat haastehakemuksen tai vastineen laatimisesta keskimäärin 900 euroa.⁹⁰ Lisäksi on otettava huomioon, että kirjallinen menettely on käytettävissä vain, jos molemmat osapuolet suostuvat siihen, eikä tuomioistuin harkitse pääkäsittelyä tarpeelliseksi. Jos esimerkiksi vastapuoli haluaa esittää asiassa suullista näyttöä, tuomioistuin ei voi sivuuttaa tätä, vaan asiassa on järjestettävä suullinen pääkäsittely.

2.2.3 Sovinnon edistäminen ja tuomioistuinsovittelu

Tuomioistuinten sovinnon edistäminen eli niin sanottu sovintomenettely painottuu käytännössä suulliseen valmisteluun.⁹¹ Jos pienen intressin riita-asiaa ei voida ratkaista kirjallisessa valmistelussa, se etenee suulliseen valmisteluun, jossa tuomioistuin selvittää sovinnon mahdollisuudet kyseisessä asiassa ja pyrkii kannustamaan asianosaisia sovintoon. Suulliseen istuntoon eteneminen kuitenkin tarkoittaa usein kuukausien pidennystä menettelyn keston. Kirjallisessa menettelyssä ratkaistujen asioiden käsittelyaika oli vuonna 2013 keskimäärin 2,6 kuukautta, kun suullisessa valmistelussa

⁸⁷ HE 32/2001, vp s. 57.

⁸⁸ Ks. esim. OMML 21/2016, s. 137 ja Rovaniemen hovioikeuspiiri 2002, s. 100.

⁸⁹ Ervasti 2009b, s. 26.

⁹⁰ Ervasti 2009b, liitetaulukot 21 ja 22.

⁹¹ Ervasti 1998, s. 67.

loppuun käsiteltyjen asioiden osalta menettely kesti keskimäärin 9,8 kuukautta.⁹² Valmisteluistuntoon eteneminen tarkoittaa myös riidan oikeudellistumista. Ennen valmisteluistuntoa asianosaisten tulee selvittää omat vaatimuksensa, niiden perusteet ja asiassa esitettävät todisteet. Jos sovintoneuvottelut aloitetaan vasta valmisteluistunnossa, valmisteluun kuuluvat oikeudelliset kysymykset ovat jo kokonaan tai lähes kokonaan selvitetty.⁹³ Valmisteluistunto on tärkeä osa oikeudenkäyntimenettelyä. Koska konflikti on tässä vaiheessa oikeudellistunut riidaksi, asianosaisella on tyypillisesti tukenaan oikeudellinen avustaja tai asiamies.⁹⁴ Yleensä hieman yli puolet oikeudenkäynnin kuluista syntyykin jo valmisteluvaiheessa.⁹⁵ Vaikka asia saataisiin sovittua suullisessa valmistelussa, kulut ovat siis helposti jo tuhansia euroja. Tuomioistuinten sovintomenettely tarjoaa sovinnollista ratkaisua pienille asioille liian myöhään. Konflikti on jo oikeudellistunut ja kulut ovat voineet nousta lähelle riideltävää intressiä.

Nopeampi keino saada asia sovituksi on tuomioistuinsovittelu, joka on käytettävissä jo riitaprosessin aikaisemmassa vaiheessa.⁹⁶ Tuomioistuinsovittelulain 4 §:n mukaan sovittelun voi aloittaa joko suoraan sovitteluhakemuksella tai asian ollessa vireillä tuomioistuimessa se voidaan siirtää soviteltavaksi asianosaisten pyynnöstä. Sovittelupyynnön voi esittää aina valmistelun päättymiseen saakka. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei tuomioistuinsovittelu ole onnistunut vastaamaan kysyntään pienten asioiden kohdalla. Risto Koulun ennusti jo ennen menettelyn käyttöönottoa, että tuomioistuinsovittelu vetäisi piiriinsä lähinnä pitkälle juridisoituneita kiistoja, joissa tuomioistuinten erityisestä lainopillisesta asiantuntemuksesta ja sen antamasta auktoriteetista on eniten hyötyä.⁹⁷ Järjestelmän käyttöönoton jälkeisinä vuosina suurimmassa osassa sovitelluista tapauksista käytettiin lakimiesavustajaa ja keskimääräinen riidan intressi oli 16 662 euroa, eli suhteellisen korkea.⁹⁸ Tämän perusteella vaikuttaa, että Koulun ennustus on käynyt toteen.

⁹² SVT Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut 1999–2013. Leskisen mukaan sovintoon päätyvissä asioissa käsittelyaika voi usein olla jopa pidempi kuin tuomiolla ratkaistuissa asioissa. Leskinen 2001, s. 1070.

⁹³ Vastaavasti myös Kuuliala 2012, s. 1115.

⁹⁴ *Konfliktin ja riidan* käsitteet tavallisesti erotellaan toisistaan. Ervasti on katsonut konfliktin tarkoittavan mitä tahansa ihmisten välistä kiistaa tai ristiriitatilannetta. Kun konflikti juridisoituu, eli esimerkiksi viedään tuomioistuimen ratkaistavaksi, siitä aletaan usein käyttää termiä riita. Ervasti 2013, s. 1–6.

⁹⁵ Ervasti 2004, s. 291 ja 294.

⁹⁶ HE 114/2004 vp, s. 5.

⁹⁷ Risto Koulun 2006, s. 40.

⁹⁸ Ervasti 2011b, s. 65.

Tuomioistuinsovittelun tapausmäärät ovat edelleen suhteellisen matalia. Vuonna 2018 tuomioistuinsovittelussa päättyi 641 laajaa riita-asiaa ja 79 riitautunutta summaarista riita-asiaa.⁹⁹ Esimerkiksi rikosasioiden sovittelussa, jossa nimestään huolimatta on mahdollista sovitella myös vähäisiä riita-asioita, soviteltiin vuonna 2018 suunnilleen sama määrä eli 737 riita-asiaa. Riita-asioiden sovittelumäärät ovat matalia verrattuna esimerkiksi rikosasioihin, joita samana vuonna soviteltiin 14 789.¹⁰⁰ Vaikka tuomioistuinsovittelu voi tarjota asianosaisille pääkäsittelyä edullisemman vaihtoehdon, vuosittaiset sovittelumäärät eivät vakuuta menettelyn kyvystä parantaa oikeuksiin pääsyä massoiltaan suurissa, mutta intressiltään pienissä riita-asioissa.

Sovintoon tähtäävät menettelyt voivat olla monella tapaa edullisia pienen intressin riita-asioissa. Asianosaiset voivat välttyä kalliilta täysimittaiselta oikeudenkäynniltä, he voivat sopia oikeudenkäyntikuluista ja esimerkiksi rahamääräisissä kiistoissa tarkasta maksuaikataulusta.¹⁰¹ Toisaalta prosessikynnyksen ollessa korkealla on käyty myös keskustelua siitä, ettei sovintoon perustuvien menettelyjen lisääminen voi olla ainoa keino korkean prosessikynnyksen madaltamiseksi. Vaikka sovinnollisten ratkaisujen lisääntyminen on positiivinen ilmiö, tulisi sovintohalukkuuden taustalla olla molempien osapuolten aito halu sopia riita, eikä korkeiden oikeudenkäyntikustannusten aiheuttama pakko.¹⁰² Sovintoon tähtäävä menettely ei myöskään sovi kaikkiin riitoihin. Pienenkin intressin riita-asia voi olla luonteeltaan sellainen, ettei asianosaisten ole mahdollista löytää kompromissia tilanteeseen.¹⁰³ Riidan ratkaiseminen sovittelemalla on osapuolille annettu vaihtoehto. Jos sovittelu ei onnistu tai siihen ei haluta ryhtyä, osapuolilla tulisi olla mahdollisuus saada asia ratkaistuksi oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä kohtuullisin kustannuksin.¹⁰⁴ Tuomioistuin ei voi laiminlyödä velvollisuuttaan turvata

⁹⁹ Luvut pitävät sisällään vain asiat, jotka on ohjattu oikeudenkäyntimenettelystä tuomioistuinsovitteluun. Osapuolten hakemuksesta tuomioistuinsovitteluun tulleita asioita ei ole laskettu mukaan. Siro – Aaltonen 2019, s. 776.

¹⁰⁰ THL 24/2019, s. 1.

¹⁰¹ Sinkko 2000, s. 43 ja 46. KKO on tapauksessa KKO 1996:131 katsonut, että tehty sovinto käsittää lähtökohtaisesti itse asian lisäksi asianosaisten oikeudenkäyntikulut. KKO:n mukaan asianosaiset vastaavat omista kuluistaan, ellei muuta ole sovittu. Ervastian sovintomenettelystä tehdyn empiirisen tutkimuksen perusteella asianosaiset useimmiten sopivat sovintosopimuksissa, että molemmat osapuolet vastaavat itse kuluistaan. Ervasti 2004, s. 284–285 ja 294.

¹⁰² Kriittikistä ks. esim. Sinkko 2000 ja Kuuliala 2012.

¹⁰³ Viitanen on jaotellut riitoja sovittelun näkökulmasta ja katsonut, että niin sanotuissa rahariidoissa ja ihmissuhderiidoissa sovintoratkaisun mahdollisuudet ovat usein melko hyvät. Hankalinta sovintoratkaisun aikaansaaminen on yleensä riidoissa, joilla on periaatteellista merkitystä riidan osapuolille. Viitanen 2003, s. 287–290.

¹⁰⁴ Kuuliala 2012, s. 1120 ja Saarensola 2017, s. 3

ihmisten pääsy oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin vain lisäämällä sovinnollisia menettelyitä.

2.3 Tarve pienten asioiden omalle menettelylle

2.3.1 Nopea ja helppo kevennetty menettely

Vaikka kevyempien käsittelyvaihtoehtojen tavoitteena on ollut oikeuksiin pääsyn parantaminen ja prosessikynnyksen madaltaminen, on tuomioistuinpalveluiden hinta pienen intressin riita-asioissa harvoin oikeassa suhteessa palvelulla saavutettuun hyötyyn nähden. Sen jälkeen, kun asianosainen on käyttänyt aikaa, vaivaa ja rahaa asian saattamiseen tuomioistuimen käsiteltäväksi ja maksanut asianajajalle prosessissa pärjätäkseen, asianosaiselle valkenee menettelyn alkaessa, että asian saa huomattavasti nopeammin pois päiväjärjestyksestä suostumalla kirjalliseen käsittelyyn, sovintomenettelyyn tai tuomioistuinsovitteluun. Vähäisen intressin riita päättyy todennäköisesti jo ennen ”oikeaa” oikeudenkäyntiä eli suullista, välitöntä ja keskitettyä pääkäsittelyä. Asia ratkaistaan ilman suullista kuulemistä, se sovitaan tai pahimmassa tapauksessa asia jätetään sikseen asianosaisten ajan, rahan tai energian loppuessa kesken.¹⁰⁵ Vaikka menettelyvaihtoehtoja on pyritty lisäämään, ne ovat kaikille riitaisille asioille kaavamaisesti samat ja pienille asioille usein liian kalliit. Koska oikeuksiin pääsyn esteet liittyvät paitsi korkeaan kuluriskiin myös tämänhetkisiin käsittelyvaihtoehtoihin, epäkohdan korjaaminen vaatisi rakenteellisia muutoksia.

Nykyiset keinot eivät ole riittäviä takaamaan oikeusturvaa pienissä asioissa. *Access to justice* -liikkeessä pienten asioiden oikeuksiin pääsyn on katsottu edellyttävän niille tarkoitettua omaa kevennettyä oikeudenkäyntimenettelyä (*small claims procedure*). Ilman erityistä pienen intressin riita-asioiden menettelyä tavallisten ihmisten oikeudet jäävät heidän ulottumattomiinsa.¹⁰⁶ Pienten asioiden menettelyllä tarkoitetaan yksinkertaistettua tai nopeutettua menettelyä, jossa riidan kohteena oleva rahallinen intressi alittaa tietyn kiinteän kynnyksarvon.¹⁰⁷ Kyseessä on oikeudenkäynnille rinnakkainen menettely, jossa pyritään ottamaan huomioon tavallisimmat oikeuksiin

¹⁰⁵ Suomi ei ole ainoa maa vastaavan ongelman kanssa. Kanadan, Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen osalta ks. kootusti Salter 2017, s. 119.

¹⁰⁶ Cappelletti – Garth 1978, s. 243.

¹⁰⁷ WBG 2017, s. 11.

pääsyn esteet silloin, kun riideltävä pääoma on matala, esimerkiksi alle 5 000–10 000 euroa.

Pienten asioiden menettelyt ovat lähtöisin *common law* -maista, mutta nykyään jo 138:ssa maassa ympäri maailman on käytössä pienten asioiden menettely.¹⁰⁸ Näihin maihin kuuluvat muun muassa Ruotsi, Tanska ja Norja.¹⁰⁹ Pienten asioiden menettelyt, niissä ratkaistavat asiaryhmät ja institutionaaliset järjestelyt vaihtelevat eri maiden välillä. Menettelyille on kuitenkin yhteistä niiden taustalla oleva tavoite nopeasta ja helposta menettelystä, joka on tavallisten ihmisten saavutettavissa.¹¹⁰ Keskeinen ero tämänhetkiseen suomalaiseen siviiliprosessiin on, että pienten asioiden menettelyissä asian itse hoitamista on helpotettu esimerkiksi erilaisilla lomakkeilla, aktiivisella prosessinjohtolla ja vapaamuotoisella menettelyllä.¹¹¹ Lisäksi kuluriskiä on yleensä pyritty madaltamaan tavallista oikeudenkäyntiä matalammalla oikeudenkäyntimaksulla, nopeutetulla oikeudenkäynnillä sekä rajoittamalla kulujen täyden korvauksen periaatetta.¹¹² Kun prosessiin osallistumista helpotetaan ja kuluja madalletaan, oikeudenkäynnistä tulee kannattavampaa myös itseään edustaville maallikoille.

Suomessa ei ole otettu käyttöön pienten asioiden omaa kevennettyä menettelyä, eikä se ole sen potentiaalisista hyödyistä huolimatta saanut siviiliprosessia koskevassa keskustelussa kovinkaan suurta huomiota.¹¹³ Yksi selitys sille, miksi Suomessa ei ole otettu käyttöön pienten asioiden omaa menettelyä saattaa olla se ristipaine, jossa tuomioistuineläimistö nykyään toimii. Tuomioistuinten tulisi hyvinvointivaltioideologian mukaisesti edistää kaikkien vaivatonta pääsyä oikeuksiin, mutta samalla täyttää oikeusvaltion odotukset turvaamalla oikeudenkäynnin laatu.¹¹⁴ Hyvinvointiyhteiskunnan murroksessa monia julkisia palveluita on viime vuosina jouduttu yksityistämään ja paineet kustannustehokkuudesta ovat kasvaneet: oikeuden toimittaminen ei saa maksaa liikaa.¹¹⁵ Jos pienille asioille perustettaisiin oma menettely, se tarkoittaisi tuomioistuinten asiamäärien kasvua mikä taas johtaisi siihen, että monimutkaisempien riita-asioiden

¹⁰⁸ WBG 2017, s. 9.

¹⁰⁹ Ks. esim. KM 2008:3, s. 35–51 ja WBG 2017, s. 12.

¹¹⁰ Almkvist – Elofsson 2013, s. 151; Cappelletti – Garth 1978, s. 243; Whelan 1990, s. 208.

¹¹¹ Viitanen 2006 s. 628–629.

¹¹² WBG 2017, s. 19.

¹¹³ Pienten asioiden omasta menettelystä mainintoja esim. Viitanen 2003, s. 24; Viitanen 2006, s. 628–631 ja KM 2003:3, s. 209–210.

¹¹⁴ Ervasti 2004, s. 168 ja Koulu 2014, s. 24–25.

¹¹⁵ Knuts 2006, s. 43; Kuuliala 2012, s. 1123 ja Lindell 2000, s. 243–246.

käsittelyyn ei jäisi yhtä paljon resursseja, jolloin lainkäytön laatu kokonaisuudessaan saattaisi kärsiä.

2.3.2 Verkkovälitteinen riidanratkaisu ja pienet asiat

Muualla maailmassa tähän epäkohtaan on viime vuosina etsitty ratkaisua verkkovälitteisestä riidanratkaisusta eli ODR:stä (*online dispute resolution*), joka on osoittanut toimivuutensa pienten kaupallisten riita-asioiden rajat ylittävässä riidanratkaisussa. Esimerkiksi eBayn alustan kautta käsitellään vuosittain yli 60 miljoonaa verkkokauppaan liittyvää riitaa.¹¹⁶ Alustojen riidanratkaisumekanismit ovat keskittyneet juuri pienille asioille tyypillisiin konfliktitilanteisiin, joissa riidat ovat taloudelliselta intressiltään vähäisiä mutta usein toistuvia (*low value, high volume*).¹¹⁷ eBayn sisäinen riidanratkaisumekanismi ratkaisee verkkohuutokaupan ostajien ja myyjien välisiä riitoja, joiden intressi on tyypillisesti vain 70–100 dollaria.¹¹⁸ ODR näyttääkin avaavan kustannustehokkaan riidanratkaisun ovet myös sellaisille riidoille, joiden ratkaiseminen ei tällä hetkellä ole asianosaisille tai tuomioistuimille kannattavaa.

Vähitellen ODR on löytänyt paikkansa myös tuomioistuimissa. Esimerkiksi Kanadan Brittiläisessä Kolumbiassa otettiin vuonna 2016 käyttöön CRT, joka on täysin sähköinen tribunaali¹¹⁹. Pienen intressin riita-asiat ovat kuuluneet CRT:n toimivaltaan vuodesta 2017 alkaen.¹²⁰ Myös Yhdysvaltojen Utahissa aloitettiin syksyllä 2018 ODR-kokeilu, jonka tavoite oli luoda täysin sähköinen oikeudenkäyntimenettely pienten asioiden ratkaisemiseksi.¹²¹ ODR-tekniikat tarjoavat tuomioistuimille uuden mielenkiintoisen keinon helpottaa niihin kohdistuvaa määrän ja laadun ristipainetta. Kustannustehokas, helposti ymmärrettävä ja ympärivuorokauden ajasta tai paikasta riippumatta saatavilla oleva riidanratkaisumenetelmä on saanut sähköisten tuomioistuinten puolestapuhujat uskomaan, että ODR:n avulla tuomioistuimet voisivat taata sadan prosentin oikeuksiin

¹¹⁶ Del Duca – Rule – Rimpfel 2014, s. 205 ja Krause 2007, s. 44. eBayn menestystarinan kritiikistä ks. Riikka Koulu – Hakkarainen 2019, s. 456.

¹¹⁷ Riikka Koulu – Hakkarainen 2019, s. 453.

¹¹⁸ Ks. lisää eBayn riidanratkaisumenetelmästä Del Duca – Rule – Rimpfel 2014 ja eBay Resolution Center.

¹¹⁹ Hallinnollisista tribunaaleista ks. Risto Koulu 2005, s. 30–31.

¹²⁰ Salter 2017, s. 122.

¹²¹ ODR Steering Committee 2017, s. 3.

pääsyn.¹²² Voisiko verkkovälitteinen riidanratkaisu helpottaa pienten asioiden korkeaa prosessikynnystä myös Suomessa?

3 Pienten asioiden sähköinen menettely

3.1 Verkkovälitteinen riidanratkaisu

3.1.1 ODR-järjestelmät

Verkkovälitteiselle riidanratkaisulle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää.¹²³ Se on suhteellisen uusi ja jatkuvasti kasvava tutkimusala, joka pitää sisällään laajan joukon määritelmiä, menettelymuotoja ja menetelmiä. Yksinkertaisimmillaan voidaan todeta, että ODR on konfliktinratkaisun muoto, jossa hyödynnetään tieto- ja viestintäteknologiaa nopeuttamaan ja tehostamaan konfliktien ratkaisua.¹²⁴ Tällaisenaan käsite on kuitenkin hyvin laaja. Sen mukaan verkkovälitteiseen riidanratkaisuun luetaan kaikki sellaisetkin menettelyt, jotka tapahtuvat internetin ulkopuolella, mutta niissä hyödynnetään esimerkiksi sähköpostia tai videoneuvottelua menettelyn nopeuttamiseksi. Nykypäivänä tämä määritelmä kattaa käytännössä kaiken riidanratkaisun.¹²⁵ Esimerkiksi Suomessa oikeudenkäyntiasiakirjat voi toimittaa tuomioistuimelle sähköpostitse ja tuomioistuimen kanssa kommunikointi onnistuu pitkälle sähköpostin välityksellä. Tämän vuoksi nykyään verkkovälitteisen riidanratkaisun katsotaan tavallisesti tarkoittavan riidanratkaisua, jossa riitaa koskeva yhteydenpito, käsittelyvaiheet ja lopputulos on keskitetty kokonaan verkkoalustalle (*platform*).¹²⁶ Käsitteen ulkopuolelle jäävät esimerkiksi sähköpostiyhteydenpito, ellei se ole keskitetty tapahtumaan tietyn verkkosovelluksen kautta.

Tarkasteleman tuomioistuinmenettelyt ovat *ODR-järjestelmiä* eli internetpohjaisia riidanratkaisumekanismeja, joiden avulla riidan osapuolet voivat käydä koko riidanratkaisuprosessin läpi sähköisessä ympäristössä.¹²⁷ ODR-järjestelmä voi tarkoittaa käytännössä mitä tahansa riidanratkaisumenetelmää tai niiden yhdistelmää, mitä internetin ulkopuolellakin on käytössä.¹²⁸ ODR-järjestelmille on tyypillistä menettelyn

¹²² HiiL 2016.

¹²³ Verkkovälitteisen riidanratkaisun erilaisista määritelmistä ks. Abdel Wahab yms. 2012, s. 1–3.

¹²⁴ Esim. UNCITRAL on määritellyt ODR:n sähköisen viestinnän ja muun informaatio- ja viestintäteknologian avulla tapahtuvaksi riidanratkaisumekanismit. UNCITRAL 2017, kohta 24.

¹²⁵ Samoin Hörnle 2003, s. 28.

¹²⁶ Esim. Riikka Koulu – Hakkarainen 2019, s. 455–456 ja Sela 2018, s. 93.

¹²⁷ Sela 2017, s. 646.

¹²⁸ Erilaisista ODR-menettelyistä ks. esim. Rule 2002, s. 35–60.

rakentuminen usean perättäisen vaiheen varaan. Esimerkiksi UNCITRAL on määritellyt verkkovälitteisen riidanratkaisun vaiheiksi neuvottelun, sovittelun ja viimeisen vaiheen, jossa asian ratkaisee neutraali kolmas osapuoli.¹²⁹ eBayn sisäinen riidanratkaisumekanismi on hyvä esimerkki moniportaisesta menettelystä. Ensimmäisessä portaassa eBay kehottaa ostajaa diagnosoimaan valituksen ja ehdottaa ratkaisua. Tämän jälkeen ostajaa ja myyjää kannustetaan keskustelemaan suoraan toistensa kanssa viestittelyalustan kautta. Jos osapuolet eivät saa ratkaistua riitaa neuvottelemalla, se siirtyy asiakaspalvelun riidanratkaisutiimille, joka arvioi ostajan vaatimukset ja päättää asian.¹³⁰

Koska riidanratkaisun kaikki vaiheet tapahtuvat saman verkkosovelluksen kautta, riidanratkaisun alustalla on katsottu olevan menettelyssä niin sanotun ”neljännen osapuolen” rooli.¹³¹ Verkkovälitteisessä riidanratkaisussa osapuolina ovat paitsi asianosaiset ja neutraali kolmas osapuoli, myös itse verkkosovellus. Neljännen osapuolen rooli voi kuitenkin vaihdella eri järjestelmien ja toisaalta saman järjestelmän eri vaiheiden välillä. Sela on jaotellut rooleja sen mukaan, toimiiko verkkosovellus lähinnä kommunikaation ja informaation välittäjänä vai menettelyn päätoimijana. Jos järjestelmä on kommunikaatioon tarkoitettu virtuaalinen alusta, joka mahdollistaa prosessin käymisen sähköisesti, sen rooli on *instrumentaalinen*. Jos taas järjestelmällä on proaktiivinen rooli ratkaisun saavuttamisessa, tyypillisesti tekoälyn avulla, järjestelmä on menettelyn *päätoimija*.¹³² Esimerkiksi eBayn menettelyssä neljännen osapuolen rooli on proaktiivisempi alun diagnoosissa. Sen sijaan asian edetessä riidanratkaisutiimin ratkaistavaksi, rooli muuttuu puhtaasti instrumentaaliseksi.

ODR-järjestelmistä on tarpeellista erottaa *ODR-työkalut*, jotka ovat riidanratkaisuprosessin tietyn osan korvaavia tai menettelyä muuten tukevia verkkosovelluksia.¹³³ Niihin voidaan lukea esimerkiksi sähköiset vireillepanoalustat, asiakirjojen hallinnointijärjestelmät, videoneuvotteluyhteyden käyttö ja tekoälyn hyödyntäminen esimerkiksi päätöksenteon automatisoinnissa tai sitä edeltävissä valmistelemissa prosesseissa.¹³⁴ Suomalaiset tuomioistuimet ovat AIPA-uudistuksen

¹²⁹ UNCITRAL 2017, kohdat 18–21.

¹³⁰ Del Duca – Rule – Rimpfel 2014, s. 206–207.

¹³¹ Katsh – Rifkin 2001, s. 93–94 ja Katsh 2012, s. 20.

¹³² Sela 2018, s. 100.

¹³³ Sela 2017, s. 646.

¹³⁴ CDCJ 2018, s. 14.

myötä siirtyneet asiakirjojen sähköiseen hallintaan, minkä lisäksi sähköinen vireillepanoalusta ja videoneuvottelut ovat käytössä, joskin vain tiettyjen edellytysten täytyessä.¹³⁵ Myös muualla Euroopassa ODR-työkalut ovat tekoälyn hyödyntämistä lukuun ottamatta yleistyneet tuomioistuimissa.¹³⁶ Sen sijaan kokonaiset ODR-järjestelmät ovat vasta siirtymässä tuomioistuihin. Verkkovälitteinen riidanratkaisu on saanut alkusysäyksensä yksityisellä puolella ja se luetaan tyypillisesti vaihtoehtoisen riidanratkaisun jatkumoon. Samalla kun muukin vaihtoehtoinen riidanratkaisu on oikeudellistunut, myös verkkovälitteinen riidanratkaisu on saanut institutionaalisia piirteitä.¹³⁷

Viime vuosina muutamien maiden tuomioistuimissa on otettu käyttöön ODR-järjestelmiä, joissa tuomioistuinmenettelyn kaikki vaiheet tapahtuvat internetin välityksellä.¹³⁸ Kanadalainen CRT on ensimmäinen menettely, jossa ODR-järjestelmä on integroitu tuomioistuimeen.¹³⁹ Tämän jälkeen muun muassa Yhdysvaltojen Utahin osavaltiossa on otettu käyttöön ODR-alusta pienten asioiden ratkaisemiseen.¹⁴⁰ Voidaan puhua *sähköisistä tuomioistuimista*¹⁴¹, jotka perustuvat kokonaisen ODR-järjestelmän eivätkä pelkkien yksittäisten ODR-työkalujen implementointiin. Riidanratkaisu tapahtuu verkkovälitteiselle riidanratkaisulle tyypilliseen tapaan sitä varten suunnitellussa verkkosovelluksessa, johon riitaa koskeva yhteydenpito, eri käsittelyvaiheet ja lopputulos on keskitetty. Verkkoalustan rooli menettelyssä on pääasiassa instrumentaalinen. Se ei

¹³⁵ AIPA-hankkeesta ks. Loisa 2018. Sähköinen asiointiliittymä on käytettävissä summaaristen asioiden vireillepanoon. HE 190/2017 vp, s. 41. Kesäkuusta 2018 alkaen videoyhteyttä on ollut mahdollista käyttää suullisen valmisteluistunnon ja todistelutarkoituksessa tapahtuvan kuulemisen lisäksi myös tiettyjen edellytysten täytyessä oikeudenkäyntiin osallistumiseen. HE 200/2017 vp.

¹³⁶ CDCJ 2018, s. 4–5. Missään Euroopan neuvoston jäsenvaltiossa ei ole vielä otettu käyttöön tuomareiden päätöksentekoa korvaavaa tekoälyä. Alankomaiden Rechtswijzer-järjestelmässä on kuitenkin piirteitä tähän suuntaan tähtäävästä kehityskulusta. Rechtwijzer tarjoaa anonyymien valmisteluprosessin, jossa tekoäly hyödyntävä arviointityökalu antaa asianosaiselle yleiskuvan hänen oikeudellisesta ongelmastaan ja toimintaohjeet omien oikeuksien puolustamiseen. CDCJ 2018, s. 5. Ks. lisää Rechtwijzer.

¹³⁷ Koulu – Hakkarainen 2019, s. 456–457 ja Sela 2018, s. 94. Esim. UNCITRAL 2017 ja EU:n ODR-asetus.

¹³⁸ Esimerkiksi Englannissa ja Walesissa on käytössä *Money Claims Online*-verkkoalusta, joka yhdistää ODR-tekniikoita perinteiseen paperiseen riidanratkaisuun saatavien perintää koskevista asioista sekä *Traffic Penalty Tribunal*, joka käsittelee muun muassa pysäköintirikkomuksista määrättyjä valituksia. Ks. MCOL ja Traffic Penalty Tribunal. Kokoavasti ensimmäisistä sähköisistä siviilituomioistuimista ks. Loeb 2019, s. 25–54.

¹³⁹ HiiL 2016, s. 57.

¹⁴⁰ Himonas 2018 ja ODR Steering Committee 2017.

¹⁴¹ Tuomioistuinten ODR-järjestelmistä on käytetty mm. englanninkielisiä termejä *cybercourts* ja *eJustice*. Ks. esim. Kaufmann-Kohler – Schultz, s. 40 ja Pakaslahti 2018, s. 61–64. Suomessa on AIPA-hankkeen yhteydessä käytetty termiä *sähköinen oikeudenkäynti*. Ks. Sähköisen oikeudenkäynnin manuaali. Koska ODR-järjestelmät sisältävät tyypillisesti muitakin menettelyvaiheita kuin varsinaisen oikeudenkäynnin, puhun sähköisistä tuomioistuimista tai tuomioistuinmenettelyistä.

vaikuta aktiivisesti menettelyn lopputulokseen, vaan tässä roolissa toimivat edelleen ihmiset.

3.1.2 Sähköiset tuomioistuimet

Sähköiset tuomioistuimet tarjoavat mielenkiintoisen ratkaisun pienten asioiden korkean prosessikynnyksen madaltamiseksi ja ihmisten oikeuksiin pääsyn parantamiseksi. Jotta jotakin ilmiötä voidaan tarkastella oikeudellisena siirrännäisenä, edellytetään usein ilmiön yksinkertaistamista. Seuraavaksi tarkoitukseni on tehdä CRT:n ja Utahin sähköisten tuomioistuinten pohjalta malli, jossa niiden ominaispiirteet abstrahoidaan siten, että jäljelle jää kuvaileva malli *pienten asioiden sähköisestä menettelystä*.¹⁴² Koska malli on kuvaileva, se kertoo yleispiirteisesti menettelyn toimintalogiikan, soveltamisalan ja kulun, mutta ei ota kantaa siihen, minkälainen mallin *tulisi* olla.

Sähköiset tuomioistuimet eroavat perinteisestä oikeudenkäynnistä monella tavalla. Ensinnäkin ne ovat ODR-järjestelmille tyypilliseen tapaan *moniportaisia kombinaatiomenettelyitä*, jotka koostuvat neljästä peräkkäisestä vaiheesta: arvioinnista, neuvottelusta, sovittelusta ja oikeudenkäynnistä.¹⁴³ Jos riitaa ei ratkaista edellisellä portaalla, se siirtyy seuraavalle. Esimerkiksi neuvotteluvaiheen epäonnistuessa menettely siirtyy sovitteluun ja ellei tämäkään onnistu, siirrytään oikeudenkäyntivaiheeseen. Jokaisessa vaiheessa käytetään erilaista riidanratkaisumenetelmää.¹⁴⁴ Menetelmien osalta menettely etenee informoinnista neuvottelemiseen, kompromissin hakemiseen ja viimeisenä tuomitsemiseen. Koska prosessivaiheet on ketjutettu perättäisiksi, kukin menetelmä säilyttää omat tunnusmerkkinsä.¹⁴⁵ Esimerkiksi tuomitsemiseen ei ole tarkoitus sekoittaa sovittelun piirteitä. Sovintoon kannustetaan menettelyn alemmissa portaissa, joten oikeudenkäyntivaiheessa tuomarin ei ole tarpeellista enää edistää osapuolten välistä sovintoa.

Toinen merkittävä eroavaisuus on, että sähköinen tuomioistuinmenettely alkaa jo ennen asian varsinaista vireilletuloa. Tämä piirre on omaksuttu yksityisten toimijoiden ODR-

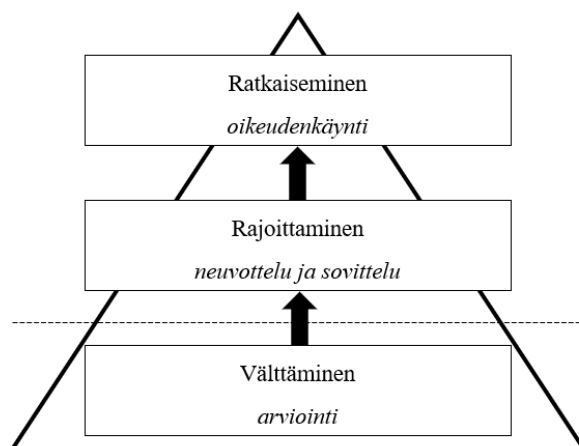
¹⁴² Oikeustieteellisistä malleista ks. Laukkanen 1995, s. 107–108.

¹⁴³ ODR Steering Committee 2017, s. 10–12 ja Salter 2017, s. 120.

¹⁴⁴ Riidanratkaisumenetelmällä tarkoitan sitä menetelmää tai metodia, jota käytetään riidan ratkaisemiseen menettelyn tietystä vaiheesta. Lisää riidanratkaisumenetelmistä ks. esim. Ervasti 2004, s. 116 – 120.

¹⁴⁵ Prosessien kombinaatioista ks. Linna 2017.

järjestelmistä.¹⁴⁶ Ennen kuin kantaja voi toimittaa haastehakemuksen tuomioistuimeen, hänen tulee osallistua arviointivaiheeseen eli käyttää tuomioistuimen nettisivuilla olevaa sähköistä arviointityökalua. Työkalu auttaa kantajaa hahmottamaan, mistä hänen asiassaan on oikeudellisesti kyse, mitkä ovat hänen oikeutensa asiassa ja miten vastapuoli voisi tilanteessa potentiaalisesti puolustautua.¹⁴⁷ Siinä missä perinteinen oikeudenkäynti keskittyy jo eskaloituneiden riitojen ratkaisemiseen, sähköiset tuomioistuimet pyrkivät ennaltaehkäisemään konfliktien eskaloitumista.¹⁴⁸ Tämä liittyy eri portaiden väliseen painotukseen. Ihanteena on, että suurin osa konflikteista saadaan kokonaan ennaltaehkäistyä ja niiden kehittyminen tuomioistuinriidaksi estettyä. Jos riita kuitenkin päättyy tuomioistuimeen, viimeiselle portaalle eteneviä asioita pyritään rajoittamaan neuvottelulla ja sovittelulla.¹⁴⁹ Pienten asioiden sähköinen menettely painottuu ensimmäisille portaille. Tuomioistuimen näkökulmasta menettely jakautuu itse ratkaisemisen lisäksi niin sanottuihin välttämis- ja rajoittamisvaiheisiin alla olevan pyramidikuvion mukaisesti:

Kuvio 1. Eri vaiheiden painotus pienten asioiden sähköisessä menettelyssä¹⁵⁰

Riitoja pyritään välttämään tarjoamalla kansalaisille tietoa heidän oikeuksistaan ja menettelyn kulusta. Ajatuksena on, että joissakin tilanteissa konfliktit oikeudellistuvat ja eskaloituvat, koska osapuolet eivät ole ymmärtäneet, mitä tuomioistuin voi ja mitä se ei

¹⁴⁶ Riikka Koulu – Hakkarainen 2019, s. 449 ja Pakaslahti 2018, s. 44.

¹⁴⁷ ODR Steering Committee 2017, s. 9 ja Salter 2017, s. 120.

¹⁴⁸ Yksityisten ODR-järjestelmien osalta ks. esim. Riikka Koulu – Hakkarainen 2019, s. 449 ja Pakaslahti 2018, s. 44.

¹⁴⁹ Hörnle 2012.

¹⁵⁰ CJC 2015, s. 18 ja Salter – Thompson 2016–2017, s. 128.

voi tehdä osapuolten vaatimuksille.¹⁵¹ Asianosaiset eivät välttämättä halua riidellä asiasta, mutta heillä ei ole työkaluja konfliktin ratkaisemiseen ilman tuomioistuimen tai muun neutraalin osapuolen apua. Tiedon avulla asianosaiset saavat välineitä konfliktin ratkaisemiseen tuomioistuimen ulkopuolella heti konfliktin ilmaannuttua, ennen kuin se on eskaloitunut. Ennaltaehkäisemällä riitojen oikeudellistumista, voitaisiin välttää niiden päätyminen ylipäänsä tuomioistuimeen. Tavoitteena ei siis ole olemassa olevien riitojen vältteleminen, vaan tuomioistuinriidoiksi eskaloituvien konfliktien absoluuttisen määrän vähentäminen yhteiskunnassa.

Rajoittamisen tavoite on samantyyppinen, mutta se kohdistuu riitoihin, jotka ennaltaehkäisystä huolimatta päätyvät tuomioistuimeen. Asianosaisille tarjotaan vapaamuotoisempia ja kevyempiä tapoja ratkaista asia sovinnollisesti, jotta vain sellaiset riidat, joita ei todella voida ratkaista muuten kuin tuomitsemalla päätyvät oikeudenkäyntiin.¹⁵² Asianosaisille tarjotaan neutraali alusta sovinnon löytämiselle kahdenkeskisissä neuvotteluissa ja tämän jälkeen tilaisuus sopia asia sovittelijan avustamana. Rajaamisen avulla kaikkien tuomioistuimessa vireilletulleiden asioiden massasta jäävät jäljelle vain sellaiset, joita osapuolet eivät ole voineet sopia keskenään eivätkä neutraalin kolmannen osapuolen avustuksella. Varsinaiseen oikeudenkäyntiin päätyvät konfliktit ovat siis sellaisia, joissa asianosaiset todella tarvitsevat asian ratkaisemiseksi tuomarin autoritaarisen ratkaisun.

Pyramidin perusteella tuomioistuinten tehtävät näyttävät lisääntyvän. Tuomioistuimelle siirtyy tehtäviä, jotka ovat tällä hetkellä käytännössä yksityisten tahojen tai julkisen oikeusavun hoidossa. Esimerkiksi oikeudellinen neuvonta ja tilanteeseen sopivista oikeussuojakeinoista informoiminen kuuluvat tällä hetkellä lakimiesten ja oikeusaputoimistojen tehtäviin.¹⁵³ Lisäksi pienten asioiden sähköisessä menettelyssä jokaiselle tuomioistuimeen asti edenneelle asialle on nimetty tapauksen koordinaattori (*case manager*), jonka tehtävänä on huolehtia, että menettely siirtyy tehokkaasti vaiheesta toiseen ja auttaa asianosaisia riidan ratkaisemisessa.¹⁵⁴ Neuvonta ja ohjaaminen jatkuvat

¹⁵¹ ODR Steering Committee 2017, s. 9. Riitojen ennaltaehkäisystä ja välttämisestä on julkisen oikeusavun tarjoaman oikeudellisen neuvonnan yhteydessä ks. Rissanen – Rantala 2014.

¹⁵² CRT:n tavoitteena on, että 70 prosenttia vireilletulleista riidoista ratkaistaisiin sopimalla. Salter 2017, s. 121.

¹⁵³ Oikeusapulain (5.4.2002/257) 1§:n mukaan oikeusapuun kuuluu oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä vapautus eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista.

¹⁵⁴ Himonas 2018, s. 882 ja Salter – Thompson 2016–2017, s. 133.

vielä menettelyn alkaessa. Sähköisissä tuomioistuimissa nämä oikeudellisten avustajien ja asiamiesten tehtävät otetaan, ainakin pienen intressin riita-asioissa, tuomioistuimen hoidettavaksi.

Tehtäväkentän laajentumisesta huolimatta pienten asioiden sähköisen menettelyn tulisi olla kustannustehokas. Riitojen välttämisen ja rajoittamisen lisäksi työskentelyä tehostavat sähköiset työkalut. Niiden avulla samoja palveluita voidaan tuottaa vähäisemmällä henkilöresurssilla, jolloin työtä voidaan kohdentaa rutiiniluontoisista tehtävistä tuomioistuimen ydintehtäviin.¹⁵⁵ Tieto- ja viestintäteknologian hyödyntämisen on tunnustettu tehostavan tuomioistuinten toimintaa. Esimerkiksi vuonna 2013 julkaistussa OECD:n lainkäyttötehtäviä koskevassa tiedonannossa havaittiin, että oikeudenkäyntien kesto oli keskimääräistä lyhyempi ja tuomareiden tehokkuus korkeampi sellaisissa oikeusjärjestyksissä, joissa tuomioistuinten digitalisaatioon oli budjetoitu enemmän rahaa.¹⁵⁶ Mallin kustannustehokkuus perustuu siis konfliktien ennaltaehkäisyyn ja rajoittamiseen, mutta myös sähköisten työkalujen hyödyntämiseen. Sen tavoitteena on, että ihannepyramidin toteutuessa, tuomioistuimen riidanratkaisupalveluja voitaisiin tuottaa suuremmalle määrälle kansalaisia samalla tai jopa vähäisemmällä resurssimäärällä kuin tavanomainen oikeudenkäyntimenettely edellyttää.

3.2 Menettelyn kulku

3.2.1 Soveltamisala

Ennen menettelyn vaiheiden tarkempaa tarkastelua tulee määritellä, minkälaisia asioita pienten asioiden sähköisessä menettelyssä voitaisiin ratkaista, eli mikä olisi sen soveltamisala ja toisaalta keiden käytettävissä menettely olisi. CRT:ssä ja Utahissa menettely on pakollinen rajattuihin asiaryhmiin kuuluvissa riita-asioissa, joissa vaatimusten kohteena oleva intressi alittaa tietyn rahamäärän. Rahamääräinen raja vaihtelee menettelyiden välillä 5 000–11 000 dollarissa.¹⁵⁷ Molemmissa menettelyissä soveltamisalaan kuuluvat vain tietyn tyyppiset riita-asiat. Esimerkiksi CRT ratkaisee

¹⁵⁵ Koska sähköisten palvelujen tarjoaminen voi aiheuttaa myös huomattavia kustannuksia, jotka eivät ole välttämättä pienempiä kuin henkilöresurssilla, sähköistäminen ei välttämättä tarkoita itseisarvoisesti kustannusten vähenemistä. Sen sijaan tehostaminen kohdistuu nimenomaan työn tehokkaampaan kohdentamiseen. Voutilainen 2009, s. 48.

¹⁵⁶ OECD 2013, s. 22.

¹⁵⁷ Suomalaisessa keskustelussa vähäisten riita-asioiden eurorajasta on käytetty esimerkkejä 5 000–15 000 euron välillä. Esim. KM 2003:3, s. 209 (5 000–10 000) ja HS 28.3.2020 (10 000–15 000).

muun muassa velkasuhdetta, irtaimen kauppaa, vahingonkorvausta, palvelun suorittamista ja asuinhuoneiston vuokraa koskevia pieniä asioita.¹⁵⁸ Menettelyn soveltamisalaan kuuluvat siis tiettytyyppiset tavallisesti yksinkertaiset siviiliasiat. Koska menettely on suunniteltu yksinkertaisille asioille, tuomioistuin voi asian tullessa vireille katsoa, että sinänsä soveltamisalaan kuuluva asia on liian monimutkainen sähköiseen menettelyyn. Esimerkiksi CRT voi tällaisissa tapauksissa ohjata asianosaiset provinssin pienten asioiden perinteiseen tuomioistuimeen.¹⁵⁹

Pienten asioiden menettelyt ovat levinneet *common law* -maista myös Eurooppaan ja esimerkiksi muihin Pohjoismaihin.¹⁶⁰ Soveltamisalan osalta on tehty ratkaisuja myös lähempänä omaa oikeusjärjestelmäämme. Esimerkiksi Ruotsissa pienten asioiden menettely otettiin käyttöön vuonna 1974.¹⁶¹ Soveltamisalan määrittävä riidan taloudellinen intressi ei ole vakio, vaan se on sidottu kuluttajahintaindeksin mukaiseen perushintaan (*prisbasbeloppet*). RB 1 luvun 3 d §:n mukaan vähäisenä asiana pidetään sellaista dispositiivista asiaa, jossa riidan intressi on enintään puolet kuluttajahintaindeksin mukaisesta perushinnasta. Esimerkiksi vuoden 2020 perushinta asettaa vähäisen asian rajan 23 650 kruunuun (eli noin 2 200 euroon).¹⁶²

Pienten asioiden sähköisissä menettelyissä ei ole rajattu sitä, kuka voi olla niissä kantajana tai vastaajana. Kanteen voi panna vireille niin yksityishenkilö kuin yritysikin. Sen sijaan mahdollisuutta käyttää asianajajaa on saatettu rajoittaa. Esimerkiksi CRT:ssä lähtökohtana on, että osapuolten on edustettava itseään menettelyssä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että he voivat hyödyntää asianajajaa tai muuta lakimiestä esimerkiksi oikeudelliseen neuvontaan, mutta asianajaja ei voi edustaa heitä menettelyssä eli toimia asiamiehenä. Tästä pääsäännöstä on kuitenkin mahdollista poiketa. Osapuolet voivat saada CRT:lta luvan asianajajan käyttöön myös itse menettelyssä muun muassa, jos tuomioistuin harkitsee sen oikeudenmukaiseksi ja reiluksi.¹⁶³ Asian hoitamiseen ilman oikeudellista avustajaa kannustetaan myös sillä, että asianajokulut eivät ole

¹⁵⁸ Soveltamisalaan kuuluvista pienistä asioista ks. CRTA 118 §. CRT:n toimivaltaan kuuluu myös muita kuin pieniä asioita, kuten osakehuoneistoja ja moottoriajoneuvovahinkoihin liittyviä riitoja. CRTA 10 osio (Tribunal Jurisdiction).

¹⁵⁹ CRTA 11 §.

¹⁶⁰ WBG 2017, taulukko 1.

¹⁶¹ Menettelyä koskevat säännöt yhdistettiin vuonna 1987 yleisten tuomioistuinten oikeudenkäyntiä sääntelevään RB:iin. Almkvist – Elofsson 2013, s. 152.

¹⁶² Perushinta vuodelle 2020 on 47 300 kruunua. SCB Prisbasbelopp.

¹⁶³ CRTA 20 §.

lähtökohtaisesti korvattavissa.¹⁶⁴ Vaikka asianosainen voittaisi jutun, hän joutuu vastaamaan omista asianajokuluistaan.

3.2.2 Arviointi ja vireilletulo

Pienten asioiden sähköinen menettely on neliportainen. Ensimmäinen vaihe eli sähköinen arviointi tapahtuu ennen asian varsinaista vireilletuloa ja on näin ollen ilmainen sekä anonyymi. CRT:ssä arviointi tapahtuu *Solution Explorer* -työkalulla, joka hyödyntää arvioinnin tekemisessä yksinkertaista tekoälyä.¹⁶⁵ Ennen haastehakemuksen lähettämistä tuomioistuimelle asianosaisen, tai tässä vaiheessa pikemminkin palvelun käyttäjän, on diagnosoitava hänen oikeudellinen ongelmansa arviointityökalun avulla. Tämä tarkoittaa käytännössä työkalun ohjatun polun seuraamista ja vastaamista erilaisiin riitaa koskeviin kysymyksiin. Polun päätteeksi käyttäjä saa ilmaista oikeudellista neuvontaa ja ”itseaputyökaluja” konfliktin ratkaisemiseen.¹⁶⁶ Ensimmäisen vaiheen riidanratkaisumenettelyä voidaan kuvata *informoinniksi*.¹⁶⁷ Konfliktin osapuolille annetaan tietoa, jonka avulla he voivat ratkaista konfliktin itse. Konflikti pysyy osapuolten hallinnassa, eikä tuomioistuim puutu siihen kuin informoimalla osapuolia tai käytännössä sitä osapuolta, joka on arviointityökalua käyttänyt. Arviointivaihe tarjoaa välineen puuttua riitoihin ennen kuin ne ovat kehittyneet niin laajoiksi, etteivät osapuolet kykene enää ratkaisemaan niitä ilman ulkopuolista apua. Tämä edellyttää tietysti sitä, että kansalaiset löytävät tuomioistuimen luo ennen konfliktin eskaloitumista.

Jos informointi ei ole ollut riittävää konfliktin ratkaisemiseksi, asianosainen voi panna kanteen vireille täyttämällä haastehakemuslomakkeen verkkosovelluksessa. Vireillepanoon liittyy kaksi erityispiirrettä. Ensinnäkään kantajan ei tarvitse vielä tässä vaiheessa muotoilla vaatimuksia ja sen perusteita yhtä yksityiskohtaisesti kuin aloitettaessa perinteistä oikeudenkäyntimenettelyä. Toiseksi kantajaa pyydetään ilmoittamaan vastaajalle, että menettely sähköisessä tuomioistuimessa on

¹⁶⁴ CRTR, kohta 9.5.3.

¹⁶⁵ Salter 2017, s. 125.

¹⁶⁶ Oikeudellinen neuvonta tarkoittaa käytännössä sitä, että asianosainen saa tiivistyksen omista vaatimuksistaan, luokituksen riidalleen, ohjauksen sopiviin lähteisiin ja oikean haastehakemuslomakkeen. Hänelle saatetaan myös tarjota esimerkiksi kirjepohjaa, jolla hän voi ehdottaa vastapuolelle sovintoa asiassa. Ks. lisää *Solution Explorer* -työkalusta CRT > How the CRT Works > Get Started ja BarTalk 2018.

¹⁶⁷ Esim. CJC:n raportissa arviointivaiheen tyyliä ja lähestymistapaa on kuvattu informaationaaliseksi (*informational*). CJC 2015, s. 18.

alkamaisillaan.¹⁶⁸ Tuomioistuimen hyväksyessä asian käsiteltäväkseen haastehakemus annetaan vastaajalle tiedoksi ja hänelle lähetetään ohjeet siihen vastaamiseen. Esimerkiksi CRT:ssä tiedoksianto tehdään lähtökohtaisesti tavallisella postilla ja tiedoksiannossa annetaan ohjeet muun muassa siihen, miten kanteeseen voi vastata sähköisesti.¹⁶⁹ Kun asia on tullut vireille alkaa niin sanottu *case management* eli *tapauksen hallinnointivaihe*¹⁷⁰, jossa asiaa käsittelee tuomioistuimen henkilökuntaan kuuluva *case manager*. Koska hänen tehtävänä on koordinoita prosessin etenemistä ja pitää huolta käsittelyn etenemisestä määräraikojen edellyttämällä tavalla, käytän *case managerista* nimitystä *tapauksen koordinaattori*.

3.2.3 Neuvottelu

Vireilletulon jälkeen siirrytään prosessin seuraavalle portaalle eli neuvotteluun. Vaiheen tarkoitus on antaa asianosaisille mahdollisuus neuvotella asiasta suoraan toistensa kanssa. Neuvottelu tapahtuu lähtökohtaisesti verkkoalustan viestittelyhuoneessa, johon molemmilla riidan osapuolilla on pääsy.¹⁷¹ Neuvotteluvaihe on tuomioistuimen näkökulmasta matalan puuttumisen vaihe. Tuomioistuin valvoo osapuolten välistä viestintää, jotta se ei ole loukkaavaa tai provosoivaa, mutta muuten tuomioistuimen henkilökunta ei puutu riitaan. Neuvottelemisen on asianosaisille vapaaehtoista, eikä sovittelun aloittaminen siis edellytä, että osapuolet olisivat yrittäneet päästä asiassa keskenään sovintoon. Sen tarkoitus on toimia ikään kuin ajoväylänä pienten asioiden sähköiseen menettelyyn. Vaikka neuvotteluvaihe ei ratkaisisikaan määrällisesti monia riitoja, se on linjassa menettelyn kokonaisvaltaisemman tavoitteen kanssa. Osapuolille halutaan tarjota mahdollisimman monta erilaista keinoa riidan ratkaisemiseksi ennen kuin se siirtyy tuomarin päätettäväksi.¹⁷²

Jos asianosaiset pääsevät neuvottelemalla sovintoon, he voivat tehdä sähköisen sovintosopimuksen ja pyytää tuomioistuinta vahvistamaan sen. Riidan ratkaisemiseen osapuolten kesken kannustetaan sillä, että neuvotteluvaiheessa syntyneen

¹⁶⁸ Salter – Thompson 2016–2017, s. 131.

¹⁶⁹ CRTR, kohdat 2.2 ja 2.7. Ks. esimerkki tiedoksiantokirjeestä CRT > Tribunal Process > Starting a Dispute > Dispute Notice.

¹⁷⁰ *Case management* -käsitteelle ei ole Suomessa vakiintunutta käännöstä. Risto Koulu on käyttänyt termiä oikeudenkäynnin hallinnointi tai juttuhallinta. Koulu 2006, s. 68–69 ja Koulu 2005, s. 25. Myös termiä ”jutun hallinnointi” on käytetty. Esim. Kiesiläinen 2000. Näitä mukaillen olen päättänyt käyttämään lähes suoraan käännöstä englanninkielisestä termistä eli ”tapauksen hallinnointia”.

¹⁷¹ Esim. Himonas 2018, s. 882 ja kuvio 5.

¹⁷² Salter – Thompson 2016–2017, s. 132.

sovintosopimuksen vahvistamisesta ei peritä vahvistusmaksua.¹⁷³ Pienten asioiden sähköisen menettelyn moniportaisuus näkyy siis paitsi erilaisina riidanratkaisumenetelminä myös menettelyn hinnassa. Asioiden etenemistä seuraavaan vaiheeseen rajoitetaan matalalla lisämaksulla, joka ei sinänsä estä kenenkään pääsyä seuraavaan vaiheeseen, mutta kannustaa sopimaan asian mahdollisimman aikaisin.

3.2.4 Sovittelu

Jos neuvotteluvaihe ei johda ratkaisuun, asianosaisten tulee osallistua sovitteluun. Sovittelijana toimii tapauksen koordinaattori, joka on käytännössä sovittelukoulutuksen saanut asiantuntija, mutta ei välttämättä tuomari tai edes lakimies. Utahin ODR-pilotissa tapausta koordinoi vapaaehtoinen fasilitaattori, joka ei edusta tuomioistuinta eikä kumpaakaan osapuolta.¹⁷⁴ CRT:ssä koordinaattorit ovat riidanratkaisuun erikoistuneita tuomioistuimen työntekijöitä.¹⁷⁵ Sovittelussa on piirteitä sekä fasilitatiivisesta että evaluatiivisesta sovittelusta. Sovitteluvaiheen tarkoitus on auttaa osapuolia löytämään asiassa sovinnollinen ratkaisu.¹⁷⁶ Tältä osin sovittelu vaikuttaa olevan *fasilitatiivisen mallin* mukainen avustettu neuvotteluprosessi. Sovittelussa ei kuitenkaan keskitytä juridisten seikkojen taustalla olevien todellisten intressien tunnistamiseen, vaan pikemminkin riidan kohteen selventämiseen. Tavoitteena on, että kaikki osapuolet ymmärtävät, mistä riidassa on kyse. Jos asianosaiset haluavat, sovittelija voi myös kertoa asianosaisille, miten hän ratkaisisi asian sen edetessä oikeudenkäyntiin.¹⁷⁷ Tältä osin kyse on *evaluatiiviseen sovitteluun* kuuluvasta ulkopuolisen tahon antamasta laillisiin oikeuksiin ja oikeusjärjestelmään perustuvasta ratkaisusuosituksesta.¹⁷⁸ Sovittelussa keskitytään pikemminkin riidan oikeudelliseen ratkaisemiseen kuin konfliktien taustalla olevien intressien tunnistamiseen.

Sovittelijana toimii tuomioistuimen määräämä tapauksen koordinaattori, jonka tehtäviin kuuluu myös tapauksen hallinnointi ja ohjaaminen. Hänen roolinsa poikkeaa perinteisestä sovittelijan roolista. Tapauksen koordinaattori on riidan yläpuolella, mikä oletettavasti johtaa siihen, etteivät osapuolet tosiasiassa keskustele suoraan toinen toisensa kanssa,

¹⁷³ CRT > Tribunal Process > Negotiation.

¹⁷⁴ ODR Steering Committee 2017, s. 11. CRT:n osalta ks. Salter 2017 s. 121.

¹⁷⁵ Salter – Thompson 2016–2017, s. 132.

¹⁷⁶ Salter – Thompson 2016–2017, s. 128.

¹⁷⁷ CRTA 27–28 § ja CRTR, kohta 5.3.

¹⁷⁸ Sovittelumalleista ks. esim. Ervasti 2012, s. 153–154.

vaan kääntyvät tapauksen koordinaattorin puoleen.¹⁷⁹ Koordinaattorin tehtävä on hyvin käytännönläheinen. Hänen tehtävänään on auttaa asianosaisia ymmärtämään prosessinkulku, selventää heille riidan kohde ja tämän jälkeen auttaa heitä löytämään asiassa sovinnollinen ratkaisu. Sovittelua voitaisiinkin verrata tällä hetkellä tuomioistuimissa tuomarin johdolla tapahtuvaan sovinnon edistämiseen, jonka on katsottu olevan *kompromissihakuista neuvottelua*.¹⁸⁰ Tavoitteena on löytää molempia osapuolia miellyttävä kompromissiratkaisu nopeasti ja edullisesti.

Sovittelija voi käyttää sovittelussa erilaisia viestintäkanavia, kuten verkkosovellusta, sähköpostia, tekstiviestejä, puhelinta, videoneuvottelua tai perinteistä postia. Sovittelu on mahdollista toteuttaa myös osapuolten ollessa henkilökohtaisesti läsnä tuomioistuimen tiloissa.¹⁸¹ Lähtökohtaisesti kyseessä on kuitenkin etäyhteyksin tapahtuva sovittelu, jossa synkroninen kommunikaatio on mahdollista lähinnä puhelin- tai videoneuvottelulla. Jos asianosaiset pääsevät sovintoon, he voivat pyytää tuomioistuinta vahvistamaan sopimuksen ja saada täytäntöönpanokelpoisen ratkaisun asiaan.¹⁸² Sovittelun epäonnistuessa asia tulee vielä valmistella ennen oikeudenkäyntiin siirtymistä. Tapauksen hallinnointivaihe, johon neuvottelu ja sovittelu kuuluvat, päättyy vasta, kun asia on valmisteltu ja siirretty tuomarin ratkaistavaksi.

Tapauksen koordinaattorin rooli ei pääty sovittelun päättyessä, vaan hänen tehtävänään on seuraavaksi auttaa asianosaisia valmistautumaan oikeudenkäyntivaiheeseen.¹⁸³ Esimerkiksi Utahissa asianosaisten tulee itse laatia niin sanottu ”*Trial Preparation Document*” eli yhteenvetoa vastaava valmisteluasiakirja, josta käyvät ilmi vaatimukset, niiden perusteet sekä riidattomat ja riitaiset tosiseikat ja todisteet. Koska asiakirja tehdään sähköisessä muodossa, asianosaiset voivat ladata alustalle esimerkiksi asiakirjoja, videoita ja äänitiedostoja, jotka ovat todisteina asiassa.¹⁸⁴ Tapauksen hallinnointivaiheen loppuun kuuluu siis *asianosaisvalmistelu*, jossa asianosaisilla on velvollisuus valmistella riita-asia ennen kuin se tulee tuomarin pöydälle.¹⁸⁵ Tähän osapuolet tosin saavat apua

¹⁷⁹ Sovittelijan roolista ks. esim. Ervo 2005a, s. 442.

¹⁸⁰ Ervasti 2009a, s. 1080 ja Kuuliala 2012, s. 1122.

¹⁸¹ Salter 2017, s. 120 ja CRTA 25.2 §.

¹⁸² CRTR, kohta 5.2.

¹⁸³ Himonas 2018, s. 894 ja Salter – Thompson 2016–2017, s. 133.

¹⁸⁴ ODR Steering Committee 2017, s. 11–12. CRT:ssä vastaavaa asiakirjaa kutsutaan nimellä ”*Tribunal Decision Plan*”. CRTR, kohta 7.3.

¹⁸⁵ Asianosaisvalmistelusta ks. Virolainen 2006, s. 581.

tapauksen koordinaattorilta, joka pitää huolen siitä, että valmisteluasiakirjasta käyvät ilmi kaikki olennaiset seikat.

3.2.5 Oikeudenkäynti

Jos asiassa ei päästä sovintoon, se siirtyy oikeudenkäyntivaiheeseen riippumattoman tuomarin ratkaistavaksi. Oikeudenkäynti on lähtökohtaisesti sähköinen ja se käydään *asynkronisesti*. Esimerkiksi Utahissa asia voidaan ratkaista niin sanotussa sähköisessä pääkäsittelyssä (*online trial*), jota ei järjestetä tietyssä ajankohtana, vaan asianosaiset voivat esittää tuomarin asettaman aikarajan puitteissa asiansa ja sitä tukevat todisteet silloin, kun heille parhaiten sopii. Näkemykset ja niitä tukevat todisteet ladataan sähköiselle alustalle siten, että ne ovat kaikkien osapuolten ja tuomarin nähtävillä. Osapuolille varataan myös tilaisuus vastata toistensa näkemyksiin ja todisteisiin.¹⁸⁶ Oikeudenkäynti on ikään kuin sähköistä kirjeenvaihtoa, joka tapahtuu verkkosovelluksen kautta. Koska kaikki kommunikaatio on keskitetty yhdelle alustalle, asianosaisilla ja tuomarilla on suora pääsy sinne ladattuihin oikeudenkäyntiasiakirjoihin.

Pääasiassa kirjallisesti käytävästä sähköisestä menettelystä on mahdollista poiketa. Jos suullinen käsittely on tarpeellisesta, tuomari voi kuulla osapuolia puhelimitse tai videoneuvottelun välityksellä. Asianosaiset voivat myös pyytää suullista kuulemistä, minkä jälkeen tuomari harkitsee, onko pyyntö perusteltu ja miten suullinen kuuleminen järjestetään. Myös henkilökohtaisen kuulemisen järjestäminen on poikkeuksellisesti mahdollista.¹⁸⁷ Oikeudenkäyntivaiheessa on kyse *tuomitsemisesta*, jossa tuomari ratkaisee riidan autoritaarisella ratkaisulla, jonka hän on tehnyt aineellisen oikeuden periaatteiden ja sääntöjen sekä kuulemisessa esitetyn informaation perusteella.¹⁸⁸ Tuomarin tekemä päätös on sitova, mutta siitä voi valittaa. Esimerkiksi CRT:ssä päätöksestä voi valittaa provinssin alueelliseen pienten asioiden tuomioistuimeen (*Small Claims Court*), jossa käsitellään CRT:n soveltamisalan ulkopuolelle jääviä intressiltään alle 35 000 dollarin arvoisia siviiliasioita.¹⁸⁹

Tavoitteena pienten asioiden sähköisissä menettelyissä on, että menettely ei moniportaisuudestaan huolimatta kestäisi muutamaa kuukautta pidempään.¹⁹⁰ Tässä on

¹⁸⁶ ODR Steering Committee 2017, s. 12.

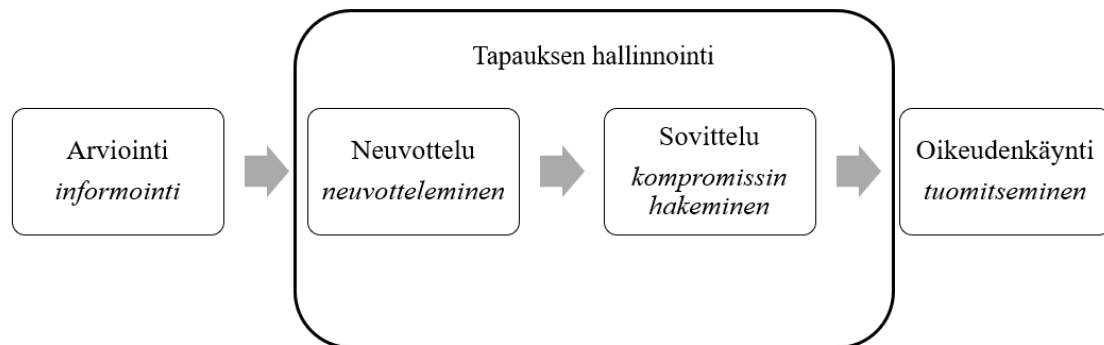
¹⁸⁷ Salter 2017, s. 121; Salter – Thompson 2016–2017, s. 134 ja CRTA 39.3 §.

¹⁸⁸ Tuomitsemisesta riidanratkaisumenetelmänä ks. Ervasti 2009a, s. 1087–1088.

¹⁸⁹ CRTA 56 § ja BC Provincial Court.

¹⁹⁰ Salter 2017, s. 121.

myös onnistuttu. Esimerkiksi CRT ratkaisee asiat keskimäärin 3,5 kuukaudessa.¹⁹¹ Alla olevassa kaaviossa on hahmotettu menettelyn kulku ja siinä käytetyt riidanratkaisumenetelmät pääpiirteittäin. Lisäksi siihen on hahmotettu tapauksen hallinnointivaihe, jossa tapauksen koordinaattori avustaa asianosaisia sovinnon löytämisessä, asian valmistelemissa ja pitää huolta asian tehokkaasta etenemisestä edellisestä vaiheesta seuraavaan.

Kuvio 2. Pienten asioiden sähköisen menettelyn vaiheet ja riidanratkaisumenetelmät

4 Menettelyn siirtäminen suomalaisiin tuomioistuimiin

4.1 Ylimmän tason tavoitteet

4.1.1 Tuomioistuinten tehtävät yhteiskunnassa

Yllä on esitelty niin sanottu siirrännäisehdokas, pienten asioiden sähköinen menettely, jossa ratkaistaisiin matalan intressin riita-asioita neliportaisessa ja kokonaan sähköisessä menettelyssä. Seuraavaksi pohdin, tulisiko tämä riidanratkaisumalli siirtää suomalaisiin tuomioistuimiin ja missä muodossa sekä millä tavalla se tehtäisiin. Jokainen oikeuskulttuuri on erilainen, eikä mitään oikeudellista innovaatiota voida siirtää toisesta oikeusjärjestelmästä toiseen sellaisenaan.¹⁹² Oikeuskulttuureilla on omat oikeudelliset viitekehyksensä, jotka määrittävät prosessin arvot ja tavoitteet sekä niiden käytännön toteuttamista ohjaavat periaatteet ja säännöt.¹⁹³ Siinä missä suomalaisella oikeuskulttuurilla katsotaan olevan yhteisiä piirteitä muiden Pohjoismaiden ja Keski-

¹⁹¹ CRT 2018/2019, s. 6.

¹⁹² Cappelletti – Garth 1978, s. 290 ja Cappelletti – Garth 1981, s. 6. Watson on katsonut, että siirrännäisen mukautuminen uuteen ympäristöönsä on luonnollinen osa siirrännäisprosessia. Watson 1993, s. 27.

¹⁹³ Arvoista, tavoitteista ja periaatteista suomalaisen prosessioikeuden kontekstissa ks. esim. Ervo 1996, s. 12–35 ja Laukkanen 1995, s. 14–19.

Euroopan kanssa, sen katsotaan tavallisesti eroavan olennaisesti englantilais-amerikkalaisesta prosessioikeudesta.¹⁹⁴ Tämän takia oletusarvona on, että Kanadassa ja Yhdysvalloissa käyttöön otettu menettely ei ole välttämättä sellaisenaan kopioitavissa Suomeen.

Prosessin tavoitteet ovat oikeusjärjestyksen ulkopuolisia yhteiskuntapoliittisia tavoitteita, jotka ohjaavat käyttäytymistä ja esimerkiksi oikeudellisten instituutioiden kehittämistä periaatteisiin tai sääntöihin nähden yleisemmällä tasolla.¹⁹⁵ Arvioitaessa tuomioistuinmenettelyn sopivuutta suomalaiseen oikeusjärjestykseen tällä kaikista yleisimmällä tasolla tärkeän lähtökohdan muodostavat tuomioistuinten tehtävät yhteiskunnassa.¹⁹⁶ Siviiliprosessin, oikeudenkäynnin ja tuomioistuinten funktioita on suomalaisessa keskustelussa jäsennetty lukuisilla eri tavoilla ja eri näkökulmista.¹⁹⁷ Funktiot ja niiden tärkeysjärjestys riippuu paljon siitä, tarkastellaanko tuomioistuimia ”systeemitasolla” osana yhteiskuntaa vai tuomioistuinten sisäisestä näkökulmasta.¹⁹⁸ Yhden ainoan tai edes tärkeimmän tuomioistuinten toimintaa ohjaavan tavoitteen erottelu ei ole mahdollista.

Perinteisesti suomalaisen siviiliprosessin tärkeimpänä tehtävänä on pidetty sen *oikeussuojafunktiota*. Esimerkiksi Lappalainen on katsonut, että siviiliprosessin tehtävänä on aineellisen oikeuden toteuttaminen yksittäistapauksessa.¹⁹⁹ Tuomioistuimen puoleen kääntyvän henkilön tulee saada se oikeus, joka hänelle lain ja oikeusjärjestyksen mukaan kuuluu, eli hänen tulee päästä asiassa oikeuksiinsa.²⁰⁰ Systeemitasolla keskustelua on lähinnä käyty siitä, onko tuomioistuinten pääfunktio toimia oikeusriitojen ratkaisijana (*konfliktinratkaisufunktio*) vai ulkoprosessuaalista käyttäytymistä ohjaavana sanktiomekanismina (*ohjausfunktio*).²⁰¹ Lisäksi lainkäytön funktiona on pidetty sen *oikeutta luovaa vaikutusta*. Oikeuden monimutkaistuesssa ja normien väljentyessä yhden ainoan oikean ratkaisun ajatuksesta on luovuttu ja hyväksytty, että tuomioistuimet eivät

¹⁹⁴ Laukkanen 1995, s. 20. Keski-Eurooppalaisen ja Yhdysvaltalaisen prosessikäsitysten erosta *access to justice* -innovaatioiden siirtämisessä ks. myös Cappelletti – Garth 1981, s. 6.

¹⁹⁵ Esim. Ervo 1996, s. 13 ja Laukkanen 1995, s. 14–18.

¹⁹⁶ Esim. Laukkanen on katsonut, että prosessioikeudessa ylimmällä arvojen ja tavoitteiden tasolla toimii paitsi prosessikäsitteet myös *lainkäytön tavoitteet* eli funktiot. Laukkanen 1995, s. 17–18.

¹⁹⁷ Ks. esim. Ervasti 2002; Ervasti 2004, s. 77 – 91 ja Lappalainen 1995, s. 5–7.

¹⁹⁸ Lappalainen 1995, s. 5. Funktioista yhteiskunnan, politiikan, oikeuden, tuomioistuinten ja kansalaisyhteiskunnan tasolla ks. Ervasti 2002.

¹⁹⁹ Ks. esim. Lappalainen 1995, s. 5.

²⁰⁰ KM 2003:3, s. 508.

²⁰¹ Lappalainen 1995, s. 5. Ohjausfunktioista ks. Ekelöf – Edelstam 2002, s. 13–27.

vain mekaanisesti sovellla lakia, vaan myös vaikuttavat soveltamistoiminnallaan sen sisältöön.²⁰²

Nämä eri funktiot eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne täydentävät toisiaan.²⁰³ Oikeussuoja-, ohjaus- ja oikeutta luova funktio kiinnittyvät tiukemmin tuomioistuinten perinteiseen tehtävään eli lainkäyttöön.²⁰⁴ Riitaprosessin keskeisimmäksi pyrkimykseksi nähdään aineellisen oikeuden toteutuminen yhteiskunnassa. Oikeussuojafunktio tavoittelee aineellisesti oikeaa ratkaisua yksittäisessä riita-asiassa, kun taas ohjausfunktiossa pyritään samaan tavoitteeseen, mutta koko yhteiskunnan tasolla.²⁰⁵ Samoin oikeutta luova tehtävä liittyy tuomarin lainkäyttöön. Kun tuomari soveltaa lakia yksittäistapauksessa, hän pyrkii tekemään sen materiaalisesti oikein, mutta yleisellä tasolla olevat lait jättävät hänelle harkintavaltaa. Tavoitellessaan aineellista oikeutta tuomari luo soveltamistoiminnassaan aina myös uutta oikeutta.²⁰⁶ Pienten asioiden sähköinen menettely sisältää oikeudenkäyntivaiheen, jossa tuomioistuin tuomitsemalla ratkaisee asian. Oikeudenkäynti on kuitenkin menettelyssä viimeinen porras, jolle päätymistä pyritään välttämään ja rajoittamaan muilla vaiheilla, joissa lähtökohtana ei ole aineellisesti oikea lopputulos vaan asianosaisten välinen sovinto. Myös itse oikeudenkäynti on nopea ja kevyt. Jos tuomioistuimen tehtävänä yhteiskunnassa katsottaisiin olevan puhtaasti aineellisen oikeuden tavoittelu, pienten asioiden sähköinen menettely ei välttämättä istuisi suomalaiseen oikeusjärjestykseen.

Viime vuosina suomalaisessa keskustelussa erityisesti Ervasti on katsonut, että tuomioistuinten konfliktinratkaisufunktio on voimistunut.²⁰⁷ Siviiliprosessin tavoitteena ei ole välttämättä materiaalisesti oikea ratkaisu, vaan siinä korostuu itse konfliktin ratkaiseminen pelkän juridisesti määrittyvän riidan sijasta. Tavoitteen taustalla ei ole pelkästään riitojen saaminen pois päiväjärjestyksestä lain vaatima ratkaisu ohittaen,²⁰⁸ vaan se, että konflikti on asianosaisten niin halutessa mahdollista ratkaista myös muilla kuin juridisilla perusteilla. Konfliktinratkaisufunktion tausta onkin *access to justice* -liikkeessä ja vaihtoehtoisessa riidanratkaisussa.²⁰⁹ Funktio on viime vuosina voimistunut,

²⁰² Ervasti 2002, s. 62. Yhden oikean ratkaisun olemassaolon kritiikistä ks. Hydén 1997, s. 107–109.

²⁰³ Ervasti 2002, s. 52; KM 2003:3, s. 69–70 ja Rovaniemen hovioikeuspiiri 2006, s. 16.

²⁰⁴ KM 2003:3, s. 508.

²⁰⁵ Viitanen 2003, s. 119.

²⁰⁶ Hydén 1997, s. 107.

²⁰⁷ Ervasti 2013, s. 197 ja Ervasti 2004, s. 88–91.

²⁰⁸ Tällaista kritiikkiä on esittänyt esim. Lappalainen 1995, s. 7.

²⁰⁹ Ervasti 2004, s. 88 ja Ervasti 2002, s. 58.

koska tuomioistuinten sovintomenettelyn ja tuomioistuinsovittelun myötä suomalaiset tuomioistuimet ovat ottaneet käyttöönsä perinteisen tuomitsemisen lisäksi konfliktinratkaisumenetelmiä, joissa ei pyritä aineellisesti oikeaan ratkaisuun vaan sovinnollisiin lopputuloksiin. Sovintomenettelyssä tavoitteena on tavallisesti osapuolten välinen pragmaattinen kompromissi²¹⁰ ja tuomioistuinsovittelussa pyrkimyksenä on konfliktin taustalla oleviin intresseihin perustuva ”aito” sovinto²¹¹. Tuomioistuimet eivät enää pelkästään sovelle lakia, vaan edistävät sovintoja ja sovittelevat konflikteja.

Perinteisen lainkäytön kritiikin kautta tuomioistuinten tehtäväkenttä yhteiskunnassa on laajentunut. Jos tuomioistuimen tehtäväksi ja tätä kautta tavoitteeksi tunnustetaan konfliktien ratkaiseminen, tuomioistuinten tulee pohtia, mitkä keinot toteuttavat tätä tavoitetta parhaiten. Siviiliprosessi, jonka korkea prosessikynnys jättää tuomioistuinten ulkopuolelle suuren osan yhteiskunnan oikeudellisista ongelmista ja tavoittaa lähinnä vain oikeudellistuneet tuomioistuinriidat, ei toteuta tehtävää kovin hyvin. Pienten asioiden sähköinen menettely voisi vahvistaa konfliktinratkaisufunktiota. Matalan intressin riita-asioille tarjottaisiin tehokas pääsy tuomioistuimeen ja erilaisia menetelmiä riidan ratkaisemiseksi. Vaikka sovitteluvaihe on pragmaattista, se antaa asianosaisille mahdollisuuden ratkaista asia myös muuten kuin aineellisen oikeuden perusteella.

4.1.2 Konfliktinratkaisusta konfliktinhallintaan?

Kuten sähköisissä tuomioistuimissa, myös suomalaisessa siviiliprosessissa tuomioistuinsovittelun ja tuomioistuinten sovintomenettelyn tehtävänä on sekä riitojen ratkaiseminen että niiden rajoittaminen. Ajatus siitä, että täysimittaiseen oikeudenkäyntiin päätyviä asioita hillitään sovintoon tähtäävillä menettelyillä, ei ole suomalaiselle oikeusjärjestykselle uusi.²¹² Rajoittaminen kiinnittyy konfliktinratkaisufunktion. Kun tuomioistuin tarjoaa mahdollisuuksia ratkaista riita myös muilla kuin oikeudellisilla perusteluilla, oikeudenkäyntiin eivät päädy konfliktit, jotka eivät sovi sinne. Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä tuomioistuimella on kuitenkin kaksi roolia, joita sillä ei tällä hetkellä Suomessa ainakaan samanlaisessa muodossa ole: konfliktien ennaltaehkäisy ja tapausten hallinnointi.

²¹⁰ Ervasti 2009a, s. 1081–1082.

²¹¹ Ervasti 2009a, s. 1078.

²¹² Esim. Haavisto on katsonut, että Suomessa kiinnostus vaihtoehtoisin menettelymuotoihin on johtunut lähinnä yrityksistä leikata kustannuksia ja rationalisoida tuomitsemistoimintaa. Haavisto 2001, s. 96–97.

Konfliktien ennaltaehkäisy ja tapausten hallinnointi liittyvät prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa käytettyyn konfliktinhallinnan (*conflict management*) yläkäsitteeseen, joka pitää sisällään muun muassa vaihtoehtoisen riidanratkaisun, riitaisuuksien ennaltaehkäisemisen sekä yksittäisten konfliktien ohjaamisen niille sopivaan konfliktinratkaisumenetelmään.²¹³ Voisiko tuomioistuinten tehtävänä olla nyky-yhteiskunnassa paitsi konfliktien ratkaiseminen myös niiden laajempialainen hallinta? Tuomioistuimissa tapahtuvalla vaihtoehtoisella riidanratkaisulla on otettu askel tähän suuntaan. Tuomioistuinsovittelua koskevissa esitöissä uuden järjestelmän tavoitteena katsottiin olevan tuomioistuinten tarjoamien riidanratkaisupalvelujen monipuolistaminen.²¹⁴ Puhuttaessa tuomioistuimesta, joka sisältää useita integroituja riidanratkaisujärjestelmiä, viitataan tavallisesti Sanderin ideaan moniovisesta oikeustalosta.²¹⁵ Asian tullessa vireille tuomioistuimeen virkailija tekisi konfliktianalyysin ja ohjaisi sen juuri kyseiselle konfliktille sopivaan menettelyyn.²¹⁶

Moniovisen oikeustalon ajatus on osoittautunut utopistiseksi, eikä se sellaisenaan ole toteutunut missään, ainakaan ennen verkkovälitteistä riidanratkaisua.²¹⁷ Sähköisissä tuomioistuimissa on otettu askel kohti moniovista oikeustaloa. Siinä missä Sander 1980-luvulla katsoi, että analysoinnin suorittaisi virkailija, nykyteknologia mahdollistaa vaiheen ”ulkoistamisen” teknologialle. Arviointivaiheen työkalun avulla asianosainen diagnosoi riitansa ja saa erilaisia vaihtoehtoja sen ratkaisemiseen: ehdottaako hän vastapuolelle sovintoa ja yrittää ratkaista riidan tuomioistuimen ulkopuolella vai viekö asian pienten asioiden sähköiseen menettelyyn? Tosin asian tultua vireille tuomioistuimeen, kyse on pikemminkin peräkkäisten ovien oikeustalosta (*sequential multi-door courthouse*). Tuomioistuin ei etsi juuri kyseiselle konfliktille sopivaa riidanratkaisumekanismia, vaan ohjaa riidat samaan peräkkäisistä vaiheista koostuvan prosessiin.²¹⁸

Tapausten hallinnointi ja erilaisiin menettelyihin ohjaaminen on moniovisen oikeustalojen keskeinen tehtävä. Prosessin ulkoisen kulun aktiivinen ohjaaminen ja *case management* -ajattelu on vahvistunut Suomessa alioikeusuudistuksen jälkeen.

²¹³ Risto Koulu, 2006 s. 68.

²¹⁴ HE 114/2004 vp, s. 18.

²¹⁵ Ks. esim. Ervasti 2013, s. 56 ja Risto Koulu 2006, s. 14–15 ja s. 68. Moniovisen oikeustalon ideasta ks. Sander 1985, s. 12.

²¹⁶ Sander 1985, s. 12.

²¹⁷ Sela 2018, s. 142.

²¹⁸ Anderson 2018, s. 28.

Oikeudenkäynti painottuu valmisteluun, jossa riita-asioita voidaan jakaa erilaisiin käsittelyputkiin tuomioistuimessa.²¹⁹ Tämän lisäksi tuomioistuimissa on viime vuosina alettu puhua juttujen hallinnoinnista, jolla viitataan erityisesti esimerkiksi laajojen riitojen käsittelyaikojen minimoimiseen.²²⁰ Suomalaiset tuomioistuimet tarjoavat vaihtoehtoista riidanratkaisua ja hallinnoivat tapauksia. Näiltä osin tuomioistuimet osallistuvat jo konfliktien hallintaan yhteiskunnassa. Tämä jättää jäljelle kysymyksen, voisiko tuomioistuimen tehtäviin kuulua myös konfliktien ennaltaehkäisy.

Suomessa esimerkiksi Knuts on esittänyt, että siviiliprosessin tehtävänä on sopeutua markkinoiden vaatimuksiin. Sekä yhteiskunta että tuomioistuimen asiakkaat vaativat, että tuomioistuinmenettely on edullinen ja kannattava. Jos tuomioistuin ei pysty vastaamaan tähän vaatimukseen, se ei voi toteuttaa muita tehtäviään. Tällöin riidat eivät ylipäänsä päädy tuomioistuimen ratkaistaviksi.²²¹ Konfliktien ennaltaehkäisy mahdollistaa markkinoiden vaatimuksiin sopeutumisen laajemmassa mittakaavassa. Eskaloituneiden riitojen ratkaiseminen on usein kallista.²²² Informoimalla kansalaisia heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan, voitaisiin estää yksinkertaisten asioiden kehittyminen tuomioistuinriidoiksi. Konflikteja saattaisi jäädä kokonaan tuomioistuinten ulkopuolelle tai ne voisivat tulla vireille aikaisemmassa vaiheessa, jolloin sovinnon löytäminen olisi todennäköisempää. Muutamien tuhansien eurojen arvoiset pienet riidat eivät ehtisi monimutkaistua sellaisiksi, että niiden ratkaiseminen vaatii suhteettoman paljon sekä tuomioistuimen että asianosaisten voimavaroja.

Tämän lisäksi informointi palautuu tuomioistuinten käyttäytymistä ohjaavaan ja yhteiskuntarauhaa ylläpitävään funktioon. Esimerkiksi Ekelöfin käsityksen mukaan riitojen syntymisen estäminen yhteiskunnassa on tärkeämpää kuin yksittäisten riitojen ratkaiseminen siviiliprosessissa. Tuomioistuinten ei tulisi keskittyä vain antamaan oikeussuojaa yksittäisissä tapauksissa, vaan myötävaikuttaa siihen, että ihmiset yleensä pidättäytyvät sosiaalisesti haitallisesta käyttäytymisestä ja toimivat yhteiskunnan asettamissa rajoissa.²²³ Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä ohjausfunktio toteutuu etukäteisen informoinnin kautta. Kun ihmisillä on pääsy informaatioon, he voivat myös

²¹⁹ KM 2003:3, s. 208. *Case management*-ajattelusta ks. Haavisto 2001, s. 115 ja Lord Woolf 1996, s. 18–19.

²²⁰ Rovaniemen hovioikeuspiiri 2006, s. 55–56 ja Kiesiläinen 2000.

²²¹ Knuts 2006, s. 43. Ks. myös Lindell 2000, s. 243–246.

²²² Hoitamatta jääneet ja eskaloituneet oikeusongelmat voivat aiheuttaa kalliin laskun myös terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluille. Rissanen – Rantala 2014, s. 407.

²²³ Ekelöf – Edelstam 2002, s. 19–20.

tehokkaammin toimia sen mukaisesti. Lopulta ennaltaehkäisy on linjassa myös oikeudenkäytön perustavanlaatuisen funktion eli yhteiskuntarauhan ylläpitämisen kanssa.²²⁴ Antamalla ihmisille tietoa heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan he saavat työkaluja konfliktien välttämiseen ja omatoimiseen ratkaisemiseen, mikä luo järjestystä yhteiskunnassa ja vähentää tuomioistuinriidoiksi eskaloituvien asioiden määrää.

Tapauksia hallinnoiva ja konflikteja ennaltaehkäisevä ”moniovinen oikeustalo” tukisi tiettyjä tuomioistuimille jo asetettuja tehtäviä yhteiskunnassa. Kun yksittäisten riitojen ratkaisemisesta siirretään painotus ihmisten käyttäytymisen ennakolliseen ohjaamiseen, tuomioistuimet voivat vastata paremmin paitsi markkinoiden vaatimuksiin myös edesauttaa yhteiskuntarauhan ylläpitämistä. Tuomioistuinten funktiot vastaavat kysymykseen menettelyn sopivuudesta suomalaisen oikeusjärjestykseen kuitenkin vain yleisellä tasolla. Ne eivät anna konkreettista sisältöä sille, mitä on pidettävä hyvänä tai huonona prosessina, vaan pikemminkin sille, mitä tavoitteita tuomioistuinten toiminnalla toteutetaan ja mitä sillä pitäisi toteuttaa. Tämän takia siirryn seuraavaksi pohtimaan, sopisiko pienten asioiden sähköinen menettely niihin menettelyllisiin laatukriteereihin, joita suomalaisille tuomioistuimille on asetettu.

4.2 Tuomioistuinmenettelylle asetetut laatukriteerit

4.2.1 Asiakaslähtöisyys ja koettu oikeudenmukaisuus

Hyvälle menettelylle asetetut laatukriteerit kietoutuvat läheisesti keskusteluun menettelyn oikeudenmukaisuudesta,²²⁵ josta voidaan erottaa kaksi keskeistä lähestymistapaa: *legalistinen* ja *vaihtoehtodiskurssi*.²²⁶ Näistä ensimmäinen korostaa niin sanottua *muodollista oikeudenmukaisuutta*, joka mittaa menettelyn kykyä noudattaa oikeudenmukaisuuden normatiivisia kriteerejä. Objektiiivisessa lähestymistavassa arvioitavaksi tulee, täyttääkö menettely tuomioistuinmenettelyille asetetut objektiiiviset kriteerit. Menettely on järjestettävä siten, että myös ulkopuoliset tahot voivat vakuuttua sen reiluudesta. Vaihtoehtodiskurssissa oikeudellisia prosesseja tarkastellaan yleensä *koetun oikeudenmukaisuuden* kautta. Tällöin huomio kiinnittyy menettelyn kykyyn parantaa asianosaisten kokemusta oikeudenmukaisuudesta. Kiinnostuksen kohteena on

²²⁴ Yhteiskuntarauhan ylläpitämisestä oikeudenkäytön perustavanlaatuisena funktiona ks. Ervasti 2002, s. 54.

²²⁵ Menettelyllisestä oikeudenmukaisuudesta ks. Ervasti 2004, s. 168–179.

²²⁶ Ervasti 2009a, s. 1090.

se, miten asianosaiset arvioivat menettelyn reiluuden ja oikeudenmukaisuuden.²²⁷ Merkitystä ei ole niinkään sillä, vakuuttuuko myös ulkopuolinen tarkastelija menettelyn oikeudenmukaisuudesta, vaan konfliktin osapuolen subjektiivinen kokemus määrittää menettelyn laadun.

Myös tuomioistuimissa on viime vuosina alettu kiinnittää huomiota menettelyn koettuun oikeudenmukaisuuteen. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea on todennut, että oikeudenkäyntimenettelylle ei ole riittävää, että se toimii tosiasiallisesti hyvin ja asianmukaisesti, vaan menettely tulee myös järjestää sellaiseksi, että se koetaan luotettavaksi.²²⁸ Tämän lisäksi Rovaniemen hovioikeuspiiri on luonut tuomioistuimille laatumittariston, johon on menettelyn koetun oikeudenmukaisuuden vaatimusten toteuttamiseksi otettu myös muita kuin suoraan oikeussäännöksiin perustuvia kriteereitä.²²⁹ Suomessa on viime vuosina tehty myös empiiristä tutkimusta tuomioistuinten asiakkaiden kokemuksista niin siviiliprosessissa, hallintolainkäytössä kuin siviiliasioiden muutoksenhaussa.²³⁰ Tuomioistuimissa on siirrytty asiakaslähtöiseen toimintaan, jossa laadukkaalta tuomioistuinmenettelyltä edellytetään asiakkaiden eli asianosaisten tarpeisiin, vaatimuksiin ja odotuksiin vastaamista.

Miten tuomioistuin voi vastata näihin odotuksiin? Ei ole olemassa mitään universaalia koetun oikeudenmukaisuuden kriteeristöä. Sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa on havaittu, että eri tilanteissa ja eri menettelyissä ihmiset arvioivat menettelyn oikeudenmukaisuuden eri kriteereiden kautta. Toisaalta erilaiset ihmiset eivät yleensä arvioi näitä tilanteita ja menettelyitä eri tavalla, vaan kriteerit pysyvät samana, vaikka ihmiset vaihtuisivat.²³¹ Reiluuden kokemukseen on oikeudellisissa prosesseissa havaittu vaikuttavan muun muassa osapuolten mahdollisuus vaikuttaa prosessiin ja sen lopputulokseen, mahdollisuudet ilmaista omat näkemyksensä ja tuoda ne asian ratkaisevan tahon harkintaan, itse lopputuloksen myönteisyys, kohtelias ja kunnioittava kohtelu sekä se, miten hyvin menettely noudattaa sille asetettuja muita oikeudenmukaisuuden kriteereitä.²³² Sovinnolliseen ratkaisuun tähtäävät vaihtoehtoiset

²²⁷ Lind – Tyler 1988, s. 3–4. Ks. myös Ervasti 2009a, s. 1090.

²²⁸ KM 2003:3, s. 190.

²²⁹ Rovaniemen hovioikeuspiiri 2006, s. 17.

²³⁰ Ervasti – Aaltonen 2013; de Godzinsky – Aaltonen 2013; Haavisto 2007; Haavisto 2002 ja Kallioinen 2004.

²³¹ Tyler 1990, s. 165.

²³² Lind – Tyler 1988, s. 93 ja Tyler 1990, s. 163–165.

menettelyt koetaankin usein reilummiksi kuin tuomioistuinmenettely.²³³ Esimerkiksi sovittelussa osapuolet pääsevät vaikuttamaan prosessiin, sen kulkuun ja lopputuloksen sisältöön.

Kun menettely tapahtuu verkkosovelluksen välityksellä, se eroaa monella tapaa perinteisestä tuomioistuinmenettelystä. Tuomaria tai vastapuolta ei välttämättä tapaa lainkaan kasvotusten ja omien näkemysten esittäminen saattaa olla mahdollista vain kirjallisessa muodossa. Koska prosessi on erilainen, ihmiset voivat myös kokea sen oikeudenmukaisuuden eri tavalla kuin perinteisen prosessin.²³⁴ Verkkovälitteisen riidanratkaisun subjektiivisista oikeudenmukaisuuskokemuksista ei ole tutkimusalan nuoren iän vuoksi tehty vielä laajamittaisia tutkimuksia. Konfliktien osapuolet kuitenkin odottavat verkkovälitteiseltä riidanratkaisulta samoja oikeudenmukaisuuden kriteereitä kuin perinteisiltäkin oikeusprosesseilta. Verkkovälitteisen riidanratkaisun koettuun oikeudenmukaisuuteen on todettu vaikuttaneen muun muassa mahdollisuus osallistua tehokkaasti menettelyyn, kunnioittava kohtelu ja puolueettomuus.²³⁵

Pienten asioiden sähköisen menettelyn kannalta mielenkiintoinen on Selan vuonna 2016 tekemä tutkimus, jonka kohteena oli itseään edustavien asianosaisten kokemukset hallinnollisessa ODR-järjestelmässä. Tutkimustulosten mukaan asianosaiset kokivat asynkronisen sähköisen menettelyn oikeudenmukaisemmaksi, kun he itse lähettivät kommunikaationsa kirjallisesti, mutta vastaanottivat tuomarin yhteydenotot videoina. Jos heidän piti itse kommunikoida videoviesteillä tai jos tuomari viesti heille tekstimuodossa, menettelyä ei koettu yhtä oikeudenmukaiseksi.²³⁶ Asynkroninen sähköinen menettely antaa uudenlaisia mahdollisuuksia järjestää osapuolten välinen kommunikaatio. Pienten asioiden sähköinen menettely tapahtuu verkkoalustalla, joka mahdollistaa monipuolisten viestintäkeinojen käyttämisen. Tämä tarkoittaa myös sitä, ettei kaikkien osapuolten tarvitse kommunikoida samalla tavalla. Asianosaisten kommunikaatiossa voidaan painottaa kirjallisuutta, kun taas tapauksen koordinaattorin ja tuomarin yhteydenotoissa voidaan suosia ääni- tai videoviestejä.

Tuomioistuimissa asiakaskeskeisyyttä on kuitenkin hankala ymmärtää siten, että asiakkaat tehdään tyytyväiseksi antamalla heille mitä he pyytävät. Reilu ja subjektiivisesti

²³³ Ervasti – de Godzinsky 2014, s. 189.

²³⁴ Sela 2018, s. 107.

²³⁵ Sela 2018, s. 131–144.

²³⁶ Ks. Sela 2016.

oikeudenmukaiseksi koettu menettely ei välttämättä tarkoita, että se olisi lainmukainen. Oikeudenkäynnissä osapuolten vaatimukset ja odotukset ovat usein vastakkaisia, jolloin kummankin osapuolen miellyttäminen on mahdotonta. Jos menettely perustuu pelkästään osapuolten kokemuksiin, seurauksena voi olla reiluuden legitimoima menettely, joka tuottaa epäoikeudenmukaisia ratkaisuja.²³⁷ Vaikka asiakkaiden tarpeiden huomioon ottaminen prosessin suunnittelussa voi tehdä siitä käyttäjäystävällisemmän, se ei riitä oikeuttamaan tuomioistuinmenettelyä. Koettu oikeudenmukaisuus ei voi olla ainoa tuomioistuinmenettelyn laatua määrittävä mittari.

4.2.2 Menettelyn objektiiviset kriteerit

Koettu oikeudenmukaisuus on yhä tärkeämmässä osassa prosessioikeudellisia uudistuksia, mutta se yksinään ei riitä mittaamaan sitä, täyttääkö jokin menettely tuomioistuinmenettelylle asetetut reunaehdot. Tässä kohtaa menettelyn objektiiviset vaatimukset astuvat tärkeään rooliin. Suomalaisessa prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa prosessin muodollisia laatuvaatimuksia on haettu pääsääntöisesti kahdesta eri lähteestä: joko perinteisistä prosessiperiaatteista tai perus- ja ihmisoikeuksien edellyttämästä oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Prosessille perinteisesti asetut päävaatimukset ovat varmuus, nopeus ja halpuus. Nämä tavoitteet konkretisoituvat menettelyperiaatteissa, joihin luetaan julkisuus-, kontradiktorisuus-, suullisuus-, välittömyys- ja keskityspäätökset.²³⁸ Perinteisiä prosessiperiaatteita koskevassa keskustelussa korostuu prosessin päävaatimusten eli oikeusvarmuuden, nopeuden ja halpuuden optimaalinen suhde.²³⁹ Hyvä menettely on sellainen, joka antaa varmat takeet aineellisesti oikeaan ratkaisuun pääsemiseen, mutta tekee sen asian laatuun nähden oikeassa suhteessa nopeus- ja halpuustavoitteen saavuttamiseksi.²⁴⁰

Toinen objektiivinen kriteeristö perustuu oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. PL 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet turvataan lailla. PL 21 §:n yksi tarkoitus oli saattaa kansallisesti voimaan EIS 6.1 artiklan mukaiset oikeudenmukaisen

²³⁷ Ervasti 2004, s. 178–179 ja Ervasti – de Godzinsky 2014, s. 179.

²³⁸ Virolainen 1995, s. 98 ja 200.

²³⁹ Ervo 2005a, s. 45.

²⁴⁰ Esim. Virolainen 1995, s. 104–112.

oikeudenkäynnin vaatimukset.²⁴¹ PL 21 §:n 2 momentissa käytetty käsite *oikeudenmukainen oikeudenkäynti* on englanninkieliselle ”*fair trial*” -termille EIS 6.1 artiklan suomennoksessa annettu käännös. Perus- ja ihmisoikeusmyönteisessä lähestymistavassa lähdetään liikkeelle yksilönsuojasta, mutta myös siinä edellytetään punnintaa eri oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten välillä.²⁴² Objektivisten kriteereiden välinen punninta ja optimaalinen tasapaino ovat molemmille lähestymistavoille yhteistä.

Perinteisten prosessiperiaatteiden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset eivät loppujen lopuksi eroa sisällöllisesti merkittävästi toisistaan. Kuten Ervo on katsonut, kyseessä on pikemminkin uusi näkökulma ja ajatusmalli. Kaikki tärkeät perinteiset prosessiperiaatteet, kuten kontradiktorisuus, julkisuus ja suullisuus, sisältyvät myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksiin.²⁴³ Viime vuosina prosessioikeus on kansainvälistynyt samalla, kun perus- ja ihmisoikeuksien merkitys on kaikilla oikeustieteen aloilla kasvanut.²⁴⁴ Tämän takia olen päätenyt tarkastelemaan pienten asioiden sähköistä menettelyä PL 21 §:n ja EIS 6.1 artiklan edellyttämän oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin valossa. Koska perinteiset prosessiperiaatteet ovat osin näiden kanssa päällekkäisiä, kattaa tarkastelu, vaikkakin eri näkökulmasta, myös monet perinteisillä prosessiperiaatteilla suojatut intressit. Toisaalta ulkopuolelle jäävät esimerkiksi perinteisiin prosessiperiaatteisiin luetut rooliperiaatteet, jotka koskevat asianosaisten ja tuomioistuimen keskinäistä suhdetta.²⁴⁵

4.3 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti

4.3.1 EIS 6.1 artiklan elementit

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti saa sisältönsä hyvin pitkälle EIS 6.1 artiklasta ja sitä koskevasta EIT:n oikeuskäytännöstä. EIS 6.1 artiklan mukaan jokaisella on oikeus saada oikeuksiaan tai velvollisuuksiaan koskeva asia kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa

²⁴¹ Ervo 2005a, s. 48 ja PeVM 25/1994 vp, s. 3–4.

²⁴² Ervo 1996, s. 177–178 ja Ervo 2005a, s. 45.

²⁴³ Ervo 1996, s. 177–178 ja Ervo 2005a, s. 45.

²⁴⁴ Prosessioikeuden kansainvälistymisestä ks. Jokela 2011, s. 296. Ihmisoikeuksien asemasta suomalaisessa oikeusjärjestyksessä ks. Pellonpää ym. 2018, s. 64–67.

²⁴⁵ Rooliperiaatteista ks. Laukkanen 1995.

riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti pitää sisällään seuraavat elementit:

1. Oikeuksiin pääsy (*access to justice*)
2. Kontradiktorisuus eli kuulemisperiaate
3. Prosessuaalinen yhdenvertaisuus (*equality of arms*)
4. Oikeudenkäynnin julkisuus ja suullisuus
5. Kohtuullinen käsittelyaika
6. Tuomioistuimen tulee olla laillisesti perustettu
7. Tuomioistuimen tulee olla riippumaton ja puolueeton

Elementit voidaan jakaa menettelyllisiin oikeuksiin ja institutionaalisiin edellytyksiin.²⁴⁶ Kontradiktorisuus, prosessuaalinen yhdenvertaisuus, oikeudenkäynnin julkisuus ja kohtuullinen käsittelyaika ovat menettelyllisiä oikeuksia. Ne määrittelevät sitä, miten itse menettely tulee järjestää, jotta se on EIS 6.1 artiklan valossa oikeudenmukainen. Institutionaalisilla edellytyksillä taas tarkoitetaan tuomioistuimiin kohdistuvia vaatimuksia. Oikeudenkäynti tulee järjestää tuomioistuimessa, joka on lailla perustettu, riippumaton ja puolueeton. Oikeuksiin pääsy pitää sisällään näiden kaikkien ennakkoedellytyksen eli tuomioistuimeen pääsyn (*access to court*).²⁴⁷ Ilman pääsyä tuomioistuimeen oikeudenkäyntiä ei ole. Tällöin myöskään sillä, minkälaisessa tuomioistuimessa tai menettelyssä oikeudenkäynti tapahtuisi, ei ole merkitystä. Toisaalta oikeuksiin pääsy on laajempi käsite, joka pitää sisällään kaikki vaiheet, kunnes oikeus on tehokkaasti toteutunut.²⁴⁸ Tämän takia oikeuksiin pääsy on läsnä läpi koko oikeudenkäyntimenettelyn ja asettaa edellytyksiä myös täytäntöönpanolle.

Vaikka oikeudenmukainen oikeudenkäynti saa sisältönsä hyvin pitkälle EIS 6.1 artiklasta, kyseessä on kuitenkin vain oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäissisältö, mikä tarkoittaa, että Suomi voi tulkita PL 21 §:n mukaista käsitettä laajemmin kuin ihmisoikeussopimus velvoittaa.²⁴⁹ Ervo on todennut, että Suomessa ei ole kuitenkaan hyödynnetty tätä mahdollisuutta, vaikka esimerkiksi oikeus muutoksenhakuun tai kielto hyödyntää laittomasti hankittua todistusaineistoa voisivat

²⁴⁶ EIT 2019 ja Settem 2016, s. 59.

²⁴⁷ *Golder v. Iso-Britannia* (1975), kohdat 28–36.

²⁴⁸ Myös täytäntöönpano on tärkeä osa oikeuksiin pääsyä. Ks. esim. *Hornsby v. Kreikka* (1997), kohta 40 ja *Burdov v. Venäjä* (2002), kohdat 34 ja 37.

²⁴⁹ Esim. Settem 2016, s. 1 ja Viljanen 1996, s. 805.

olla sellaisia oikeusturvan takeita, joissa olisi perusteltua luoda suomalainen korkea oikeusturvan taso.²⁵⁰ Useimmissa tilanteissa EIS 6.1 artiklan mukaisten edellytysten toteutuminen ei siis ole ainoastaan välttämätön, vaan myös riittävä edellytys oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiselle.

4.3.2 Moniportaisen menettelyn oikeudenmukaisuus

Pienten asioiden sähköinen menettely rakentuu neljästä eri vaiheesta, joista vain viimeinen on oikeudenkäynti sanan varsinaisessa merkityksessä. Tämän takia on kysyttävä, millä tavalla oikeudenmukaisen *oikeudenkäynnin* vaatimukset suhtautuvat menettelyn muihin vaiheisiin. Sovintoon tähtäävissä menettelyissä tuomioistuin ei käytä lainkäyttövaltaansa, joten voidaanko ajatella, että EIS 6.1 artiklan mukaisia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeita ei tarvitse ottaa huomioon? Esimerkiksi tuomioistuinsovittelun kohdalla lainsäätäjä on katsonut, että tuomioistuimille asetetut kriteerit oikeusturvatakeista koskevat myös tuomioistuinsovittelua. Tätä on perusteltu sillä, että sovittelu tapahtuu tuomioistuimissa ja sovittelijana toimii virkatehtäviään hoitava tuomari.²⁵¹ Samoin EIT on katsonut, että vaihtoehtoisissa menettelyissä – oli ne sitten pakollisia tai ei – oikeusturvan ydintä ei saa kadottaa.²⁵² Koska pienten asioiden sähköinen menettely tapahtuu tuomioistuimessa, myös oikeudenkäyntiä edeltävien vaiheiden tulee turvata vähintään EIS 6.1 artiklan ydinsisältö.

Loppujen lopuksi EIT arvioi menettelyn oikeudenmukaisuutta aina kokonaisuutena.²⁵³ Yhden portaan oikeudenmukaisuus ei vielä kerro, ovatko EIS 6.1 artiklan vaatimukset toteutuneet vai ei, vaan arvioinnissa tulee ottaa huomioon menettelyn kaikki vaiheet. Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä on kyse useaa riidanratkaisumenetelmää yhdistävästä menettelystä, jossa tuomioistuimen kontrolli ja muodollisuus lisääntyvät ylemmille portaille edetessä. EIT on katsonut, että kokonaisarvioinnin ansiosta menettelyn oikeudenmukaisuuteen mahdollisesti liittyvät puutteet voidaan tietyin edellytyksin korjata menettelyn myöhemmässä vaiheessa.²⁵⁴ Koska viimeisenä portaana on EIS 6.1 artiklan oikeusturvatakeisiin sidottu oikeudenkäynti, sen voidaan ajatella

²⁵⁰ Ervo 2005a, s. 47–48.

²⁵¹ Samoin on katsottu tuomioistuinsovittelun kohdalla HE 114/2004 vp, s. 23.

²⁵² Schiavetta 2004, 5. Conclusion ja *Suovaniemi ja muut v. Suomi* (1999). Sen sijaan oikeudenkäynnin kokonaan korvaavan pakollisen välimiesmenettelyn kohdalla EIT on katsonut, että tämä ei riitä, vaan EIS 6.1 artiklan kaikki edellytykset on turvattava. *Bramelid ja Malmström v. Ruotsi* (1983), kohta 30.

²⁵³ Settem 2016, s. 128 ja *Ankerl v. Sveitsi* (1996), kohta 38.

²⁵⁴ *Helle v. Suomi* (1997), kohta 46.

kompensoivan sovintoon tähtäävän vaiheen joustavuuden ja epämuodollisuuden, jotka taas toisaalta kompensoivat oikeudenkäyntimenettelyn jäykkyyttä. Sovitteluvaiheen osalta on kuitenkin otettava huomioon sen pakollisuus. Pakollisessa sovittelussa sovintosopimuksen sitovuutta ei voida vapaaehtoiseen sovitteluun verrattuna oikeuttaa yhtä vahvasti osapuolten itsemääräämisoikeudella, minkä vuoksi prosessuaalisten suojatakeiden merkitys korostuu.²⁵⁵ Jotta pienten asioiden sähköinen menettely olisi kokonaisuutena oikeudenmukainen, tulee EIS 6.1 artiklan mukaiset vaatimukset turvata riittävästi myös sovitteluvaiheessa.

4.3.3 Tehokas oikeussuoja ja oikeudenmukainen tasapaino

Kokonaisarvioinnin lisäksi kaksi tärkeää tulkintaperiaatetta ovat *tehokkuus* ja *oikeudenmukainen tasapaino*. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tulee toteutua tehokkaasti. EIT on tapauksessa *Airey v. Irlanti* (1979) todennut, että EIS:n turvaamat oikeudet eivät saa olla vain teoreettisia ja näennäisiä, vaan niiden tulee olla myös konkreettisia ja tehokkaita.²⁵⁶ Voidaan puhua tehokkaan oikeussuojan periaatteesta.²⁵⁷ Koska huomio kiinnittyy oikeuksien tosiasialliseen toteutumiseen, periaate heijastaa *access to justice* -suuntauksen ajatuksia.²⁵⁸ Ei ole riittävää, että tuomioistuin on lain tasolla saavutettavissa ja menettely noudattaa muodollisesti EIS 6.1 artiklan edellytyksiä, vaan henkilöllä tulee olla käytännöllinen mahdollisuus päästä oikeuksiinsa. Tämän takia kaikkien oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtien osalta tulee ottaa huomioon paitsi muodolliset myös käytännölliset esteet niiden toteutumiselle. Vaikka pienten asioiden sähköinen menettely näyttäisi turvaavan jonkun elementin periaatteessa, voiko tämän toteutuminen kuitenkin vaarantua käytännössä? Tehokkuus ei tässä yhteydessä tarkoita kustannustehokkuutta tai tuomioistuinten tehokasta toimintaa vaan nimenomaan oikeuksien konkreettista toteutumista.

Kustannustehokkuus ja nopeus taas kiinnittyvät oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin valtion harkintamarginaalin, joutuisuusvaatimuksen ja oikeudenmukaisen tasapainon

²⁵⁵ Sovittelussa saavutetun sovinnon justifioinnista ks. lisää Hietanen-Kunwald 2019. Risto Koulu on katsonut, että vapaaehtoisessa sovittelussa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäistakeita tarvitaan enintään hyvin rajoitetusti, sillä vaihtoehtoiseen riidanratkaisuun ei juuri sisälly sellaista vallankäyttöä, jonka vastapainoksi niitä kaivattaisiin. Koulu 2006, s. 88.

²⁵⁶ *Airey v. Irlanti* (1979), kohta 24. Ks. myös *Hornsby v. Kreikka* (1997), kohta 40 ja *Nait-Liman v. Sveitsi* (2018), kohta 113.

²⁵⁷ Settem 2016, s. 19.

²⁵⁸ *Access to justice* -suuntauksen taustalla olevista ajatuksista ks. Ervasti 2004, s. 27.

kautta. EIS 6.1 artiklan mukainen joutisuusvaatimus edellyttää tuomioistuinten järjestämistä siten, että ne voivat noudattaa niille asetettuja erisuuntaisia vaatimuksia, tulivat ne sitten oikeuden sisältä tai sen ulkopuolelta. Ilman tätä tuomioistuinten uskottavuus heikkenisi.²⁵⁹ Valtioilla on harkintamarginaali sen suhteen, kuinka laajana EIS 6.1 artiklassa turvatut oikeudet toteutetaan ja kuinka paljon painoarvoa muille julkisille intresseille, kuten kustannustehokkuudelle ja taloudellisuudelle, annetaan.²⁶⁰ Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin yksittäiset elementit eivät siis ole absoluuttisia, vaan ne voivat väistyä toistensa ja muiden oikeutettujen intressien alta.

Tämän tulee kuitenkin tapahtua *oikeudenmukaisessa tasapainossa*.²⁶¹ Oikeudenmukainen oikeudenkäynti edellyttää käytännössä aina tämän tasapainon etsimistä.²⁶² Menettely voisi aina olla nopeampi, halvempi tai laadukkaampi. Jos esimerkiksi nopeutta lisätään, laatu saattaa kärsiä. Jos taas tuomioistuinten resursseja säästetään, prosessi usein hidastuu. Yhden intressin tai arvon toteutuminen ei ole ikinä riittävää, vaan *oikeudenmukaisuus* toimii välineenä, jonka avulla näiden eri suuntiin ohjaavien intressien välillä pyritään löytämään tarkoituksenmukainen tasapaino. Vaikka pienten asioiden sähköinen menettely heikentäisi jonkin yksittäisen vaatimuksen toteutumista, on kyse myös siitä, onko rajoitus oikeudenmukaisessa suhteessa menettelyn muihin tavoitteisiin nähden.

Seuraavassa osiossa punnitsen menettelyn keskeisimpiä hyötyjä ja haittoja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten valossa. Aloitan *pro et contra* -arvioinnin tuomioistuimeen pääsystä (kappale 5.1), minkä jälkeen siirryn itse menettelyn oikeudenmukaisuuteen (kappale 5.2) ja viimeisenä siihen, näyttääkö menettely myös ulospäin oikeudenmukaiselta (kappale 5.3). Pienten asioiden sähköisen menettelyn hyvät ja huonot puolet eivät liity pelkästään menettelyn sähköisyyteen, vaan myös itse prosessinkulkuun. Sen lisäksi, että konfliktinratkaisu tapahtuu kokonaan uudella ympäristössä ja kaikki siihen liittyvä kommunikaatio välitetään teknologian avulla, myös prosessimuotoilussa on tiettyjä arviointiin vaikuttavia tekijöitä. Menettely on moniportainen, se sisältää pakollisen sovitteluvaiheen ja osapuolia ohjataan sekä

²⁵⁹ EIT 2019, s. 79 ja *H. v. Ranska* (1989), kohta 58.

²⁶⁰ Ks. esim. *Nait-Liman v. Sveitsi* (2018), kohdat 114–115.

²⁶¹ Settem 2016, s. 26–28 ja *Öcalan v. Turkki* (2005), kohta 88.

²⁶² Ervo 1996, s. 48–51.

neuvotaan aktiivisesti. Tämän lisäksi sen on tarkoitus olla tavalliseen oikeudenkäyntiin verrattuna nopeutettu ”ohituskaista” pienille asioille.

5 Sähköisen mallin keskeisimmät edut ja haitat

5.1 Tuomioistuimeen pääsy

5.1.1 Oikeus päästä tuomioistuimeen

EIS 6.1 artikla ei ainoastaan takaa oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin menettelyssä, joka on jo vireillä, vaan myös oikeuden saattaa asia tuomioistuimen ratkaistavaksi (*access to court*). Ilman pääsyä tuomioistuimeen oikeusvaltioperiaate ei voi toteutua. Jos henkilö ei voi ylipäänsä saattaa riita-asiaansa tuomioistuimen ratkaistavaksi, yksilö jää vaille oikeussuojaa.²⁶³ Verkkovälitteisen riidanratkaisun hyötyinä on yleensä pidetty sitä, että se parantaa oikeuden saavutettavuutta.²⁶⁴ Siinä, missä perinteinen oikeudenkäynti on kallista, hidasta ja monimutkaista, verkkovälitteinen riidanratkaisu tarjoaa mahdollisuuden ratkaista riitoja nopeammin, edullisemmin ja joustavammin. Sähköiset tuomioistuimet ovat saavutettavissa omalla tietokoneella tai mobiililaitteella missä vain ympäri vuorokauden, minkä takia ne parantavat myös tuomioistuinten maantieteellistä saavutettavuutta.²⁶⁵ Pienten asioiden sähköinen menettely voisi helpottaa tuomioistuihin pääsyä Suomessa, jossa käräjäoikeusverkostoa on viime vuosina harvennettu.²⁶⁶ Lisäksi verkkovälitteistä riidanratkaisua pidetään helposti lähestyttävänä, minkä ansiosta se voisi tehdä tuomioistuimen puoleen kääntymisestä myös psykologisesti houkuttelevampaa.²⁶⁷ Edullinen ja nopea pienten asioiden sähköinen menettely voisi madaltaa tällä hetkellä liian korkeaa prosessikynnystä pienten riita-asioiden kohdalla.

Tästä huolimatta mallissa on tiettyjä piirteitä, jotka potentiaalisesti heikentävät tuomioistuinten saavutettavuutta ja vaativat kriittistä tarkastelua. Täysin sähköinen menettely edellyttää ensinnäkin, että kaikilla asianosaisilla on pääsy internetiin. Tämän lisäksi varsinaiseen oikeudenkäyntiin pääsyä on mallissa hidastettu pakollisella sovittelulla ja mahdollisuutta vaatia kuluja korvattavaksi vastapuolelta on rajattu.

²⁶³ *Golder v. Iso-Britannia* (1975), kohdat 35–36.

²⁶⁴ Anderson 2018, s. 29; Sela 2017, s. 645; Toy-Cronin ym. 2018, s. 40–41 ja HiiL 2016.

²⁶⁵ Ks. esim. CLAHK 2015, s. 1–2 ja 10.

²⁶⁶ Alioikeusuudistuksen tultua voimaan vuonna 1993 Suomessa oli vielä 70 käräjäoikeutta. Nykyään käräjäoikeuksia on enää 20. HE 270/2016 vp, s. 1 ja 5.

²⁶⁷ Prescott 2017, s. 2007–2011.

Tuomioistuimen pääsy ei ole absoluuttinen oikeus, mutta sen rajoittaminen ei saa vaarantaa oikeuden ydinsisältöä, sillä tulee tavoitella oikeutettua päämäärää ja sen tulee olla oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden.²⁶⁸ Oikeutetun päämäärän ja tuomioistuimeen pääsyn rajoituksen välillä tulee siis olla oikeudenmukainen tasapaino.

Pienten asioiden sähköinen menettely pyrkii ennaltaehkäisyyn, rajoittamisen ja sähköisten työkalujen avulla tarjoamaan paitsi riidan osapuolille nopean ja edullisen mahdollisuuden ratkaista asia sovinnollisesti ilman oikeudenkäyntiä, myös tuomioistuimille kustannustehokkaan keinon ratkaista pieniä asioita. EIT on oikeuskäytännössään katsonut, että esimerkiksi yleisen oikeudenhoidon tehokkaampi järjestäminen ja osapuolille annettu mahdollisuus välttää pitkä ja kallis oikeudenkäynti voivat olla oikeutettuja päämääriä tuomioistuimeen pääsyn rajoittamiseksi.²⁶⁹ Koska menettelyllä tavoitellut päämäärät ovat oletettavasti oikeutettuja, huomio kiinnittyy siihen, vaarantuuko tuomioistuihin pääsyn ydinsisältö ja ovatko rajoitukset oikeudenmukaisessa tasapainossa sillä tavoiteltujen päämäärien kanssa.

5.1.2 Sähköinen asiointi

Koska pienten asioiden sähköinen menettely on sen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa pakollinen, kysymystä digitaalisten palvelujen saavutettavuudesta ei voida sivuuttaa. Esimerkiksi fyysiset rajoitteet, ikääntyminen, syrjäytyminen, sairaudet, langattomien verkkojen katvealueet ja taloudellinen tilanne voivat muodostaa esteitä sähköisen palvelun saatavuudelle.²⁷⁰ Jos asianosaisella ei ole pääsyä internettiin, hänellä ei ole myöskään pääsyä pienten asioiden sähköiseen menettelyyn. Vaikka suomalaisista 90 prosenttia käyttää internettiä säännöllisesti,²⁷¹ sähköisen asioinnin pakollisuus voisi jäljelle jäävän kymmenen prosentin kohdalla tarkoittaa, että heidän pääsynsä tuomioistuimeen estyisi käytännössä kokonaan. Koska kyseessä ei olisi pelkästään oikeuksiin pääsyn hidaste, vaan konkreettinen este, EIS 6.1 artiklan ydinsisältö vaarantuisi.²⁷² Pienten asioiden sähköinen menettely ei voi olla oikeudenmukainen, ellei

²⁶⁸ Esim. *Ashingdane v. Iso-Britannia* (1985), kohta 57; *Harrisson McKee v. Unkari* (2014), kohta 27; *Momčilović v. Kroatia* (2015), kohta 43 ja FRA 2016, s. 113.

²⁶⁹ *Harrisson McKee v. Unkari* (2014), kohta 27 ja *Momčilović v. Kroatia* (2015), kohta 46.

²⁷⁰ VM 22/2018, s. 186. Digisyrjäytymisen taustalla olevista tekijöistä ks. VM 23/2019, s. 26–27.

²⁷¹ SVT Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2019.

²⁷² Myös CDCJ on katsonut, että tuomioistuimen käyttämä verkkovälitteinen konfliktinratkaisupalvelu ei saa jättää digitaalisesti heikommassa asemassa olevia menettelyn ulkopuolelle. CDCJ 2018, s. 50–51.

se turvaa myös sellaisten ihmisten tuomioistuimeen pääsyn, joilla ei ole mahdollisuutta käyttää digitaalista palvelua.

EIT ei ole vielä ottanut kantaa siihen, millä edellytyksillä tuomioistuimet voisivat tarjota täysin sähköisiä palveluita. Sen sijaan EUT on tapauksessaan *Rosalba Alassani v. Telecom Italia SpA* (2010) arvioinut, rikkoiko kanteiden tuomioistuimessa tutkittavaksi ottamisen edellytyksenä oleva sähköinen sovintomenettely EU:n perusoikeuskirjan 47 artiklan mukaista tehokkaan oikeussuojan periaatetta. Perusteluissaan EUT viittasi samoihin edellytyksiin, joilla EIT on katsonut oikeuksiin pääsyä voitavan rajoittaa. Italian hallituksen pyrkimys riitojen nopeampaan ja kustannuksiltaan edullisempaan ratkaisemiseen sekä tuomioistuinten työtaakan vähentämiseen olivat EUT:n mukaan oikeutettuja päämääriä, joihin nähden sähköisen sovintomenettelyn käyttöönottoaminen oli myös oikeassa suhteessa. EUT kuitenkin katsoi, että sähköinen asiointitapa ei saa olla ainoa keino päästä pakollisen sovittelun piiriin. Tällöin oikeuksien käyttäminen voisi olla tietyillä henkilöillä käytännössä mahdotonta tai kohtuuttoman vaikeaa. Tämä koski erityisesti niitä, joilla ei ole pääsyä internetiin.

Myös Euroopan neuvoston toimielimissä on korostettu rinnakkaisen asiointimahdollisuuden tärkeyttä tuomioistuinten implementoidessa verkkovälitteistä riidanratkaisua.²⁷³ EIT on toisinaan *evolutiivis-dynaamiseen* tulkintaan sisältyvän yleisen avoimuuden periaatteen mukaisesti ottanut oikeuskäytännössään huomioon muiden ihmisoikeustuomioistuinten, kansallisten tuomioistuinten ja EUT:n päätöksiä sekä Euroopan neuvoston elinten asettamia normeja ja standardeja.²⁷⁴ Vaikka EIT ei ole ottanut kantaa täysin sähköisen tuomioistuinmenettelyn oikeudenmukaisuuteen, se oletettavasti päätyisi dynaamisen tulkinnan kautta samansuuntaiseen ratkaisuun. EIS 6.1 artikla tuskin olisi este kokonaan sähköiselle menettelylle, mutta edellytyksenä olisi digitaaliselle asioinnille vaihtoehtoinen keino osallistua menettelyyn. Tämä on linjassa myös niiden edellytysten kanssa, joita Suomessa on asetettu julkisille digitaalisille palveluille.²⁷⁵ Monipuoliset asiointitavat varmistavat, että kaikilla kansalaisilla on tosiasiassa mahdollisuus saattaa asiansa myös pienten asioiden ”sähköiseen” menettelyyn.

²⁷³ CDCJ 2018, s. 50–51 ja CLAHK 2015, s. 12.

²⁷⁴ Esim. *Al-Dulimi ja Montana Management Inc. v. Sveitsi* (2016), kohdat 59–65, 70–77 ja 151–152. Tulkinnan yleisestä avoimuudesta ks. Settem 2016, s. 25.

²⁷⁵ VM 22/2018, s. 31–32.

5.1.3 Pakollinen, ensisijainen vai vapaaehtoinen?

Sähköisissä tuomioistuimissa on tyypillisesti turvattu vaihtoehtoinen menettelymuoto, joka perustuu paperiseen kommunikaatioon. Vaikka itse menettely säilyy pakollisena, siihen voi osallistua myös perinteisin keinoin.²⁷⁶ Sähköisen ja vaihtoehtoisen asiointitavan välinen suhde voidaan kuitenkin toteuttaa usealla eri tavalla. Se, kuinka tehokkaasti tuomioistuihin pääsy käytännössä toteutuu, riippuu paljon siitä, vaaditaanko henkilöltä tiettyjä edellytyksiä tai aktiivisia toimia sähköisestä asioinnista vapautumiseen. Julkisia palveluja digitalisoitaessa Suomessa on käyty keskustelua, tuleeko sähköisen asioinnin olla pakollista (*velvoittavuusmalli*), ensisijaista (*opt out*) vai asiakkaan oma valinta (*opt in*). Sähköisen asioinnin ollessa pakollista, tuomioistuimen asiakkaat velvoitetaan sähköiseen asiointiin ja siitä voi irrottautua vain erikseen säädettyjen kriteereiden täyttyessä. *Opt out* -mallissa sähköinen asiointi ei ole velvollisuus, vaan ensisijainen vaihtoehto. Sähköisestä asioinnista vapautumiselle ei ole asetettu mitään tiettyjä kriteereitä, mutta se vaatii asianosaiselta aktiivisia toimia. Kolmas vaihtoehto eli *opt in* -malli perustuu vapaaehtoisuuteen. Asia voidaan käsitellä sähköisesti vain, jos asianosainen antaa siihen nimenomaisen suostumuksensa. Jos osapuoli ei suostu sähköiseen asiointiin, menettely käydään ainakin hänen osaltaan paperisesti.²⁷⁷

Kun sähköinen asiointi on pakollista tai ensisijaista, asianosaiselta edellytetään aktiivisia toimia, jotta asia voitaisiin ratkaista perinteisin keinoin. Tämän takia *opt in* -mallia on Suomessa pidetty julkisten palveluiden kohdalla turvallisimpana vaihtoehtona.²⁷⁸ Jos esimerkiksi haasteen tiedoksianto tapahtuisi ensisijaisesti sähköisen asiointiliittymän välityksellä, paperiseen menettelymuotoon siirtyminen edellyttäisi käytännössä, että vastaaja pääsee sähköiseen asiointiliittymään, näkee siellä haasteen ja tämän jälkeen aktiivisesti pyytää siirtymistä paperiseen menettelyyn. Jos henkilöllä ei olisi internetiä käytössään, hän ei käytännössä kykenisi myöskään vaatimaan paperiseen menettelyyn siirtymistä. Tällaisessa järjestelmässä joidenkin henkilöiden mahdollisuudet puolustaa omia oikeuksiaan olisivat käytännössä kohtuuttoman vaikeat.

Tuomioistuinten palveluissa on kyse ihmisten välisistä konflikteista, jolloin puhtaaseen vapaaehtoisuuteen perustuvalla *opt in* -mallilla voi olla myös huonot puolensa. Jos

²⁷⁶ Esim. CRT > Frequently Asked Questions > What if I don't have or can't use a computer?

²⁷⁷ Loeb 2019, s. 95 – 97; VM 22/2018, s. 185–186 ja VM 23/2019, s. 18.

²⁷⁸ VM 22/2018, s. 198–199.

sähköinen asiointi edellyttää molempien asianosaisen suostumuksen, riidan toinen osapuoli voi estää toiselta pääsyn edulliseen ja nopeaan konfliktinratkaisuun vain kieltäytymällä siitä.²⁷⁹ Konfliktitilanteessa vastapuolen intressissä ei ole välttämättä asian nopea ratkaiseminen, vaan prosessin viivyttäminen saattaa olla hänelle edullista. Pienten asioiden sähköisen menettelyn tarkoitus voisi vaarantua. Jos paperisesta asiointimuodosta tulisi yleisempää kuin sähköisestä, teknologisten työkalujen mukanaan tuoma toiminnan tehostuminen heikkenisi. Tämän takia sähköisessä tuomioistuinpalvelussa *opt out* -malli tai siitä vapautuminen vain tietyillä laissa säädetyillä perusteilla voisivat olla perustellumpia vaihtoehtoja. Esimerkiksi Utahissa käytössä oleva velvoittavuusmalli, jossa sähköisestä asioinnista voi poiketa vain heikon digilukutaidon, vammaisuuden tai kielen perusteella, voisi kuitenkin olla oikeuksiin pääsyn kannalta ongelmallinen.²⁸⁰ Jos sähköisestä asioinnista poikkeaminen edellyttää sen erillistä hakemista, prosessin ylimääräinen vaihe voi painostaa sähköiseen asiointiin sellaisenkin, joka ei kykene puolustamaan siinä oikeuksiaan tai ole esimerkiksi ymmärtänyt oikeuttaan siitä poikkeamiseen.

Tarkoituksenmukaisempi ratkaisu voisi olla CRT:ssa toteutettu *opt out* -malli, jossa sähköiseen asiointiin ohjataan sillä, että paperisen vaihtoehdon käyttämisestä joutuu maksamaan ylimääräisen 25 dollarin maksun. Tämä koskee sekä kantajaa että vastaajaa.²⁸¹ Esimerkiksi kanteeseen vastaaminen on muuten ilmaista, mutta jos sen haluaa tehdä paperisesti, veloitetaan vastaajalta 25 dollarin lisämaksu.²⁸² Oikeudenkäyntimaksuja ei ole pidetty kiellettynä oikeuksiin pääsyn rajoituksena niin kauan, kuin ne eivät kohtuuttomasti estä kenenkään pääsyä tuomioistuimeen.²⁸³ Suomessa esimerkiksi summaaristen asioiden kohdalla on jo käytössä vireillepanotavasta riippuva porrastettu oikeudenkäyntimaksu. Jos haastehakemuksen toimittaa suoraan käräjäoikeuden tietojärjestelmään sähköisen asiointiliittymän kautta, oikeudenkäyntimaksu on tuomioistuinmaksulain 2 §:n mukaan 65 euroa, kun se normaalisti on 86 euroa. Lainsäätäjä on toisin sanoen jo arvioinut, että noin kahdenkymmenen euron porrastus oikeudenkäyntimaksuissa on oikeudenmukainen. Koska CRT:ssä haastehakemukset annetaan tiedoksi lähtökohtaisesti postitse,

²⁷⁹ Salter 2017, s. 118.

²⁸⁰ Utahin ODR-pilotin sähköisen asioinnin velvoittavuudesta ks. ODR Steering Committee 2017, s. 10.

²⁸¹ JTC 2020, s. 4.

²⁸² CRT > Resources > Fees.

²⁸³ Esim. *Kreuz v. Puola* (2001), kohta 60.

molemmilla asianosaisilla on myös tosiasiallinen mahdollisuus valita sähköisen ja paperisen asioinnin välillä. Sähköinen asiointi ei siis välttämättä heikentäisi tuomioistuimiin pääsyä, vaan vaihtoehtoinen asiointimuoto ja tarkoituksenmukainen tapa sähköisestä asioinnista vapautumiseen voisivat turvata myös sähköisten tuomioistuinten saavutettavuuden.

5.1.4 Pakollinen sovittelu

Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä oikeudenkäyntivaihetta edeltää pakollinen kompromissihakuinen sovittelu, jossa tapauksen koordinaattori pyrkii ohjaamaan osapuolia sovinnolliseen ratkaisuun. Koska vaihe on pakollinen, se toimii käytännössä hidasteena varsinaiseen oikeudenkäyntiin pääsulle. EIT on katsonut, että oikeudenkäyntiä edeltävät pakollisetkin menettelyt voivat olla laillisia EIS 6.1 artiklan valossa, vaikka ne käytännössä rajoittaisivat suoraa pääsyä tuomioistuimeen. Esimerkiksi tapauksessa *Momčilović v. Kroatia* (2015) EIT katsoi, ettei vaatimus sovinnolliseen ratkaisuun pyrkimisestä ennen mahdollisuutta saattaa asia tuomioistuimen ratkaistavaksi rikkonut EIS 6.1 artiklan mukaista tuomioistuimeen pääsyä silloinkaan, kun sovinnollisen ratkaisun etsimiselle oli varattu kolme kuukautta aikaa.²⁸⁴ Samoin EUT katsoi *Rosalba Alassani* -tapauksessa, ettei oikeudenkäyntiä edeltävä pakollinen sähköinen sovittelu ollut ristiriidassa EU:n perusoikeuskirjan 47 artiklan mukaisen tehokkaan oikeussuojan periaatteen kanssa.

Eurooppalaiset tuomioistuimet ovat katsoneet vaihtoehtoisen riidanratkaisun olevan hyväksyttävä keino tehostaa tuomioistuinten toimintaa jopa menettelyn ollessa pakollinen. Tämä siitä huolimatta, että pakollisuus on ristiriidassa sovittelun johtavan periaatteen eli osapuolten itsemääräämisoikeuden kanssa.²⁸⁵ Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä osapuolet eivät itse päättä menettelyyn osallistumisesta, tai siitä, kuka heidän asiaansa sovittelee. Menettely on tuomioistuimen heille asettama ennakkoedellytys, jossa sovittelijana toimii tuomioistuimen tapaukseen nimeämä koordinaattori. Koska ADR-menetelmät voivat vähentää tuomioistuinten työmäärää ja tarjota osapuolille edullisen keinon konfliktien ratkaisemiseen, EIS 6.1 artikla ei ole este moniportaiselle menettelylle edes oikeudenkäyntiä edeltävän sovitteluvaiheen ollessa pakollinen.

²⁸⁴ *Momčilović v. Kroatia* (2015), kohta 33.

²⁸⁵ Itsemääräämisoikeudesta sovittelun johtavana periaatteena ks. Hietanen-Kunwald 2018, s. 173–175.

Rajoituksen tulee kuitenkin olla oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. *Rosalba Alassini* -tapauksessa EUT otti kantaa myös tähän kysymykseen. Jotta pakollinen sovittelu oli sallittua, se ei saanut johtaa osapuolia sitovaan päätökseen tai viivästyttää merkittävästi kanteen nostamista tuomioistuimessa. Lisäksi sen tuli keskeyttää oikeuksien vanhentuminen sovintomenettelyn ajaksi, eikä se saanut aiheuttaa osapuolille lainkaan, tai ainakaan enempää kuin vähäisiä kustannuksia. EUT kiinnitti huomiota muun muassa siihen, että sovittelun pakollisuudesta huolimatta asianosaiset saivat 30 päivän määräajan kuluttua nostaa kanteen tuomioistuimissa, oli sovintomenettelyä saatettu päätökseen tai ei.

Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä sovitteluvaihe ei viivästyä oikeudenkäynnin alkamista merkittävästi. Esimerkiksi Utahissa osapuolilla on yhdessä tapauksen koordinaattorin kanssa yhteensä 35 päivää asian vireilletulosta alkaen yrittää sopia asia ja sovittelun epäonnistuessa valmistella asia oikeudenkäyntiä varten.²⁸⁶ Sovitteluvaiheeseen osallistumisesta ei myöskään peritä sen epäonnistuessa ylimääräistä maksua. Esimerkiksi CRT:ssä menettelyyn osallistumisesta veloitetaan aina kiinteä oikeudenkäyntimaksu, minkä jälkeen maksut on porrastettu siten, että sovintosopimuksen vahvistaminen maksaa vähemmän kuin tuomioistuimen antama päätös.²⁸⁷ Koska pakollinen sovittelu pitkittää oikeudenkäynnin alkamista vain noin kuukaudella, eikä se aiheuta osapuolille suoranaisesti lisäkustannuksia, se voisi olla oikeudenmukaisessa tasapainossa sillä tavoiteltujen päämäärien kanssa. Vaikka sovittelu joidenkin asioiden kohdalla tarkoittaisi, että pääsy oikeudenkäyntiin hidastuisi, moniportainen pienten asioiden sähköinen menettely mahdollistaisi välttämisen ja rajoittamisen avulla laajemmassa mittakaavassa yhä useamman ihmisen pääsyn tuomioistuimeen.

5.1.5 Edullisuus ja kulujen jakautuminen

Mitä edullisempi menettely asianosaisille on, sitä paremmin EIS 6.1 artiklan edellyttämä tuomioistuimeen pääsy toteutuu. Jos oikeudenkäyntikulut ovat liian korkeat, tosiasiallinen oikeuksiin pääsy voi vaarantua. Tämä uhkakuva on tällä hetkellä konkretisoitunut Suomessa. Korkea prosessikynnys heikentää oikeuksiin pääsyä erityisesti pienen intressin riita-asioissa. Pienten asioiden sähköinen menettely voisi tarjota helpotusta tilanteeseen. Mallissa oikeudenkäyntimaksut ovat matalammat kuin

²⁸⁶ ODR Steering Committee 2017, s. 11–12.

²⁸⁷ CRT > Resources > Fees.

tavallisessa oikeudenkäynnissä²⁸⁸ ja asianosaisia kannustetaan hoitamaan riita-asia itse ilman asianajajaa. Asianajokulut muodostavat usein suurimman osan oikeudenkäyntikuluista.²⁸⁹ Menettely, jossa olisi tosiasiassa mahdollista pärjätä ilman asianajajaa, voisi laskea oikeudenkäyntikuluja merkittävästi. Lisäksi täyden korvauksen periaatetta on menettelyssä rajoitettu asianajokulujen osalta. Vaikka lähtökohtana on täyden korvauksen periaate, voittaja ei voi vaatia häviäjää korvaamaan asian hoitamisesta aiheutuneita asianajokuluja.²⁹⁰ Näin ollen malliin ei liity myöskään kaksinkertaista kuluriskiä, joka erityisesti pienten asioiden kohdalla usein nostaa prosessikynnyksen kohtuuttoman korkeaksi.

Kaksinkertaisen kuluriskin poistaminen ei kuitenkaan välttämättä paranna automaattisesti oikeuksiin pääsyä. EIT on katsonut, että sekä velvollisuus maksaa kohtuuttoman suuria oikeudenkäyntikuluja vastapuolelle²⁹¹ että tilanne, jossa voittava osapuoli ei voi saada kulujaan lainkaan korvatuksi,²⁹² voivat käytännössä heikentää tuomioistuimeen pääsyn tehokasta toteutumista.²⁹³ Kulujen jakautumisen sääntelyyn on käytännössä olemassa kolme eri vaihtoehtoa, joista jokaisella on hyvät ja huonot puolensa: 1) Suomessakin tällä hetkellä käytössä oleva täyden korvauksen periaate, joka noudattaa niin sanottua brittiläistä mallia, 2) yhdysvaltalaisen mallin mukainen kulujen kuittaus, jossa molemmat asianosaiset vastaavat omista kustannuksistaan sekä 3) näiden kahden välimuoto, jossa hävinneeltä osapuolelta voi vaatia vain osan kustannuksista.²⁹⁴ Brittiläisen mallin tavoitteena on ennen kaikkea oikeusvarmuuden ylläpitäminen. ”Oikeassa oleva” osapuoli voi luottaa siihen, että hänen perustellut oikeutensa toteutuvat ja hän voi vaatia häviäjää korvaamaan vääryydestä aiheutuvat haitat. Samalla riski joutua vastaajaksi aiheuttoman kanteen vuoksi on pienempi. Koska häviäjä joutuu korvaamaan voittajan kulut, pelkästään oman edun tavoittelemiseksi tai kiusantekomielessä nostettu perusteeton kanne ei ole täyden korvauksen järjestelmässä kannattava.²⁹⁵ Toisaalta, kuten on tullut

²⁸⁸ Esimerkiksi CRT:ssä vireillepanomaksu on riidan intressistä ja vireillepanotavasta riippuen 75–125 dollaria, sovintosopimuksen vahvistaminen maksaa 25 dollaria ja tuomioistuimen päätös 50 dollaria. Ibid.

²⁸⁹ Jokela 2019, s. 4–5 ja Virolainen 2006, s. 582–583.

²⁹⁰ CRTR, kohta 9.5.3.

²⁹¹ *Collectif national v. Ranska* (2007), kohta 15.

²⁹² *Stankiewicz v. Puola* (2006), kohdat 60–76.

²⁹³ Settem 2016, s. 61. Myös Cappelletti ja Garth ovat käyttäneet kulujen jakautumista esimerkkinä siitä, ettei yksittäisen oikeuksiin pääsyn esteen poistaminen välttämättä automaattisesti johda parempaan oikeuksiin pääsyyn. Cappelletti – Garth 1978, s. 187.

²⁹⁴ Pakaslahti 2018, s. 83 ja OECD 2013, s. 32.

²⁹⁵ Saarensola 2017, s. 126–127 ja Jokela 2019, s. 36–38.

ilmi, tämä järjestelmä nostaa kuluriskin korkealle myös muiden kuin perusteettomien kanteiden kohdalla.

Yhdysvaltalaisessa kulujen kuittauksessa ja mallien välimuodossa kulut jäävät joko kokonaan osapuolten vastattavaksi tai mahdollisuutta vaatia kuluja korvattavaksi on osittain rajoitettu. Kulujen kuittauksen hyvänä puolena pidetään järjestelmän ennakoitavuutta. Asianosainen pystyy yleensä arvioimaan omat kulunsa etukäteen, eikä hänen tarvitse ottaa harkinnassaan samalla tavalla huomioon vastapuolen potentiaalisia kuluja.²⁹⁶ Kulujen kuittaus laskee oikeudenkäynnin kuluriskiä, mutta johtaa siihen, että omien oikeuksien tavoittelu ja vääryyden korjaaminen jäävät loukatun osapuolen maksettavaksi. Jos toisella osapuolella on paremmat taloudelliset resurssit, hän pääsee menettelyssä helposti etulyöntiasemaan ja heikommassa asemassa olevan osapuolen oikeuksiin pääsy voi vaarantua.

Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä mahdollisuutta vaatia vastapuolta korvaamaan oikeudellisesta neuvonnasta aiheutuneita kuluja on rajattu. Vaikka menettelyssä ratkaistaan intressiltään matalia riitoja, kyse on lopulta riitaisten asioiden ratkaisemisesta, joka voi sisältää monimutkaisiakin juridisia kysymyksiä. Asianosaisella voi olla tarve oikeudelliseen neuvontaan, eikä häneltä tulisi tätä oikeutta rajoittaa.²⁹⁷ Tämä tarkoittaa paitsi sitä, että asianosainen voi itse nojautua asiassa oikeudelliseen asiantuntijaan myös sitä, että vastapuoli voi tehdä saman. Jos tosiasiassa vain toisella osapuolella on varaa vastata omista oikeudellisen neuvonnan kuluistaan, asianosaiset voivat joutua taloudellisten resurssiensa johdosta eriarvoiseen asemaan.²⁹⁸ Esimerkiksi yksityishenkilön, jolla ei ole resursseja kustantaa neuvonnasta aiheutuneita kuluja, voi olla vaikeaa pärjätä menettelyssä taloudellisesti vahvempaa vastapuolta, kuten yritystä vastaan.

Tämänhetkinen tilanne osoittaa, että täyden korvauksen periaate johtaa pienten asioiden kohdalla usein kohtuuttomaan tilanteeseen, jossa oikeudenkäyntikulut ylittävät jopa

²⁹⁶ Jokela 2019, s. 38.

²⁹⁷ CLAHR on todennut verkkovälitteistä riidanratkaisua koskevassa raportissaan, että ODR-menettelyt eivät saa sulkea pois yksilöiden mahdollisuutta oikeudelliseen neuvontaan. CLAHR 2015, s. 11. Vaikka pienten asioiden sähköisessä menettelyssä on rajattu mahdollisuutta asianosaista edustavaan *asiamieheen*, ei ulkopuolista oikeudellista neuvontaa ole kielletty. Ks. kappale 3.2.1.

²⁹⁸ *Stankiewicz v. Poland* (2006), kohdat 60–76. Esimerkiksi Ruotsissa pienten riita-asioiden kulujen korvausta koskevaa säännöstä on kritisoitu siitä, että se vahvistaa menettelyyn toistuvasti osallistuvien yritysten ja tavallisesti toisena osapuolena olevan yksityishenkilön välistä vallan epätasapainoa. Almkvist – Elofsson 2013, s. 161–165.

riideltävän intressin. Osittainen kulujen kuittaus voisi madaltaa kuluriskiä ja parantaa tuomioistuimeen pääsyä pienen intressin riita-asioissa. EIS 6.1 artiklan oikeudenmukainen tasapaino kuitenkin edellyttäisi, etteivät asianosaisen itselle jäävät kulut muodostu kohtuuttoman korkeiksi eikä oikeuksiin pääsy vaarannu vastapuolen parempien taloudellisten resurssien vuoksi. Menettelyn kuulumisen julkisen oikeusavun piiriin olisi yksi edellytys. Lisäksi tasapainoon vaikuttaisi merkittävästi itseään edustavan asianosaisen tosiasiallinen kyky puolustaa omia oikeuksiaan menettelyssä.

5.2 Tosiasiallinen mahdollisuus osallistua menettelyyn

5.2.1 Kuulemisperiaate ja prosessuaalinen yhdenvertaisuus

Kontradiktorisuus eli kuulemisperiaate on yksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeisimmistä menettelyllisistä oikeuksista.²⁹⁹ Osapuolilla tulee olla paitsi mahdollisuus esittää omat näkemyksensä riidan kohteena olevasta asiasta, heillä tulee myös olla oikeus lausua vastapuolen vaatimuksista, väitteistä ja todisteista (*audiatur et altera pars*).³⁰⁰ Kuulemisperiaate linkittyy keskeisesti prosessuaaliseen yhdenvertaisuuteen, jonka edellytyksenä on, että riidan osapuolille annetaan tasapuoliset ”aseet” menettelyssä pärjäämiseen (*equality of arms*). Kaikille asianosaisille tulee antaa riittävä mahdollisuus esittää asiansa olosuhteissa, jotka eivät saata häntä merkittävästi huonompaan asemaan kuin vastapuoli.³⁰¹ Oikeus päästä tuomioistuimeen turvaa asianosaisten tosiasiallisen mahdollisuuden saada asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Jotta tämä ennakkoodellytys ei jää vaille merkitystä, asianosaisilla tulee olla mahdollisuus päästä *oikeuksiinsa* menettelyssä.

EIT:n oikeuskäytännössä oikeuksiin pääsy ei tarkoita pelkästään pääsyä oikeudelliseen prosessiin, vaan siihen kuuluu myös tosiasiallinen mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin. Esimerkiksi tapauksessa *Airey v. Irlanti* (1979) EIT katsoi ”tehokkaan pääsyn tuomioistuimeen” pitävän sisällään myös tehokkaan mahdollisuuden osallistua tuomioistuimen menettelyyn. Tapauksessa asianosainen ei ollut voinut käytännössä puolustaa omia oikeuksiaan Irlannin korkeimmassa oikeudessa, koska valtio ei ollut

²⁹⁹ Esimerkiksi Ervo on katsonut kontradiktorisen periaatteen olevan yksilönsuojaperiaatteen jälkeen heti seuraavaksi ylimmällä prosessiperiaatteiden tasolla. Ervo 1996, s. 81. Myös EIT on katsonut, että kontradiktorisuus (*adversarial proceedings*) on perustavanlaatuinen periaate. *Nideröst-Huber v. Sveitsi* (1997), kohta 30.

³⁰⁰ Ervo 1996, s. 82 ja *Nideröst-Huber v. Sveitsi* (1997), kohta 24.

³⁰¹ *Ankerl v. Sveitsi* (1996), kohta 38; *De Haes ja Gijssels v. Belgia* (1997), kohta 53 ja *Dombo Beheer B.V. v. Alankomaat* (1993), kohta 33.

turvannut hänelle mahdollisuutta julkiseen oikeusapuun eikä prosessi ollut myöskään sillä tavalla yksinkertaistettu, että tavallinen ihminen olisi voinut pärjätä siinä ilman asianajajaa.³⁰² Pelkällä tuomioistuimeen pääsillä ei ollut itsessään merkitystä, kun asianosainen ei ollut käytännössä voinut päästä menettelyssä oikeuksiinsa.

Tosiasiallinen ja yhdenvertainen mahdollisuus osallistua menettelyyn korostaa EIS 6.1 artiklan yksilökeskeisyyttä ja linkittyy tätä kautta myös koettuun oikeudenmukaisuuteen. EIS 6.1 artiklan tarkoituksena on suojata yksilöä valtion lainkäyttövallalta ja antaa oikeudenkäynnin osapuolille tehokas mahdollisuus vaikuttaa heitä koskevaan prosessiin.³⁰³ Kokemus tasapuolisesta kohtelusta ja mahdollisuus saada äänensä kuuluviin vaikuttavat usein merkittävästi myös osapuolten subjektiiviseen kokemukseen menettelyn reiluudesta.³⁰⁴ Kun asianosaisten menettelylliset oikeudet turvataan, objektiivisten vaatimusten toteutumisen lisäksi myös asianosaisten subjektiivinen kokemus on tavallisesti parempi. Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä kaikki kommunikaatio tapahtuu kuitenkin teknologian välityksellä asynkronisessa ja nopeutetussa menettelyssä. Tämä herättää kysymyksen, voiko menettely olla oikeudenmukainen. Saavatko asianosaiset todella äänensä verkkosovelluksen välityksellä kuuluviin, ehditäänkö asianosaisia todella kuulemaan nopeassa menettelyssä ja asettaako teknologia asianosaiset liian herkästi eriarvioiseen asemaan?

5.2.2 Asynkroninen kirjallinen menettely

Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä kuuleminen on pääsääntöisesti asynkronista ja kirjallista, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että tuomioistuin kuulee osapuolia eri aikaan toimitettavilla kirjallisilla lausumilla ja todisteilla, jotka ladataan sähköiselle verkkoalustalle. Asynkronisuuden ansiosta niin tuomari kuin asianosaisetkin voivat hoitaa asiaa heille sopivimpana aikana. Asianosaisten ei tarvitse matkustaa tuomioistuimeen, eikä tuomioistuimen tarvitse käyttää resursseja fyysisen istunnon järjestämiseen. Kirjallinen menettely myös parantaa pääsyä digitaaliseen prosessiin. Jopa ajoittain heikko internetyhteys riittää asynkroniseen tekstipohjaiseen viestintään, kun taas esimerkiksi luotettava ja toimiva videoneuvotteluyhteys vaatii tasaisen ja jatkuvan laajakaistayhteyden.³⁰⁵ Lisäksi verkkosovellus yksinkertaistaa asiakirjojen vaihtoa ja

³⁰² *Airey v. Irlanti* (1979), kohta 26.

³⁰³ Settem 2016, s. 79 ja 84.

³⁰⁴ Koetusta oikeudenmukaisuudesta ks. Lind – Tyler 1988 ja Tyler 1990.

³⁰⁵ Sela 2017, s. 668.

tehostaa kuulemisperiaatteen toteutumista.³⁰⁶ Koska kaikki riidanratkaisuun liittyvä kommunikaatio ja asiakirjat on keskitetty samalle verkkoalustalle, riidan osapuolet saavat nopeasti tiedon relevanteista asiakirjoista ja he pääsevät myös nopeasti kommentoimaan niitä.

Kuulemisperiaate linkittyy oikeudenkäynnin suullisuuteen. Jotta kuulemisperiaate toteutuu tehokkaasti, asianosaisilla tulee olla tosiasiallinen mahdollisuus esittää näkemyksensä asiassa. Joissakin tilanteissa tämä saattaa edellyttää suullisuutta, kuten suullisen todistelun vastaanottamista tai asianosaisten suullista kuulemista. Tällöin kuulemisperiaate ei välttämättä toteudu, vaikka asianosaisilla olisikin mahdollisuus osallistua menettelyyn kirjallisesti.³⁰⁷ Suullisuusvaatimus korostuu erityisesti käräjäoikeuksissa, jotka ovat riita-asioissa ensimmäinen oikeusaste. Kun asiassa arvioidaan oikeudellisten kysymysten lisäksi asian tosiseikkoja, asianosaisten kuuleminen on olennaisempaa kuin menettelyssä, jossa tuomioistuin arvioi lähinnä oikeudellisia kysymyksiä.³⁰⁸ EIT on aikaisemmin katsonut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttävän suullista kuulemista vähintään yhdessä oikeusasteessa, ellei poikkeukselliset olosuhteet oikeuta suullisuudesta poikkeamista.³⁰⁹ Tämä tulkintalinja on kuitenkin muuttunut viime vuosina yhä joustavammaksi.³¹⁰

Tapauksessa *Pönkä v. Viro* (2016) oli kyse virolaisesta pienten asioiden menettelystä, joka oli lähtökohtaisesti kirjallinen. Perusteluissaan EIT tunnisti pienten asioiden menettelyn hyödyt ja totesi, että yksinkertaistettu menettely voi olla osapuolten etujen mukainen: se parantaa oikeuksiin pääsyä, vähentää menettelyyn liittyviä kustannuksia ja nopeuttaa riitojen ratkaisua. EIT hyväksyi, että jäsenvaltiot voivat päättää yksinkertaistetuista prosesseista, jotka ovat ensisijaisesti kirjallisia. Tuomioistuimella voi myös olla asianosaisen pyynnöstä huolimatta harkintavaltaa sen suhteen, järjestetäänkö suullisen käsittelyn vai ei. EIT kuitenkin korosti ratkaisussaan, että asianosaisen pyynnön torjumiselle tulee olla perustellut syyt, minkä lisäksi kirjallisen menettelyn tulee turvata asianosaiselle riittävät mahdollisuudet puolustaa omia oikeuksiaan. Kirjallinen menettely ei siis saa rikkoa kuulemisperiaatetta. Tapauksessa EIS 6.1 artiklaa oli rikottu, koska

³⁰⁶ Ks. myös CCJE 2011, kohta 29.

³⁰⁷ Settem 2016, s. 101 ja *Miller v. Ruotsi* (2005), kohta 34.

³⁰⁸ *Fischer v. Itävalta* (1995), kohta 44.

³⁰⁹ *Allan Jacobsson v. Ruotsi* (No. 2) (1998), kohta 46; *Fredin v. Ruotsi* (No. 2) (1994), kohdat 21–22 ja *Göç v. Turkki* (2002) kohta 47.

³¹⁰ Settem 2016, s. 276.

tuomioistuini ei ollut riittävästi perustellut asianosaisen pyynnöstä kieltäytymistään. Perusteeksi ei EIT:n mukaan riittänyt, että hakija suoritti oikeudenkäynnin aikana vankilatuomiotaan Suomessa, eikä fyysinen kuuleminen Virossa ollut tämän takia mahdollista. Hakijan ”kuulemisen” ei olisi tarvinnut EIT:n mukaan tapahtua fyysisesti virolaisessa tuomioistuimessa, vaan häntä olisi voitu kuulla myös modernin viestintäteknologian välityksellä.

Kirjallinen ja asynkroninen menettely voi olla oikeudenmukainen, jos kuulemisperiaate ja muut EIS 6.1 artiklan takeet toteutuvat siinä riittävästi. Kyse on kokonaisarvioinnista. Suullinen kuuleminen ei tee menettelystä automaattisesti oikeudenmukaisempaa, vaan merkittävää on, miten kuuleminen tosiasialla järjestetään ja mitkä käytännön mahdollisuudet asianosaisella on antaa ja vastaanottaa tietoa siinä.³¹¹ Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä tapauksen koordinaattorilla on keskeinen asema kuulemisperiaatteen toteutumisessa. Hänen tehtävänä on auttaa asianosaisia selvittämään riidan kohde ja kertoa heille oikeudenkäynnin kulusta sekä tarpeesta tarkistaa vaatimukset, tosiseikat ja todisteet ennen oikeudenkäyntiin siirtymistä.³¹² Verrattuna esimerkiksi suomalaisen siviiliprosessin nykyiseen OK 5:27a:n mukaiseen kirjalliseen menettelyyn, asiakaslähtöinen ja käyttäjäystävällinen pienten asioiden sähköinen menettely voisi ainakin itseään edustavien asianosaisten kohdalla toteuttaa kuulemisperiaatetta jopa paremmin.

Kokonaisarviointi mahdollistaa myös sen, että kuulemisperiaatteen vaatiessa suullisuutta, tuomioistuini voi hyödyntää joustavasti erilaisia työkaluja. Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä suullisuus järjestetään ensisijaisesti puhelimitse tai videoyhteyden välityksellä ja vain poikkeustilanteissa fyysisesti istuntosalissa.³¹³ Etäkuuleminen on OK 12:8:n mukaan jo suomalaisessa siviiliprosessissa mahdollista, mutta edellyttää nimenomaan puhe- ja näköyhteyttä.³¹⁴ Samoin CDCJ:n erityisselvityksessä päädyttiin siihen, että videoneuvottelu, jossa niin tuomari kuin asianosaisetkin voivat nähdä ja kuulla toisensa reaaliajassa, voi käytännössä vastata kasvokkain tapahtuvaa suullista

³¹¹ Settem 2016, s. 267.

³¹² Salter – Thompson 2016–2017, s. 133.

³¹³ CRTA 39 §.

³¹⁴ Pelkän puheyhteyden ei ole katsottu takaavan riittävästi pääkäsittelyn välittömyyttä. HE 200/2017 vp, s. 40. Esim. Ervo on katsonut, että videon ja puhelimen käyttäminen aiheuttaa välittömyyden kaventumista verrattuna henkilökohtaiseen läsnäoloon. Ervo 2005a, s. 153. Ks. lisää videoneuvottelusta oikeudenkäynnissä Riikka Koulou 2010.

käsittelyä.³¹⁵ Menettelyn sähköisyys ei siis aiheuta ongelmaa myöskään silloin, kun kuulemisperiaate edellyttää suullisen kuulemisen järjestämistä. Vaikka suullisuuden katsottaisiin edellyttävän synkronista puhe- ja näköyhteyttä, suullisuus voi toteutua videoneuvotteluyhteyden välityksellä. Kyse on kuitenkin aina loppujen lopuksi kokonaisarvioinnista, jossa tuomarin tulee ottaa jokaisen tapauksen erityispiirteet huomioon.

Oma asiansa on, kuinka ennustettava tuomarille paljon harkintavaltaa jättävä menettely tosiasiaassa on. Tällä hetkellä suomalaiset hovi- ja hallinto-oikeudet soveltavat vastaavantyyppistä harkinnanvaraista lainkohtaa suullisen kuulemisen järjestämisestä. Esimerkiksi hallinto-oikeuksien soveltamiskäytäntöä on kritisoitu siitä, että lainkohtaa on sovellettu vaihtelevasti.³¹⁶ Jos suullisen kuulemisen järjestäminen jää lopulta tuomarin harkintavaltaan, tuomioistuinten väliset erot esimerkiksi jutturuuhkissa voivat vaikuttaa siihen, että toisissa tuomioistuimissa pitäydytään useammin kirjallisessa menettelyssä kuin toisissa.

5.2.3 Nopeutettu menettely

Joutuisuusvaatimus edellyttää, että tuomioistuimet toteuttavat EIS 6.1 artiklan mukaiset menettelylliset vaatimukset ilman, että menettely pitkittyy liikaa. Asianosaisilla on oikeus saada lopullinen päätös kohtuullisessa ajassa.³¹⁷ Mitä yksinkertaisempia asioita menettelyssä käsitellään, sitä perustellumpaa menettelyn joutuisuus on. Esimerkiksi kohtuullisesta käsittelyajasta poikkeaminen voi olla perusteltua, jos asia on oikeudellisesti monimutkainen tai luonteeltaan merkittävä.³¹⁸ Asian ollessa yksinkertainen vastaavia perusteita poikkeamiselle ei lähtökohtaisesti ole. Tämä ilmenee myös *Pönkä* -tapauksesta, jossa EIT hyväksyi sen, että jäsenmaat voivat tarjota

³¹⁵ CDCJ 2018, s. 55.

³¹⁶ Ks. lisää Tapanila 2010, s. 727. Hallintolainkäyttölaki (26.7.1996/586) on kumottu oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetulla lailla (5.7.2019/808), jonka tarkoituksena on mm. ollut selventää suullisen käsittelyn järjestämisvelvollisuutta koskevia säännöksiä. Lähtökohtana on edelleen kirjallinen prosessi, jota voidaan täydentää suullisella käsittelyllä joko yksityisen asianosaisen vaatimuksesta tai hallintotuomioistuimen pitäessä suullista käsittelyä tarpeellisenä. HE 29/2018 vp, s. 121–122.

³¹⁷ *Lupeni Greek Catholic Parish ja muut v. Romania* (2016), kohta 142.

³¹⁸ *Satakunnan Markkinapörssi Oy ja Satamedia Oy v. Suomi* (2017), kohta 212. Suomessa esim. Virolainen on katsonut, että mitä merkittävämpi asia, sitä enemmän aikaa, rahaa ja työtä on paikallaan uhrata sen perusteelliseen selvittämiseen ja ratkaisemiseen. Jos taas asia on laadultaan yksinkertainen tai vähäinen, asian perinpohjaisesta selvittämisestä on perusteltua tinkiä. Virolainen 1995, s. 110.

kevyemmän riidanratkaisumenetelmän pienille riita-asioille, koska se voi parantaa oikeuksiin pääsyä, vähentää kuluja ja nopeuttaa pienten asioiden riidanratkaisua.

Pienten asioiden sähköisen menettelyn on tarkoitus olla tavallista oikeudenkäyntimenettelyä nopeampi ”ohituskaista” pienen intressin riita-asioille. Tavoitteena on, että sen kaikki vaiheet on käyty läpi vain muutamassa kuukaudessa. Menettelyn joutuisuuteen on panostettu monin tavoin. Ensinnäkin riitoihin pyritään puuttumaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jolloin niiden monimutkaistuminen voidaan välttää ja ne voidaan ratkaista lyhyemmässä ajassa.³¹⁹ Toiseksi menettelyä on tehostettu sähköisillä työkaluilla. Kun riidanratkaisun kaikki kommunikaatio on keskitetty samalle verkkoalustalle, tuomioistuimen henkilöstön ei tarvitse käyttää aikaa esimerkiksi asiakirjojen kirjaamiseen, vaan resursseja vapautuu varsinaisten tuomioistuinpalveluiden tarjoamiseen.³²⁰ Myös tapausten hallinnointi yhdistetään tavallisesti asioiden käsittelyajan tehostamiseen.³²¹ Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä tapauksen koordinaattorin tehtävänä on paitsi auttaa asianosaisia sopimaan asia myös pitää huolta siitä, että menettely etenee joutuisasti edellisestä vaiheesta seuraavaan eivätkä esimerkiksi ensimmäiset portaat pitkitä liikaa oikeudenkäynnin aloittamista.

Nopeutettu menettely herättää kuitenkin kysymyksen, ehtiikö kuulemisperiaate riittävästi toteutua, erityisesti, kun kyse on moniportaisesta menettelystä.³²² Vaikka asian vireilletulon jälkeen neuvottelulle, sovittelulle ja asian valmistelulle olisi varattu vain noin kuukausi,³²³ asian ratkaisemiselle oikeudenkäynnissä jää käytännössä vain pari kuukautta aikaa. EIT on tapauksessa *Nideröst-Huber v. Sveitsi* (1997) katsonut, että halu säästää aikaa tai nopeuttaa menettelyä ei oikeuta luopumaan niin perustavanlaatuisesta periaatteesta kuin kuulemisperiaate.³²⁴ Vaikka oikeudellisten prosessien nopeuttaminen on joutisuusvaatimuksen perusteella oikeutettua, ei kuulemisperiaate voi tosiasiassa toteutua, jos prosessi käydään sellaisessa kiireessä, että toisella tai kummallakaan osapuolella ei ole riittävästi aikaa valmistella tai esittää omaa asiaansa.³²⁵ Jos

³¹⁹ Reiling 2009, s. 104.

³²⁰ Vastaavalla tavalla on perusteltu sitä, että suoraan käräjäoikeuden asiointijärjestelmään vireilletulleiden summaaristen asioiden oikeudenkäyntimaksu on matalampi. HE 143/2010 vp, s. 9.

³²¹ Tapausten hallinnoinnista käsittelyaikojen lyhentämiseksi ks. Kiesiläinen 2000.

³²² Vastaavasti myös Kaufmann-Kohler – Schultz 2004, s. 32.

³²³ Ks. kappale 5.1.4.

³²⁴ *Nideröst-Huber v. Sveitsi* (1997), kohta 30.

³²⁵ Settem 2016, s. 197–198. Esim. *Kolegovy v. Venäjä* (2012), kohta 40.

asianosaisten aika esimerkiksi tutustua ja kommentoida vastapuolen esittämiin vaatimuksiin, perusteluihin ja todisteisiin on liian lyhyt, ei kuulemisperiaate tosiasiassa voi toteutua. Koska menettely käydään lähtökohtaisesti sähköisesti, on otettava huomioon myös teknologian vaikutus kuulemiselle varattuun aikaan. Teknologialla on kyky paitsi nopeuttaa prosessia, myös lisätä tiedon ylikuormitusta. Kun sisäistettävää informaatiota on paljon, tiedon prosessointi on hitaampaa.³²⁶ Jos asianosaisille annettavat määräajat tiedon antamiseen ja vastaanottamiseen ovat lyhyet, voi olla, ettei aika riitä tiedon prosessointiin.

Lyhyiden määräaikojen lisäksi verkkovälitteisessä riidanratkaisussa prosessia on saatettu tehostaa rajoittamalla asianosaisten kirjallisten perustelujen pituuksia. Verkkosovellukset mahdollistavat merkkimäärältään rajoitettujen tekstilaatikoiden käytön. Niiden avulla asianosaisia voidaan ohjata esittämään asiansa lyhyesti ja ytimekkäästi.³²⁷ Kuulemisperiaate kuitenkin edellyttää, että asianosaisella on paitsi riittävästi aikaa (*adequate time*) myös riittävät puitteet (*adequate facilities*) näkemyksensä esittämiseen oikeudenkäynnissä.³²⁸ Jos omat näkemykset pitää ilmaista tiettyssä etukäteen rajatussa merkkimäärässä, edellytys riittävästä puitteista ei välttämättä toteudu. Nopeutetun ja samaan aikaan sähköisen menettelyn vaarana on, että osapuolten tosiasiallinen mahdollisuus saada äänensä kuuluviin peittyy kiireen ja tehokkuuden alle. Jos asianosaisilla ei ole riittävästi aikaa tai kirjoitustilaa puolustaa omia oikeuksiaan, ei käyttäjäystävällinen ja helposti lähestyttävä prosessi riitä korjaamaan puutteita kuulemisperiaatteen kohdalla.

5.2.4 Digitaalinen eriarvoisuus

Käyttäjäystävälliseksi suunniteltu teknologia mahdollistaa sen, että yhä useampi kykenee ymmärtämään oikeudellista prosessia ja puolustamaan siinä omia oikeuksiaan. Koska pienten asioiden sähköisen menettelyn verkkosovellus tulisi Suomessa suunnitella samoilla kriteereillä kuin mikä tahansa julkisen toimijan digitaalinen palvelu, siltä edellytettäisiin muun muassa digipalvelulain mukaista saavutettavuutta. Verkkosovelluksen tulisi olla *teknisesti saavutettavissa*, mikä edellyttää palvelun hyvää teknistä tasoa ja toimivuutta apuvälineillä ja -ohjelmistoilla. Lisäksi sen tulisi olla

³²⁶ CDCJ 2018, s. 67.

³²⁷ Toy-Cronin ym. 2018, s. 47. Ks. myös CRTR, sääntö 7.3.5.

³²⁸ Settem 2016, s. 197 ja *Golder v. Iso-Britannia* (1975), kohta 40.

kognitiivisesti saavutettavissa eli helppokäyttöinen ja helposti ymmärrettävä.³²⁹ Yleensä, kun jokin sovellus suunnitellaan saavutettavuuskriteereiden mukaisesti, se on helppokäyttöinen kaikille. Oikeudelliseen menettelyyn osallistuminen käyttäjäystävällisen verkkosovelluksen kautta voi tämän takia parantaa EIS 6.1 artiklan mukaista prosessuaalista yhdenvertaisuutta. Ihmiset, joilla ei ole esimerkiksi aikaisempaa kokemusta riitaprosessista, voivat saada tasavertaisemman aseman menettelyssä navigoimiseen.

Yksi verkkovälitteisen riidanratkaisun useimmin mainituista huonoista puolista on digitaalinen eriarvoisuus.³³⁰ Jos teknologiset työkalut antavat toiselle osapuolelle etulyöntiaseman, jota ei kyetä riittävästi tasoittamaan, menettely voi rikkoa EIS 6.1 artiklan mukaista prosessuaalista yhdenvertaisuutta. Asianosaisilla tulee olla riittävä mahdollisuus esittää oma asiansa olosuhteissa, joissa hän ei ole vastapuolta merkittävästi huonommassa asemassa.³³¹ Jos asianosaisella ei ole lainkaan mahdollisuuksia osallistua digitaaliseen menettelyyn tai hänen digitaaliset valmiutensa ovat heikommalla kuin vastapuolella, on selvää, etteivät asianosaiset ole prosessuaalisesti yhdenvertaisessa asemassa.

Pienten asioiden sähköinen menettely voi suosia esimerkiksi alustaa säännöllisesti käyttävää yritystä ja aiheuttaa epätasapainoa suhteessa ensikertalaisena olevaan yksityishenkilöön.³³² Kun jokin prosessi on osapuolelle ennalta tuttu, mahdollisuudet siinä pärjäämiseen ovat paremmat. Tämän lisäksi teknologia luo samantapaisen epätasapainon digitaalisten taitojen perusteella. Sähköisen tuomioistuinten vaarana on, että asianosaiset jakautuvat *high-tech*- ja *low-tech*-osapuoliin, joiden tekniset taidot ja välineet eroavat toisistaan.³³³ Teknologia kehittyy jatkuvasti, jolloin esimerkiksi yritys, joka käyttää ja kouluttaa työntekijöitään käyttämään viimeisintä teknologiaa, on todennäköisesti paremmassa asemassa kuin henkilö, joka käyttää teknologiaa harvemmin. Lisäksi tämä voi luoda eroavaisuuksia eri ikäryhmien välillä. Niin sanotut ”diginatiivit”, jotka ovat kasvaneet teknologisten välineiden ja erilaisten sovellusten parissa, saattavat mukautua uudenlaiseen menettelyyn nopeammin kuin heitä

³²⁹ VM 23/2019, s. 33.

³³⁰ Esim. Kaufman-Kohler – Schultz 2004, s. 117; CDCJ 2018, s. 63–65 ja CLAHR 2015, s. 11–12.

³³¹ *Ankerl v. Sveitsi* (1996), kohta 38; *De Haes ja Gijssels v. Belgia* (1997), kohta 53 ja *Dombo Beheer B.V. v. Alankomaat* (1993), kohta 33.

³³² CLAHR 2015, s. 12. Galanter on jaotellut riidan osapuolia *one-shot* ja *repeat-player*-asianosaisiin sen mukaan, kuinka usein he ovat tekemisissä oikeuslaitoksen kanssa. Ks. lisää Galanter 1975.

³³³ Kaufman-Kohler – Schultz 2004, s. 117.

vanhemmat ikäryhmät.³³⁴ Vaikka he eivät olisikaan käyttäneet juuri kyseistä teknologiaa, erilaiset sovellukset ja digitaaliset alustat ovat osa heidän jokapäiväistä arkeaan.

Digitaalista eriarvoisuutta on hankala poistaa kokonaan, mutta oikeudenmukainen oikeudenkäynti ei edellytäkään osapuolten välistä täydellistä tasapainoa. Esimerkiksi tapauksessa *Steel ja Morris v. Iso-Britannia* (2005) EIT katsoi, ettei valtioilla ole velvollisuutta taata täydellistä prosessuaalista yhdenvertaisuutta osapuolten välillä. Riittävä on, että molemmilla osapuolilla on kohtuullinen mahdollisuus esittää asiansa olosuhteissa, jotka eivät aseta häntä huomattavan epäedulliseen asemaan suhteessa vastustajaan.³³⁵ Sähköiselle asioinnille vaihtoehtoinen paperinen menettelymuoto parantaa paitsi tuomioistuimeen pääsyä myös prosessuaalista yhdenvertaisuutta. Kun tuomioistuimessa voi asioida perinteisen kommunikaation keinoin, myös digitaalisilta taidoiltaan heikommat asianosaiset saavat tosiasiallisen mahdollisuuden pärjätä prosessissa.³³⁶ Ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista, että menettely edellyttää paperiseen asiointiin turvautumista aina, kun vastapuolen digitaaliset taidot ovat paremmat. Tällöin pienten asioiden sähköisen menettelyn tarkoitus kärsisi, eikä sillä tavoiteltuja hyötyjä voitaisi saavuttaa. Paperisen asiointitavan lisäksi itse verkkosovelluksen tulee ottaa huomioon digitaalisilta taidoiltaan eritasoiset käyttäjät.³³⁷ Kun menettelyyn osallistuminen ei vaadi erityisen hyviä digitaalisia taitoja tai edistyneitä laitteita, se takaa kaikille osapuolille tasapuolisemmat aseet menettelyyn.

Vaikka sovellus olisi saavutettava ja helppokäyttöinen, se ei välttämättä riitä turvaamaan kohtuullista tasapainoa osapuolten välillä. Jos asianosaisella ei ole esimerkiksi varaa tietokoneeseen tai puhelimeen, hän ei kykene osallistumaan menettelyyn sähköisesti, vaikka hänellä olisikin siihen vaadittavat digitaaliset taidot. Tämän takia esimerkiksi CRT:ssä asianosaiset voivat käyttää internetiä ja osallistua sähköiseen menettelyyn kunnallisissa asiointipisteissä.³³⁸ Vastaavaa mahdollisuutta selvitettiin myös Suomessa videoneuvottelun käyttömahdollisuuksia laajennettaessa, mutta tuolloin tuomioistuinten asiakaspalvelun tarjoamista kuntien asiointipisteissä ei pidetty tarpeellisena.³³⁹ Kokonaan

³³⁴ CDCJ 2018, s. 63.

³³⁵ *Steel ja Morris v. Iso-Britannia* (2005), kohta 62.

³³⁶ CDCJ 2018, s. 52–53.

³³⁷ Kaufman-Kohler – Schultz 2004, s. 117.

³³⁸ CRT > Frequently Asked Questions > What if I don't have or can't use a computer? Myös CDCJ on arvioinut asiointipisteiden olevan hyvä keino myös sähköisen menettelyn saatavuuden ja oikeuksiin pääsyn parantamiseen. CDCJ 2018, s. 52–53.

³³⁹ Asiointipisteiden käytettävyydestä tuomioistuinten asiakaspalvelussa ks. OMSO 54/2018, s. 24 – 26.

sähköisen tuomioistuinmenettelyn kohdalla tällaisen järjestäminen saattaisi kuitenkin olla tarpeellinen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamiseksi.

Jos prosessin tehostamisella säästetyt resurssit valuvat suoraan asiointipisteissä järjestettävään asiakaspalveluun, pienten asioiden sähköisen menettelyn kustannustehokkuus kyseenalaistuu. Voiko menettely olla tuomioistuimille taloudellisesti kannattava vai viekö sen ylläpitäminen ja asiakkaiden tukeminen vain enemmän tuomioistuimen resursseja? Tulee kuitenkin muistaa, että suomalaiset ovat hyvin digilukutaitoista kansaa, josta 90 prosenttia käyttää internetiä säännöllisesti ja yli kaksi kolmasosaa asioi verkossa viranomaisten kanssa.³⁴⁰ Niin kauan, kun verkkosovellus todella on helppokäyttöinen ja mahdollistaa digitaalisesti eri tasoisten asianosaisten yhdenvertaisen osallistumisen menettelyyn, ei käytännön tarve asiointipisteiden asiakaspalvelulle tai siihen vaadittavat resurssit ole oletettavasti kovinkaan suuret.

5.3 Näyttääkö menettely oikeudenmukaiselta

5.3.1 Riippumattomuus, puolueettomuus ja läpinäkyvyys

Sen lisäksi, että oikeudenmukainen oikeudenkäynti edellyttää pääsyä tuomioistuimeen ja asianosaisten tosiasiallista mahdollisuutta osallistua menettelyyn, sen tulee myös näyttää oikeudenmukaiselta. EIS 6.1 artiklan vaatimus julkisesta oikeudenkäynnistä edellyttää oikeudenkäynnin asettamista yleisen arvostelun kohteeksi. Tämä suojelee asianosaisia ”salaiselta” lainkäytöltä. Saattamalla tuomioistuinten toiminta kaikkien näkyville voidaan varmistua siitä, että tuomioistuimet noudattavat EIS 6.1 artiklan vaatimuksia myös käytännössä.³⁴¹ Ei ole riittävää, että oikeudenmukaisuus toteutuu, vaan ulkopuolisten pitää myös nähdä sen toteutuvan.³⁴² Vaikka internet voi tarjota kansalaisille julkista tietoa sähköisen prosessin kulusta, verkossa tapahtuvaa riidanratkaisua on vaikeaa saada kaikkien näkyville. Pienten asioiden sähköisen menettelyn eri vaiheet tapahtuvat verkkoalustalla, johon ulkopuolisilla ei ole samanlaista pääsyä kuin fyysisesti käräjäoikeudessa tapahtuvaan istuntoon. Tämän lisäksi menettelyn ensimmäisessä vaiheessa asianosaisten oikeudellisen ongelman analysoi yksinkertainen tekoäly. Jos sen

³⁴⁰ Vuonna 2019 suomalaisista 66 % oli lähettänyt verkon kautta virallisen lomakkeen ja 77 % oli hakenut tietoa viranomaisten tai muiden julkisten palvelujen verkkosivuilta. SVT Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2019.

³⁴¹ *Fazliyski v. Bulgaria* (2013), kohta 69.

³⁴² *Micallef v. Malta* (2009), kohta 98.

toimintaperiaatteet ovat salaiset, heikkeneekö koko menettelyn läpinäkyvyys ja luotettavuus?

Läpinäkyvyys linkittyy tuomioistuimen puolueettomuuteen ja riippumattomuuteen. Tuomioistuinten toiminnan tulee näyttää siltä, että tuomari on vapaa kaikesta asiattomasta vaikuttamisesta.³⁴³ Tämä viittaa siihen, että tuomioistuimen tulee läpäistä sekä *subjektiivisen* että *objektiivisen puolueettomuuden* testi. Subjektiivinen testi tarkoittaa tuomarin omaa arviota siitä, onko hänellä puolueellisuuden aiheuttavaa ennakoasennetta yksittäistapauksessa. Objektiivinen testi taas viittaa niihin suojatakeisiin, joilla tuomioistuin poistaa sen puolueellisuuteen kohdistuvat oikeutetut epäilykset.³⁴⁴ Pienten asioiden sähköisen menettelyn asiakaslähtöisyys perustuu pitkälti sille, että asianosaisia tuetaan ja opastetaan aktiivisesti menettelyssä. Käyttäjäystävällinen prosessi parantaa kirjallisen menettelyn kontradiktorisuutta ja tasoittaa osapuolten välisiä epätasa-arvoisuuksia. Osallistumiseen liittyvien puutteiden ylikompensoiminen voi kuitenkin kyseenalaistaa tapauksen koordinaattorin tai tuomarin puolueettomuuden.

5.3.2 Sähköisen menettelyn läpinäkyvyys

Menettelyn läpinäkyvyys voidaan jakaa *ennakolliseen, prosessin aikaiseen ja jälkikäteiseen* avoimuuteen. Pienten asioiden sähköinen menettely on omiaan edistämään menettelyn ennakollista läpinäkyvyyttä. Kun oikeudellisesta prosessista ja sen kulusta kerrotaan tuomioistuimen internetsivuilla selkeällä kielellä siten, että asianosaiset voivat ymmärtää prosessinkulun ja arvioida sen sopivuutta heidän riitansa ratkaisemiseen, luottamus tuomioistuimiin kasvaa.³⁴⁵ Asiakaslähtöisyys ja kansalaisten informointi lisäävät lainkäytön avoimuutta. Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä itse prosessin julkisuutta on kuitenkin hankala turvata. Verkkosovellukseen keskitetty kirjallinen menettely ei anna ulkopuolisille mahdollisuutta seurata pienten asioiden ratkaisua. Kun prosessin aikainen avoimuus on suppeaa, ennakollisten ja jälkikäteisten suojatakeiden merkitys korostuu.

Tämä näkyy myös yksityiselle verkkoväliteiselle riidanratkaisuille asetetuissa kriteereissä. UNCITRAL:n verkkovälitteistä riidanratkaisua koskevan teknisen muistion

³⁴³ *Parlov-Tkalcic v. Kroatia* (2009), kohta 86.

³⁴⁴ *Micallef v. Malta* (2009), kohta 93. Subjektiivisen ja objektiivisen puolueettomuuden testistä ks. myös Virolainen 1995, s. 381–382.

³⁴⁵ Reiling 2009, s. 207 ja 267–268.

mukaan läpinäkyvyys edellyttää, että prosessin säännöt ja lopputulokset ovat saatavilla.³⁴⁶ Lopputulosten julkisuus on myös osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin julkisuusperiaatetta. EIS 6.1 artiklan mukaan ”päätos on annettava julkisesti”. Tuomioistuinten kohdalla prosessin sääntöjen ja päätösten saatavilla oleminen onkin oletusarvo. Oikeudenkäyntiä koskevat säännöt eli lait ovat julkisesti saatavilla ja tuomioistuimen ratkaisuihin sovelletaan oikeudenkäynnin julkisuuslakia, jonka 22 §:n mukaan tuomioistuimen ratkaisut ovat lähtökotaisesti julkisia.

Jos pienten asioiden sähköinen menettely istutettaisiin suomalaisiin kärjäoikeuksiin, nämä samat lähtökohdat koskisivat myös sitä. Voidaan kuitenkin pohtia, edellyttääkö lähtökohtaisesti kirjallinen ja suljettu menettely joitakin lisätakeita läpinäkyvyydelle. Esimerkiksi päätösten julkisuuden osalta EIT on katsonut, että arvioitaessa tuomion julkistamismuodon riittävyyttä on otettava huomioon paitsi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tavoite ja tarkoitus myös kyseisen menettelyn erityispiirteet.³⁴⁷ Koska pienten asioiden sähköisessä menettelyssä oikeudenmukaisuutta ei voida asettaa yleisen arvostelun kohteeksi menettelyn aikana, ulkopuolisten mahdollisuus arvioida yksittäistä prosessia jää kokonaan jälkikäteen arvioinnin varaan.

Esimerkiksi UNCITRAL on verkkovälitteistä riidanratkaisua koskevassa teknisessä muistiossaan katsonut läpinäkyvyyden edellyttävän, että riidanratkaisun tarjoaja julkaisee anonymisoitua tietoa tai tilastoja menettelyssä annetuista ratkaisuksista.³⁴⁸ Vaikka UNCITRAL:n muistio koskee vain yksityistä riidanratkaisua, myös CRT on päättänyt julkaisemaan internetsivuillaan kaikki menettelyssä annetut ratkaisut ja kuukausittaisia tilastotietoa menettelyssä käsitellyistä asioista.³⁴⁹ Tapausten tai niiden perusteella muodostettujen tilastojen julkaiseminen voisi olla keino jälkikäteen läpinäkyvyyden parantamiseksi. Kun ratkaisut tehdään sähköisessä muodossa, tällaisen tiedon kerääminen ja tapausten julkaiseminen ei edellyttäisi myöskään valtavia lisäresursseja. Erityisesti kokonaisten tapausten kohdalla tulisi kuitenkin ottaa huomioon osapuolten yksityisyyden suoja.³⁵⁰ Vaikka riita-asia ei sisältäisikään varsinaista salassapitoperustetta, riidat ovat usein ihmisten yksityiselämään liittyviä tapahtumainkulkuja. Internetissä

³⁴⁶ CDCJ 2018, s. 57.

³⁴⁷ *Pretto ja muut v. Italia* (1983), kohta 26.

³⁴⁸ UNCITRAL 2017, kohta 11. Ks. myös Loebl 2019, s. 60.

³⁴⁹ Pienten asioiden menettelyssä annetut ratkaisut CRT > Resources > Small Claims Decision ja kuukausittain julkaistavat tilastotiedot CRT > What's New.

³⁵⁰ Loebl 2019, s. 67–69.

julkaistaan yhä enemmän ja yhä useammissa paikoissa tietoa ihmisistä, jolloin erilaiset tiedon rippeet voivat olla helposti yhdistettävissä. Tällöin pelkkä nimien poistaminen ei välttämättä riitä asianosaisten yksityisyyden suojaamiseksi.

5.3.3 Tekoälyn puolueettomuus

Tekoäly voi edistää tuomioistuinten toimintaa monella tavalla. Se voi esimerkiksi auttaa tuomioistuimia tutkimaan ja tunnistamaan riidoissa toistuvia kaavoja, parantaa tuomioistuinten suorituskkyä, paljastaa konfliktien lähteitä ja löytää ratkaisuja konfliktien ennaltaehkäisemiseen.³⁵¹ Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä tekoäly tehostaa riitojen ennaltaehkäisyä informoimalla asianosaisia heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Arviointivaiheen työkalu hyödyntää asiantuntijajärjestelmään perustuvaa yksinkertaista tekoälyä.³⁵² Esimerkiksi CRT:ssä järjestelmän tieto on kerätty haastattelemalla Brittiläisen Kolumbian lakimiehiä ja kysymällä heiltä tavallisimmista oikeudellisista ongelmista ja siitä, minkälaista oikeudellista tietoa he ajattelevat ihmisten tavallisesti näissä tilanteissa tarvitsevan.³⁵³ Arviointityökalu ei siis opettele itsenäisesti uutta tietoa käyttäjien syöttämien tietojen perusteella, vaan diagnoosit perustuvat etukäteen kerättyyn tietoon.

Tuomioistuimen hyödyntämä tekoäly herättää kysymyksen sen puolueettomuudesta. Teknologia ei ole ikinä täysin neutraalia: jo itse sovelluksen suunnittelu ja ohjelmointi heijastavat välttämättä tiettyjä arvoja ja käytäntöjä.³⁵⁴ Ihmisten ennakoasenteet välittyvät aina järjestelmiin, etenkin jos niiden hyödyntämä tieto on kerätty tiettyyn ryhmään kuuluvilta ihmisiltä, kuten yhden provinssin vapaaehtoisiksi ilmoittautuneilta lakimiehiltä. Lakimiesten käsitykset esimerkiksi siitä, mitkä riidat ovat tärkeitä tai minkälaista tietoa riidan ratkaisemiseen tarvitaan, vaikuttavat siihen, minkälaisia arvioita riidan osapuolet arviointivaiheessa saavat. Tämä alustava oikeudellinen neuvonta taas voi vaikuttaa asianosaisten käsityksiin heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä ohjata esimerkiksi sitä, miten he muotoavat vaatimuksensa myöhemmin menettelyssä.

Tekoälyn lisääntyvään käyttöön oikeuden alalla on kiinnitetty viime vuosina huomiota ja esimerkiksi CEPEJ on hyväksynyt vuonna 2018 eettisen peruskirjan koskien tekoälyn

³⁵¹ Rabinovich-Einy – Katsh 2014, s. 36.

³⁵² Himonas 2018, s. 881 ja Salter – Thompson, s. 129. Oikeudellisista asiantuntijajärjestelmistä ks. Greenleaf 1989.

³⁵³ Salter – Thompson 2016–2017, s. 129 ja BarTalk 2018.

³⁵⁴ Rabinovich-Einy – Katsh 2014, s. 34 ja Sela 2017, s. 645.

hyödyntämistä oikeusjärjestelmissä. Komitea on nimennyt peruskirjassa viisi periaatetta tekoälyn eettiseen käyttöön. Näistä neljäs pitää sisällään läpinäkyvyyden, puolueettomuuden ja oikeudenmukaisuuden. Periaate edellyttää muun muassa, että tekoälyn tiedonkäsittelymenetelmät ovat saatavilla ja ymmärrettäviä.³⁵⁵ Käyttäjillä tulee olla pääsy siihen tietoon, miten tekoäly käytännössä toimii, mitä tietoa se käyttää ja miten tieto on kerätty. Vastaavasti myös Suomessa julkisuusperiaatteen on katsottu edellyttävän, että viranomaisen hyödyntämän algoritmisen päätöksentekojärjestelmän toiminnan tai käytön tulee olla ainakin joltain osin avointa. Vaikka itse lähdekoodin julkisuutta ei kaikissa tapauksissa edellytettäisi, algoritmin toimintatapa ja arvioinnin perusteet tulee olla julkisia.³⁵⁶ Vaikka pienten asioiden sähköisessä menettelyssä algoritmit eivät osallistu tuomioistuimen varsinaiseen päätöksentekoon, sen toimintaperiaatteiden tulisi olla julkisia.

Itse algoritmin läpinäkyvyyden lisäksi merkityksellistä on se, miten tekoälyn tekemä arvio vaikuttaa myöhemmin prosessissa. Tuomioistuimen riippumattomuus edellyttää, että tuomari on vapaa kaikesta asiattomasta vaikuttamisesta sekä tuomioistuimen ulkopuolelta että sen sisäpuolelta. Tuomarin päätöksentekoon ei saisi vaikuttaa mikään ulkopuolinen paine, kuten muiden tuomareiden tai tuomioistuimen muun henkilökunnan painostus.³⁵⁷ Tämä koskee myös tekoälyn oikeudellista arviota. Voiko pienten asioiden sähköisen menettelyn vaarana olla tämän arvion vaikutus lopulliseen sitovaan ratkaisuun? Koska asianosainen saa arviointivaiheen oikeudelliset neuvot tuomioistuimelta, tämä voi asettaa tuomarille paineita ratkaista asia näiden neuvojen mukaisesti.³⁵⁸ Jos arviointityökalun neuvonta vaikuttaa asiattomasti tuomarin ratkaisutoimintaan, hänen puolueettomuutensa voi vaarantua.

Tällä hetkellä esimerkiksi CRT:n *Solution Explorer* on hyvin yksinkertainen työkalu, joka informoi asianosaisia heidän oikeuksistaan. Oikeudellisen ongelman ollessa esimerkiksi yrityksen ostama virheellinen tuote arviointityökalu antaa ensiksi yleisiä vinkkejä kauppasopimuksen arviointiin: mitä eroa on suullisella ja kirjallisella sopimuksella, minkälaisia ehtoja kauppasopimuksissa voi olla reklamaation liittyen ja mitä todisteita tilanteessa kannattaa kerätä. Tämän jälkeen työkalu tarjoaa yleistä

³⁵⁵ CEPEJ 2018, s. 11.

³⁵⁶ Riikka Koulu ym. 2019, s. 123.

³⁵⁷ *Parlov-Tkalcic v. Kroatia* (2009), kohta 86.

³⁵⁸ Loebel 2019, s. 56.

informaatiota tuotteiden ostoon ja myyntiin soveltuvasta lainsäädännöstä sekä lain mukaisista toimintamahdollisuuksista. Kun asianosainen on saanut tietoa oikeudellisesta ongelmastaan, hän voi valita usean ratkaisuvaihtoehdon välillä: haluaako hän pyytää myyjältä hyvitystä, uutta tuotetta, korjausta, etsiä ammattilaisen apua vai jättää asian sikseen. Kolme ensimmäistä vaihtoehtoa johtavat kirjepohjiin, jotka asianosainen voi täyttää ja lähettää myyjälle.³⁵⁹ Työkalu ei ota kantaa siihen, onko asianosaisen vaatimus oikeudellisesti perusteltu vai ei, vaan antaa hänelle yleistä informaatiota tilanteen omatoimiseen arvioimiseen ja toimintavaihtoehtoja asian ratkaisemiseksi tuomioistuimen ulkopuolella.

Niin kauan, kun arviointityökalu käytännössä vain informoi osapuolia heidän oikeuksistaan, eikä anna ehdotusta asian ratkaisemiseksi oikeudellisessa mielessä, ei riski tuomarin tai sovittelijan puolueettomuuden vaarantumisesta ole kovin suuri. Oikeussäännösten sisältöä referoivan arvion ei pitäisi sisältää mitään sellaista, mitä tuomari ei ole jo virankin puolesta velvollinen ottamaan ratkaisussaan huomioon.³⁶⁰ Ongelmalliseksi voi lähinnä muodostua asianosaisten odotukset. Asiantuntijjärjestelmän tieto on rajattua. Siihen on valikoitu haastateltujen lakimiesten mielestä tyypillisiä oikeusongelmia ja näiden ratkaisemiseen relevantteja oikeudellisia neuvoja. Kaikkia riitoja ei ole kuitenkaan mahdollista istuttaa samaan muottiin. Jos tuomari päätyy soveltamaan asiassa eri oikeudellisia sääntöjä, kuin mihin arviointityökalu on ohjannut, odottavatko asianosaiset tuomarin päätökseltä lisäperusteluja? Jos näin on, tuomari voi kokea painetta pysyä arviointityökalun mukaisessa oikeudellisen ongelman luokittelussa. Lopulta kyse on siitä, voiko lainkäyttövaltaa käyttävä tuomioistuin ylipäänsä tarjota oikeudellista neuvontaa ilman puolueettomuuden vaarantumista ”ulkoistamalla” sen teknologialle vai tulisiko kansalaisten informointi pitää kokonaan muiden tahojen, kuten julkisen oikeusavun tehtävänä.

5.3.4 Aktiivinen prosessinjohto

Pienten asioiden sähköisen menettelyn vahvuus on sen asiakaslähtöisyys. Helppokäyttöisen sovelluksen ja asianosaisia aktiivisesti ohjaavan tapauksen

³⁵⁹ CRT > How the CRT Works > Get Started > Small Claims Solution Explorer > Goods and Services Disputes.

³⁶⁰ Lisäksi tuomari on oikeuskysymystä koskevan informatiivisen prosessinjohtoon perusteella velvollinen informoimaan myös asianosaisia relevanttien oikeussäännösten sisällöstä. Ks. Ervo 2005a, s. 408 ja Virolainen – Vuorenmaa 2016 > Rooliperiaatteet > Rooliperiaatteiden sisältö siviiliprosessissa > Tuomarin materiaallinen prosessinjohto.

koordinaattorin avulla kuka tahansa tavallinenkin ihminen voi ymmärtää oikeudellista prosessia ja puolustaa siinä omia oikeuksiaan ilman asianajajaa. Mallin heikkoutena on kuitenkin oletus siitä, että kaikki ihmiset pystyvät selvästi ja tarkasti perustelemaan omat näkemyksensä, jos heille vain tarjotaan sitä varten riittävän helppokäyttöinen sovellus.³⁶¹ Voidaan puhua ihanneasianosaisesta, jolla on tietotekniset valmiudet pärjätä menettelyssä ja kyky paitsi hakea myös ymmärtää vastaanottamaansa informaatiota.³⁶² Tosiasiassa tämä voi kuitenkin johtaa siihen, että asianosaisia prosessin aikana ohjaava tapauksen koordinaattori tai oikeudenkäynnissä asiaa ratkaiseva tuomari joutuvat tasoittamaan asianosaisen tietoteknisten taitojen tai juridisen tiedon puutetta turvatakseen kuulemisperiaatteen ja prosessuaalisen yhdenvertaisuuden tosiasiallisen toteutumisen. Jos toisen osapuolen kyvyt osallistua menettelyyn ovat paremmat kuin toisen, osapuolten välistä epätasa-arvoa saatetaan ylikompensoida, jolloin tuomarin tai tapauksen koordinaattorin puolueettomuus voi kärsiä.

Puolueettomuus kuuluu EIS 6.1 artiklan ydinsisältöön. Jos tuomioistuimen katsotaan olleen puolueellinen, menettely ei voi olla oikeudenmukainen muiltakaan osin.³⁶³ Vaatimus ei koske pelkästään tuomareita, vaan myös muita tuomioistuimen lainkäyttötehtäviin osallistuvia henkilöitä, kuten lautamiehiä ja sihteerejä.³⁶⁴ Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä myös tapauksen koordinaattorin puolueettomuus tulee turvata. Hänellä on menettelyssä kaksoisrooli: sovittelija ja koordinaattori. Jos tapauksen koordinaattori neuvoo ja ohjaa asianosaisia aktiivisesti, pystyykö hän myös sovittelemaan asiaa neutraalina kolmantena? Kysymys liittyy materiaaliseen ja ulkoiseen prosessinjohtoon. Ensimmäinen tarkoittaa esimerkiksi tarvittavan täydennyksen hankkimista oikeudenkäyntiaineistoon ja epärelevanttien asioiden rajaamista käsittelyn ulkopuolelle. Jälkimmäinen taas tarkoittaa tapauksen hallinnointia eli prosessin ulkoisesta kulusta määräämistä, kuten aikatauluista sopimista.³⁶⁵ Perinteisesti aktiivisen materiaalisen prosessinjohtoon on pelätty vaarantavan tuomarin puolueettomuuden.³⁶⁶ Yhtä lailla sen voidaan ajatella kyseenalaistavan myös materiaalista ja ulkoista prosessinkulkua hoitavan tapauksen koordinaattorin puolueettomuuden sovittelijana.

³⁶¹ Sela 2017, s. 670 ja Toy-Cronin ym. 2018, s. 41.

³⁶² Julkisen oikeusavun ihanteellisesta oikeusapuasiakkaasta nykyisessä informaatioyhteiskunnassa ks. Rissanen – Rantala 2014, s. 407.

³⁶³ *Micallef v. Malta* (2009), kohta 105.

³⁶⁴ *Bellizzi v. Malta* (2011), kohta 51.

³⁶⁵ Ervo 2005a, s. 395.

³⁶⁶ Virolainen 1995, s. 274 ja 279.

Alioikeusuudistuksen jälkeen tuomarin rooli on muuttunut Suomessa yhä aktiivisemmaksi. Esimerkiksi Ervo on esittänyt, että oikeudenmukainen oikeudenkäynti edellyttää tuomioistuimen aktiivisia toimia menettelyn asianmukaisuuden toteuttamiseksi. Kontradiktorisuus ja kommunikatiivisuus oikeuttavat asianosaisten keskusteluun puuttumisen. Jos jokin asia uhkaa jäädä epäselväksi tai puutteelliseksi, tuomarilla on jopa velvollisuus puuttua siihen. Lisäksi tuomarin tulee prosessinjohdollaan pyrkiä turvaamaan asianosaisten tosiasiallinen yhdenvertaisuus.³⁶⁷ Myös Haavisto on esittänyt, että suomalainen tuomioistuinkulttuuri on murroksessa. Sovintomenettelyn käyttöönoton jälkeen materiaalsen oikeuden ja sisällöllisesti oikean ratkaisun ideasta on siirrytty kohti ideaa neuvotellusta oikeudesta.³⁶⁸ Tuomarin tulee toimia neuvottelijana, joka ottaa aktiivisesti osaa asianosaisten kanssa käytävään keskusteluun aktiivisen prosessinjohton muodossa.³⁶⁹ Ihmisoikeuksien vahvistumisen ja vaihtoehtoisen riidanratkaisun myötä keskusteluun aktiivisestikin osallistuvasta tuomarista on tullut uusi ideaali.

Kommunikatiivisuutta korostava pienten asioiden menettely saattaisi siis pikemminkin tukea tuomioistuinkulttuurin kehitystä kohti aktiivisempaa materiaalista prosessinjohtoa kuin vaarantaa tuomioistuinten puolueettomuuden. Ongelmallista kuitenkin on, jos materiaallinen prosessinjohto ja asian ajaminen sekoittuvat.³⁷⁰ Jotta tapauksen koordinaattori ei olisi esteellinen sovitteluun asiaa eikä tuomarin puolueettomuus oikeudenkäynnissä vaarantuisi, keskusteluun osallistumisen tulisi tapahtua aineellisen prosessinjohton rajoissa.³⁷¹ Esimerkiksi tällä hetkellä suomalaisessa siviiliprosessissa asianosaisten tehtävänä on tuottaa oikeudenkäyntiaineisto.³⁷² Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä tapauksen koordinaattori näyttää osallistuvan myös oikeudenkäyntiaineiston tuottamiseen. Asianosaisten ei tarvitse vielä haastehakemuksessa tai vastauksessa muotoilla vaatimuksia tai niiden perusteluja juridisella tarkkuudella, vaan tämä tehdään tapauksen koordinaattorin avulla valmisteluvaiheessa. Esimerkiksi Utahissa koordinaattorin on katsottu voivan jopa antaa

³⁶⁷ Ervo 2005a, s. 408–409. Myös Virolainen on todennut, että nykyisin oikeuskirjallisuudessa ja prosessilakien valmisteluasiakirjoissa katsotaan yleisesti, että tuomarin tulee dispositiivisissa riita-asioissa harjoittaa aktiivista ja voimakasta materiaalista prosessijohtoa. Virolainen 1995, s. 275.

³⁶⁸ Haavisto 2002, s. 260–262.

³⁶⁹ Ervo 2005a, s. 409.

³⁷⁰ Ervo 2005a, s. 396–397. Ks. myös *Wettstein v. Sveitsi* (2001).

³⁷¹ Materiaalsen prosessinjohton keinoista ks. esim. Ervo 2005a, s. 404–409 ja Virolainen 1995, s. 277.

³⁷² Ervo 2005b, s. 455.

jonkin asteista oikeudellista neuvontaa osapuolille.³⁷³ Sekoittuvatko asian ajaminen ja materiaallinen prosessinjohto puolueettomuuden vaarantavalla tavalla?

Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä puolueettomuudella on kaksi keskeistä suojataetta. Ensinnäkin tapauksen koordinaattorin rooli muuttuu sovittelijasta takaisin koordinaattoriksi vasta, kun sovittelu epäonnistuu.³⁷⁴ Asianosaisten ohjaaminen ja mahdollinen oikeudellinenkin neuvonta ei siis saisi tapahtua sovittelijan roolissa, vaan vasta kun sovittelu todetaan päättyneeksi ja asiaa aletaan valmistella oikeudenkäyntiä varten. Toiseksi valmisteluvaiheen jälkeen asia siirtyy tapauksen koordinaattorilta tuomarin pöydälle. Vaikka koordinaattorin kohdalla materiaallisen prosessinjohdon ja asianajamisen raja olisikin valmisteluvaiheessa sumentunut, hän ei ratkaise asiaa enää oikeudenkäynnissä.³⁷⁵ Toisaalta tapauksen koordinaattorin kaksoisrooli voi herkästi aiheuttaa käytännön tasolla puolueettomuuskysymyksiä. Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä myös sovittelu on kompromissihakuista neuvottelua, jossa ratkaisun lähtökohtana on aineellinen oikeus. Kun molemmissa rooleissa keskitytään riidan kohteen selvittämiseen, kahden roolin erillään pitäminen voi olla käytännössä vaikeaa.

5.4 Kokoavia havaintoja

5.4.1 Käyttäjälähtöinen prosessi

Pienten asioiden sähköisessä menettelyssä keveys, nopeus ja edullisuus perustellaan paitsi tuomioistuinten näkökulmalla myös asiakkaiden tarpeilla. Menettely on käyttäjälähtöinen.³⁷⁶ Verkkosovellus, lomakkeet ja itse prosessi on suunniteltu asiakkaiden lähtökohdista käsin. Toisin kuin perinteinen oikeudenkäynti, menettely ei ole oikeudellista yhteisöä vaan sen käyttäjiä varten. Esimerkiksi asynkronisuutta, lyhyitä määräaikoja ja tuomioistuimen aktiivista osallistumista keskusteluun perustellaan sillä, että tämä vastaa käyttäjien tarpeita.³⁷⁷ Voidaan puhua niin sanotusta käyttäjäystävällisestä oikeudesta (*user-friendly justice*).³⁷⁸ Asiakkaiden tarpeet ovat kuitenkin EIS 6.1 artiklan vaatimuksia arvioitaessa oikeuden ulkopuolinen tavoite siinä missä tuomioistuinten

³⁷³ Himonas 2018, s. 882.

³⁷⁴ Salter – Thompson 2016–2017, s. 133.

³⁷⁵ Esimerkiksi tuomioistuinten sovintomenettelyssä suurimpana ongelmana puolueettomuuden kannalta on pidetty tilannetta, jossa tuomarin toiminta sovinnon aikaansaamiseksi ei johda sovintoon ja tuomari tästä huolimatta jatkaa asian käsittelyä tuomarina. Knuts 2003, s. 757.

³⁷⁶ Käyttäjälähtöisyys on ICT-oikeuden vastine asiakaslähtöisyydelle. Voutilainen 2009, s. 153–155.

³⁷⁷ Sähköisten tuomioistuinten taustalla olevista peruseräitteistä ks. lisää Salter – Thompson 2016–2017, s. 123–127.

³⁷⁸ HiiL 2016, s. 5 ja 41–44.

taloudellisuus ja niukkuuskin – erityisesti, kun puhutaan käyttäjistä ja asiakkaista, jotka vaikuttavat prosessin muotoiluun etukäteen. Palvelun testaamiseen tai pilotointiin osallistuneiden käyttäjien kokemukset ja mieltymykset eivät välttämättä vastaa jokaisen menettelyyn tosiasiallisesti osallistuvan asianosaisen tarpeita.

Mallin *pro et contra* -arvioinnista voi havaita, että oikeudenmukaisen tasapainon toisella vaakalaudalla ei paina pelkästään tuomioistuinten, vaan myös käyttäjien etu. Vastaavan painotuksen voidaan havaita vahvistuneen suomalaisessa prosessioikeudessa, minkä lisäksi se on hyväksytty myös EIT:n oikeuskäytännössä.³⁷⁹ Esimerkiksi menettelyn tarkoitus tarjota asianosaisille mahdollisuus nopeaan ja edulliseen riidanratkaisuun on EIT:n mukaan ollut oikeutettu päämäärä EIS 6.1 artiklan rajoittamiselle.³⁸⁰ Vaihtoehtoinen riidanratkaisu on asettanut tuomioistuimille paineita tarjota kilpailukykyisiä riidanratkaisupalveluja, joiden avulla tuomioistuin pysyy relevanttina yhteiskunnassa. Tällä hetkellä suomalaisten tuomioistuinten pahin kilpailija on välimiesmenettely, jolla on kokonaan omat markkinansa.³⁸¹ Se on muokannut tuomioistuimia kohti palveluajattelua, mutta kiinnittänyt huomion vain laajoihin ja suuren intressin riitoihin: miten tuomioistuimesta tehdään houkutteleva vaihtoehto yrityksille, jotka ovat valmiita maksamaan riidanratkaisusta, mutta vaativat menettelyltä muun muassa asiantuntijuutta?

Pienten asioiden sähköinen menettely voisi vastata käyttäjien tarpeisiin riideltävän intressin ollessa matala. Tällä hetkellä suomalaisissa tuomioistuimissa tavallisten ihmisten tarpeet ovat jääneet taka-alalle. Korkea kuluriski ja pienille asioille riittämättömät käsittelyvaihtoehdot ovat johtaneet siihen, että tavallisilla ihmisillä ei välttämättä ole varaa viedä asiaansa lainkaan tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tämä voi johtua puuttuvasta kilpailusta. Kun riidat eivät päädy tuomioistuinten ulkopuolisten yksityisten tahojen ratkaistavaksi, asiakkaiden tarpeet ja tuomioistuinten puutteet eivät konkretisoidu. Sen sijaan pieniä asioita yritetään raivata laajojen ja monimutkaisten asioiden tieltä. Oikeuden monimutkaistuessa tuomioistuimet tarvitsevat yhä enemmän voimavaroja laajojen ja vaikeiden asioiden ratkaisemiseen. Kustannustehokkuuden ja taloudellisuuden vaatimukset eivät kuitenkaan tule pelkästään tuomioistuimelta ja

³⁷⁹ Risto Koulu on katsonut, että modernissa prosessioikeudessa on siirrytty tarkastelemaan järjestelmien toimivuutta asiakkaiden, eikä tuomioistuinten sisäisestä näkökulmasta. Risto Koulu 2012, s. 489.

³⁸⁰ *Momčilo v. Kroatia* (2015), kohta 46.

³⁸¹ Markkinoiden suuruuden on arvioitu olevan pelkästään Suomessa kymmeniä miljoonia euroja. Kurkela 2005, s. 74.

liiketaloudellista voittoa tavoittelevilta yrityksiltä, vaan ne ovat relevantteja myös tavallisille ihmisille. Pienten asioiden sähköinen menettely voisi turvata käyttäjälähtöisyyden myös pienten asioiden riidanratkaisussa.

5.4.2 Tuomioistuimen saavutettavuus parantuu

Vaikuttaa siltä, että menettely lunastaa lupauksensa tuomioistuimen saavutettavuuden parantamisesta. Tuomioistuimet tulevat lähemmäs kansalaisia *informoinnin, matalamman kuluriskin ja käyttäjäystävällisen sovelluksen* ansiosta. Ensinnäkin asianosaisilla on pääsy informaatioon läpi prosessin. Jo ennen asian vireilletuloa he saavat oikeudellista neuvontaa ja tietoa mahdollisuuksistaan puolustaa omia oikeuksiaan. Informointi ei kuitenkaan lopu arviointivaiheeseen. Kuten yllä on käynyt ilmi, tapauksen koordinaattorilla on menettelyssä merkittävä rooli neuvoa ja opastaa asianosaisia. Kun asianosaiset ymmärtävät oikeudellista prosessia, kynnys saattaa asia tuomioistuimeen tavallisesti madaltuu.³⁸² Lisäksi osapuolten mahdollisuudet pärjätä myös itse prosessin aikana paranevat. Vaikka heillä ei olisi oikeudellista avustajaa, he voivat luottaa siihen, etteivät ole menettelyssä yksin.

Toiseksi pienten asioiden menettelyssä kuluriski pysyy matalana. Menettely on nopea ja edullinen, eikä asianosainen joudu hävitessään korvaamaan vastapuolelle tämän asianajokuluja. Se voisi korjata kaksi tämänhetkistä siviiliprosessin keskeistä ongelmaa: prosessin hitauden ja korkean prosessikynnyksen. Kolmas saavutettavuutta parantava tekijä on riidanratkaisun uusi ympäristö eli helppokäyttöinen verkkosovellus. Perinteisesti jäykkänä pidetty tuomioistuin muuttaa muotoaan siirtyessään käyttäjäystävälliseen verkkosovellukseen. Asynkroninen ja täysin internetin välityksellä tapahtuva tuomioistuinmenettely ei ole sidottu aikaan tai paikkaan, vaan mahdollistaa osapuolten osallistumisen prosessiin missä vain ja milloin vain.

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti asettaa kuitenkin tiettyjä reunaehtoja saavutettavuuden tehokkaalle toteutumiselle: sähköiselle asioinnille tulee turvata vaihtoehtoinen paperinen asiointitapa, pakollinen sovittelu ei saa toimia esteenä itse oikeudenkäyntiin pääsemiselle eikä täyden korvauksen periaatteesta poikkeaminen saa asettaa osapuolia epätasa-arvoiseen asemaan. Lisäksi informointi ja verkkosovelluksen välityksellä tapahtuva riidanratkaisuprosessi asettavat haasteita tuomioistuinten

³⁸² Reiling 2009, s. 207.

läpinäkyvyydelle ja puolueettomuudelle. Miten turvataan se, että prosessia edeltävä diagnoosi ei vaikuta päätöksentekoon myöhemmin prosessissa ja toisaalta se, ettei tapauksen koordinaattorin kaksoisrooli sekoitu sovittelun ja tapauksen hallinnoinnin välillä?

5.4.3 Toteutuuko oikeuksiin pääsy ja yhdenvertaisuus?

Tuomioistuimen saavutettavuus ei vielä takaa oikeuksiin pääsyä. Juuri *oikeuksiin* pääsy näyttäisi olevan pienten asioiden sähköisen menettelyn heikkous. Yllä olevan tarkastelun perusteella asianosaisten tosiasiallinen mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin jää ahtaalle. Nopeutetussa menettelyssä määrääjat ovat lyhyitä ja kommunikaatio tapahtuu pääsääntöisesti kirjallisesti. Pahimmassa tapauksessa oman asian esittämiselle ei ole pelkästään annettu lyhyttä aikaa, vaan myös tekstimäärää on rajattu. Mitä nopeampi ja tehokkaampi menettely on, sitä helpommin sekä siihen usein osallistuvat että niin sanotut *high-tech*-asianosaiset saavat etulyöntiaseman ja sitä suuremmaksi digitaalinen eriarvoisuus kasvaa. Jos pienten asioiden sähköinen menettely ei kykene turvaamaan riittävästi menettelyllisiä oikeuksia, sen oikeudenmukaisuus kärsii. Tällöin siitä tulee helposti niin sanottua ”tukkukauppaoikeutta”, jossa määrä korvaa laadun.³⁸³ Vaikka nopeus, edullisuus ja kustannustehokkuus ovat kaikki oikeutettuja päämääriä, edellyttää EIS 6.1 artikla oikeudenmukaista tasapainoa näiden sekä menettelyn muiden vaatimusten välillä. Oli kyse sitten asianosaisten tai tuomioistuimen näkökulmasta, oikeudellinen prosessi, joka tavoittelee pelkästään kustannustehokkuutta, ei voi olla oikeudenmukainen.

Tältä osin pienten asioiden sähköinen menettely ei ole välttämättä vielä riittävästi kehittynyt esikuvastaan.³⁸⁴ Verkkovälitteinen riidanratkaisu on syntynyt rajat ylittävien kaupallisten pienen intressin riita-asioiden ratkaisemiseen. Tarve, johon nämä ensimmäiset sähköiset riidanratkaisualustat syntyivät, oli verkkokaupan luotettavuuden ylläpitäminen: miten saadaan ihmiset ostamaan verkon välityksellä, vaikka he eivät näe myyjää ja pysty luottamaan tähän? Ratkaisuksi kehitettiin verkkopalvelujen sisäiset riidanratkaisualustat. Kun ostajille turvataan helppo tapa saada rahansa takaisin epäonnistuneessa kaupassa, he uskaltavat asioida verkkokaupassa luottavaisemmin mielin ja kuluttaa. Koska tietyn alustan riidat ovat yleensä keskenään hyvin saman tyyppisiä, niiden nopea ratkaiseminen ja prosessin automatisointi olivat suhteellisen

³⁸³ ”Tukkukauppaoikeus”-termistä ja sisällöstä ks. Cappelletti – Garth 1981, s. 1–2.

³⁸⁴ Vastaavasta kritiikistä ks. myös Sela 2017, s. 669.

yksinkertaista toteuttaa ja sen mukanaan tuoman kilpailuedun myötä myös kannattavaa.³⁸⁵ Verkkovälitteinen riidanratkaisu on alun perin kehittynyt nimenomaan tukkukauppaoikeudeksi. Taustalla ovat olleet taloudelliset, ei oikeudelliset perusteet.

Tuomioistuimessa pienet riita-asiat voivat olla laadultaan paljon heterogeenisempi joukko. Vaikka riidan intressi alittaisi tietyn rajan, se ei aina tarkoita, että riita itsessään olisi yksinkertainen, tai että riidassa olisi kyse vain rahasta. Lisäksi asianosaisten lähtökohdat ovat tuomioistuimissa erilaiset. Verkkokauppojen ostoksista riitelevät osapuolet ovat jo ostaneet tai myyneet jotakin internetissä, joten heillä voidaan olettaa olevan perusvalmiudet osallistua myös samalla alustalla tapahtuvaan riidanratkaisuun. Sen sijaan tuomioistuinten ODR-järjestelmät ratkaisevat myös internetin ulkopuolella tapahtuneita riitoja. Tällöin asianosaisten digitaaliset taidot eivät voi olla ennakko-oletus menettelyssä. Tästä huolimatta pienten asioiden sähköinen menettely näyttää kompastuvan paradoksiin ihanneasianosaisesta, jolla on tietotekniset taidot ja kyky paitsi vastaanottaa myös etsiä informaatiota. Jos näitä puutteita joudutaan kompensoimaan liikaa, materiaallinen prosessinjohto saattaa lipsahtaa helposti asianajamisen puolelle, jolloin tuomioistuimen puolueettomuus vaarantuu. Jos puutteet taas jäävät tuomioistuimen puolesta kompensoimatta, ne jäävät asianosaisen kannettavaksi, jolloin paitsi menettelyn oikeudenmukaisuus myös asiakaslähtöisyys kyseenalaistuu.

Kuulemisperiaatteen, yhdenvertaisuuden ja puolueettomuuden vaarantuminen on erityisen haitallista, koska tosiasiallinen osallistuminen prosessiin ja tasavertainen kohtelu vaikuttavat paitsi oikeudenmukaisuuden objektiivisiin vaatimuksiin myös ihmisten kokemukseen prosessin oikeudenmukaisuudesta. Vaikka aineellisen oikeuden tavoittelemista ei pidettäisikään itseisarvona, menettelyllisten oikeuksien heikkenemistä on vaikea perustella käyttäjälähtöisyydellä. Pienten asioiden sähköisen menettelyn vaarana on, että käyttäjäystävällisestä oikeudesta ja tuomioistuimen paremmasta saavutettavuudesta tehdään kulissi, jonka taakse kätetään oikeussuojatakeiltaan heikkoa tukkukauppaoikeutta.

³⁸⁵ Schmitz – Rule 2016, s. 97.

6 Lopuksi

6.1 Tutkielman johtopäätökset

Tutkielman tarkoituksena oli muodostaa Kanadassa ja Yhdysvalloissa käyttöön otettujen sähköisten tuomioistuinmenettelyiden pohjalta malli pienten asioiden sähköisestä menettelystä, tarkastella sen siirrettävyyttä suomalaisiin tuomioistuimiin sekä arvioida sen hyötyjä ja haittoja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiselle siviiliprosessissa. Neliportainen pienten asioiden sähköinen menettely voisi tuoda helpotusta tähänhetkisiin siviiliprosessin ongelmiin. Malli kuitenkin edellyttäisi tuomioistuimen nykyisen tehtäväkentän laajentamista konfliktien ratkaisemisesta niiden laaja-alaisempaan hallintaan. Jotta menettely olisi siirrettävissä suomalaisiin tuomioistuimiin, nämä uudet tehtävät tulisi hyväksyä osaksi tuomioistuinten funktiota yhteiskunnassa.

Tuomioistuimet hallitsevat jo konflikteja tarjoamalla vaihtoehtoja riitojen ratkaisemiseksi ja ohjaamalla yksittäisten tapausten ulkoista prosessinkulkua. Varsinainen tehtäväkentän laajentuminen tapahtuisi siis tosiasiaissa vain ennen tuomioistuinmenettelyä tapahtuvan konfliktien ennaltaehkäisyn kohdalla. Olen tutkielmassa argumentoinut, että tehtävän hyväksyttävyyden puolesta puhuu useampi siviiliprosessille asetettu tavoite: markkinoiden vaatimuksiin sopeutuminen, ihmisten käyttäytymisen ohjaaminen ja yhteiskuntarauhan ylläpitäminen. Ennaltaehkäisy ohjaa tuomioistuimia kestävämpään tasapainoon.³⁸⁶ Lisäämällä ihmisten tietoa heidän oikeuksistaan riidat eivät lisäänty, vaan ne vähenevät koko yhteiskunnan tasolla. Kääntämällä katseen riitautuneista asioista konflikteihin, jotka eivät ole vielä eskaloituneet oikeudellisiksi riidoiksi, tuomioistuimet voivat järjestää oikeudenhoidon tasapainoisemmalla tavalla siten, että voimavarat riittävät paitsi pienten asioiden myös kaikista monimutkaisimpien riitojen ratkaisemiseen.

Malli voisi edistää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista erityisesti parantamalla tuomioistuinten saavutettavuutta. Käyttäjälähtöisyyden ansiosta menettely voisi olla tarkoituksenmukainen paitsi tuomioistuimelle myös asianosaisille. Pienet riita-asiat eivät enää jäisi ”oikeiden” riitojen jalkoihin, vaan niitä ratkaistaisiin pienille asioille sopivassa menettelyssä. Kun kuluriski pysyisi matalana, riita-asian vieminen tuomioistuimeen voisi olla kannattavaa, vaikka riideltävä pääoma ei olisikaan korkea.

³⁸⁶ Ks. lisää oikeudellisten prosessien kestävydestä Linna 2018.

Menettelyn potentiaalinen heikkous on kuitenkin menettelyllisten oikeuksien heikentyminen. Riidan rahallinen intressi ei ole synonyymi sen oikeusturvaintressille. Vaikka menettely olisi kuinka kätevä, nopea ja halpa, se ei voi olla oikeudenmukainen, jos asianosaisilla ei ole tosiasiallista mahdollisuutta osallistua oikeudenkäyntiin. Tarkasteleman malli törmää kevennetyille oikeudellisille prosesseille tyypilliseen ongelmaan: miten yksinkertaistetun menettelyn tarkoituksenmukaisuus voidaan turvata siten, ettei laatutakeista tingitä liikaa?

6.2 Tulevaisuuden näkymiä

Suomalaiset tuomioistuimet digitalisoituvat vuosi vuodelta. Vaikka kehitys saattaa vaikuttaa hitaalta, sähköiset riidanratkaisumenetelmät löytävät vielä paikkansa myös suomalaisessa oikeusjärjestyksessä. Missä muodossa ja milloin, on oma kysymyksensä. Onko kyse alun perin yksityisiltä alustoilta omaksutun mallin tämänhetkisestä muunnelmasta, vai saavatko sähköiset tuomioistuimet tätä ennen uusia, oikeusturvatakeita paremmin toteuttavia piirteitä? Itse menettelyn oikeudenmukaisuuden lisäksi tulisi kiinnittää huomiota siihen, mihin tuomioistuinten sähköistäminen voi pidemmällä aikavälillä johtaa. Teknologian avulla tehostetut prosessit voivat esimerkiksi toimia perusteena yhä harvemmalle käräjäoikeusverkostolle. Tämä herättää kysymyksen siitä, voiko yhteiskunta tulevaisuudessa luopua kokonaan ajatuksesta tuomioistuimesta *paikkana* ja siirtyä ajatukseen tuomioistuimesta *palveluna*. Vaikka tällä hetkellä ajankohtainen kysymys on ihmisten pääsy sähköisiin palveluihin, voi olla, että vielä tulevana vuosikymmeninä kysymys pääsystä fyysiseen tuomioistuimeen nousee yhä tärkeämmäksi.

Tekoäly luo paitsi mahdollisuuksia myös haasteita tulevaisuuden tuomioistuimille. Uhkakuvat ihmisen korvaavasta robottituomarista ovat vaihtuneet ideaan *tukiälystä*, jossa tekoäly ei korvaa ihmistä tai tee päätöksiä tämän puolesta, vaan ”auttaa häntä tekemään asioita paremmin”.³⁸⁷ Tekoäly voi paitsi tehostaa ja tukea riidanratkaisua tuomioistuimen sisäisestä näkökulmasta myös tarjota mahdollisuuden toteuttaa sähköisiin tuomioistuimiin kuuluva informointi läpi siviiliprosessin. Tämänhetkisessä mallissa keskeisessä roolissa olevan tapauksen koordinaattorin tehtävät voitaisiin siis tulevaisuudessa siirtää tukiälylle. Teknologian rooli saattaa pikkuhiljaa nousta sähköisten

³⁸⁷ TEM 23/2019, s. 119.

tuomioistuinten matalimmalta portaalta kohti ylintä porrasta, jossa tuomari käyttää lainkäyttövaltaansa. Vaikka tämä voi palvella käyttäjien ja tuomioistuinten tarpeita, edellyttää neljännen osapuolen roolin voimistuminen tutkimusta muun muassa siitä, mihin osa-alueisiin tekoälyä voidaan tuomioistuimessa käyttää ja mitä reunaehdoja sille tulisi asettaa.

Tänä keväänä Suomen oikeuslaitos on joutunut uudenlaisen ongelman eteen koronaviruksen (COVID-19) pakottaessa tuomioistuimet paitsi asioiden lykkäämiseen myös etäyhteyksien aktiivisempaan käyttöön.³⁸⁸ Poikkeuksellisissa olosuhteissa myös tuomioistuimet ovat joutuneet nojautumaan viestintä- ja informaatioteknologiaan. Sen lisäksi, että käräjäoikeuksien käsittelyitä saatetaan käydä rajoitusten aikana yhä useammin etäyhteyksien välityksellä, esimerkiksi sisäisten palaverien järjestäminen videoneuvotteluina on oletettavasti yleistynyt muiden työpaikkojen tapaan myös tuomioistuimissa. Tällä voi olla kauaskantoisiakin vaikutuksia tuomioistuinten työskentelytapoihin ja tuomareiden asenteisiin. Toinen kysymys on, miten nyt lykättyjen käsittelyiden aiheuttamaa jutturuuhkaa puretaan ja mikä merkitys teknologialla on tämän tehostamisessa. AIPA-hankkeen tarkoitus on ollut luoda muokattavissa oleva sähköinen tietojärjestelmä, joka tarjoaa edellytykset lainkäytön digitalisaation jatkokehitykselle.³⁸⁹ Jää nähtäväksi, mitkä ovat koronaviruksen lopulliset vaikutukset tuomioistuinten työskentelytapoihin. Voisiko tämä kevät olla sysäys kohti digitaalisempaa tuomioistuinta, joka olisi valmis omaksumaan kokonaan sähköisen riidanratkaisujärjestelmän?

³⁸⁸ Tuomioistuinvirasto julkaisi poikkeusoloja varten huhtikuussa 2020 oppaan etäyhteyksien käyttämisestä oikeudenkäynneissä. Tuomioistuinvirasto 15.4.2020.

³⁸⁹ Loisa 2018, s. 1083.